महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा हक्क आयोग

द्वितिय

वार्षिक अहवाल

(२०१८-२०१९)

राज्य मुख्य लोकसेवा हक्क आयुक्त कार्यालय

नविन प्रशासन भवन, ७ वा मजला, हुतात्मा राजगुरु चौक ,
मादाम कामा रोड, मुंबई ४०० ०३२

अनुक्रमणिका

विभाग	तपशील	पृष्ठ क्र.
	प्रस्तावना	
	प्रकरणे	
प्रकरण १	महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम २०१५	१ – ९
	प्रारंभ	३
	अधिनियमाची वैशिष्ट्ये	३
	महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा हक्क आयोग	४ - ५
	आपले सरकार सेवा पोर्टल व मोबाईल ॲप	६
	प्रशिक्षण तांत्रिक / दिशानिदेशन –	६ - ७
	महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाचा प्रवास २०१५-२०१७ व १७-२०१६ ,१६- एक दृष्टिक्षेप : १८	८ - ११
प्रकरण २	आयोगाचे उपक्रम	१३ - २५
प्रकरण ३	आपले सरकार सेवा पोर्टल व मोबाईल ॲप	२७ - ४०
प्रकरण ४	प्रशिक्षण क्षमता बांधणी	४१
	जागृकता प्रशिक्षण	४१ - ४३
	तांत्रिक प्रशिक्षण	४३ - ४४
प्रकरण ५	नागरिकांकडून लोकसेवा हक्काचा उपयोग	४५
	विभागवार अधिसूचित लोकसेवा	४५ - ४७
	संख्याशास्त्रीय माहिती व विश्लेषण	४८ - ६४
प्रकरण ६	शिफारशी सूचना व ,पुढील वाटचाल आणि नाविन्यपूर्ण उपक्रम .	६५
	सर्व विभागांना लागू सूचना व शिफारशी यांची सद्यस्थिती (१८-२०१७)	६५ - ६७
	विभागनिहाय सूचना व शिफारशी यांची सद्यस्थिती (१८-२०१७)	६८ - ७०
	सर्व विभागांना लागू होणाऱ्या सूचना व शिफारशी (१९-२०१८)	७१ - ७३
	विभागनिहाय सूचना व शिफारशी (१९-२०१८)	७३ - ७६
	पुढील वाटचाल	७६ - ८०
	नाविन्यपूर्ण उपक्रम	८० - ८१
	परिशिष्टे	
	महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम	परिशिष्ट अ
	महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंतर्गत नियम	परिशिष्ट ब
	अधिसूचित लोकसेवांची सूची	परिशिष्ट क

प्रस्तावना

आपल्या राज्यातील नागरिकांना राज्य शासनातर्फे दिल्या जाणाऱ्या सेवा पारदर्शक, गतिमान व कालबद्ध पद्धतीने देण्याकरिता महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ पारित करण्यात आला. नागरिकांना अधिकार देणारा व प्रशासनाला जबाबदार व उत्तरदायी करणारा हा क्रांतिकारी कायदा आहे. शासनाच्या सेवा सामान्य माणसापर्यंत पोहचत नाहीत किंवा त्या सेवा प्राप्त करण्यासाठी नागरिकांना अनेकवेळा प्रयत्न करावे लागतात. या परिस्थितीमध्ये अमूलाग्र बदल करण्याच्या दृष्टीने सेवा हक्क कायदा पारित करण्यात आला. या कायद्याचे उद्दिष्ठ नागरिकांना तत्परतेने, सहज व सुलभपणे सेवा देण्यात यावी असे आहे.

महाराष्ट्रासह देशातील २० राज्यांनी लोकसेवा हक्क अधिनियम लागू केला आहे. महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ हा दिनांक २८ एप्रिल २०१५ पासून हा कायदा अमलात आला. या कायद्याच्या अंमलबजावणीसाठी आवश्यक असलेली नियमावली दिनांक १६ नोव्हेंबर २०१६ रोजी प्रसिद्ध करण्यात आली. दिनांक १ मार्च, २०१७ रोजी माजी मुख्य सचिव श्री स्वाधीन क्षत्रिय यांची राज्याचे पहिले राज्य मुख्य लोकसेवा हक्क आयुक्त म्हणून नियुक्ती करण्यात आली

महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५चे कलम १९(१) प्रमाणे आयोग, प्रत्येक वित्तीय वर्ष संपल्या नंतर, मागील वर्षा मधील आपल्या कार्याचा तसेच सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या लोकसेवा देण्याच्या कामगिरीच्या मूल्यमापनाबाबतचा अहवाल तयार करील आणि तो राज्य शासनाला सादर करील. त्याचप्रमाणे कलम १९(२) प्रमाणे राज्य शासन, आयोगाने सादर केलेला वार्षिक अहवाल राज्य विधी मंडळाच्या प्रत्येक सभागृहा समोर ठेवील.

महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा हक्क आयोगाचा हा दुसरा वार्षिक अहवाल आहे. महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाची अंमलबजावणी करण्यात लक्षणीय प्रगती झाल्याचे दिसून येत आहे. ऑनलाईन दिल्या जाणाऱ्या सेवांच्या संख्येमध्ये महाराष्ट्र राज्याने आघाडी घेतली आहे. दिनांक ३१ मार्च, २०१९ रोजी अधिसूचित करण्यात आलेल्या एकूण ४८६ पैकी ४०६ सेवा ऑनलाईन स्वरुपात देण्यात येत आहेत. आपले सरकार पोर्टल व सेवा अधिकारांच्या मोबाईल ॲप द्वारे ऑनलाईन सेवा देण्यात येतात. त्याशिवाय ३०,८७८ आपले सरकार सेवा केंद्रांच्या माध्यमातून सुद्धा नागरिकांना ऑनलाईन सेवा उपलब्ध करून देण्यात आल्या आहेत. सदर अधिनियम लागू झाल्यापासून ऑनलाईन सुविधांचा लाभ घेऊन ६,४४,६५,६६८ अर्ज प्राप्त झाले आहेत व निपटाऱ्याचे प्रमाण ९७ % आहे. सन २०१८-१९ मध्ये एकूण १,८६,३८,६८१ सेवा अर्ज प्राप्त झाले असून निपटाऱ्याचे प्रमाण ९५% आहे. अनेक अर्ज ऑफलाईन स्वरुपात सुद्धा प्राप्त झालेले असल्याचे दिसून आले आहे. मात्र आयोगाने अनेक प्रयत्न करून सुद्धा, ऑफलाईन स्वरुपात प्राप्त झालेल्या व निपटारा केलेल्या अर्जांची आकडेवारी "अ", "ब" व "क" ह्या विहित नमुन्यांमध्ये उपलब्ध झालेली नाही. त्यामुळे सदर अहवाल हा महाऑनलाईन द्वारे पुरविण्यात आलेल्या ऑनलाईन अर्जांच्या आकडेवारी वर आधारित आहे.

महाराष्ट्र राज्याने ४८६ विविध प्रकारच्या सेवा अधिसूचित करून महाराष्ट्र सार्वजनिक सेवा अधिनियमाच्या अंमलबजावणीत निश्चितपणे मोठी प्रगती जरी दाखवलेली असली तरीही अन्य राज्यांनी अधिक सेवा अधिसूचित केल्या असल्याचे निदर्शनास आले आहे. कर्नाटक राज्याने १०३३ सेवा, तर पंजाब राज्याने ५६८ सेवा व आसाम राज्याने ५०६ सेवा अधिसूचित केल्या आहेत. राज्य शासनातर्फे दिल्या

जाणाऱ्या सर्व सेवांची एक संपूर्ण सूची तयार करण्याची व अधिनियमाच्या अंतर्गत सर्व सेवा अधिसूचित करण्यासाठी एक वेळापत्रक तयार करण्याची शिफारस आयोगाने याआधीच केली आहे. आयोगाची सदर शिफारस प्राधान्याने अमलात आणण्याची नितांत आवश्यकता आहे.

आयोगाकडून करण्यात आलेल्या काही सूचना व शिफारशींवर राज्य शासनाने कार्यवाही केली आहे. त्यामध्ये शासन परिपत्रक दिनांक १२.०३.२०१८ अन्वये जिल्हाधिकाऱ्यांना सेवा अधिनियमाच्या अंमलबजावणीसाठी व आपले सरकार सेवा केंद्रांच्या माध्यमातून सर्व अधिसूचित सेवा उपलब्ध करून देण्यासाठी "नियंत्रण अधिकारी" म्हणून नियुक्ती करण्याचा निर्णय समाविष्ट आहे. अशा निर्णयांमुळे सार्वजनिक सेवा अधिनियमाची परिणामकारक अंमलबजावणी होण्यास प्रोत्साहन मिळेल. मात्र सर्वसामान्य जनतेत सदर अधिनियमाबाबत जागरूकता निर्माण करण्यासाठी अधिक परिश्रम करणे आवश्यक आहे. अधिनियम अधिक लोकप्रिय करण्यासाठी आयोगाने बोधचिन्ह व घोषवाक्य निर्धारित केली आहे. सर्व विभागांनी सदर बोधचिन्ह व घोषवाक्य यांचा उपयोग करण्याची विनंती आयोगाने शासनाला केली आहे.

महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क आयोगाचा दुसरा वार्षिक अहवाल तयार करण्यासाठी यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रशिक्षण प्रबोधिनी (यशदा), पुणे व महाऑनलाईन यांचे बहुमूल्य सहकार्य प्राप्त झाले. या वार्षिक अहवालामध्ये महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ च्या आमंलबजावणीमध्ये वेगवेगळ्या विभागांनी केलेली कामगिरी, जिल्हानिहाय व महसूल विभागनिहाय मिळालेला प्रतिसाद या सर्वांचे तुलनात्मक मुल्यांकन करण्यात आले आहे. तसेच आयोगाने राज्य शासनाला केलेल्या महत्वपूर्ण सूचना व शिफारशी व ची सध्यस्थिती बाबतची माहिती देण्यात आली आहे. या सर्व माहिती व अनुभवाच्या आधारे पुढील वाटचालीबाबत काही सूचना करण्यात आल्या आहेत, जेणेकरून महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ ची अधिक प्रभावी अंमलबजावणी होऊ शकेल. पुणे, चंद्रपूर, वर्धा, वाशीम व अहमदनगर या जिल्हयामध्ये आयोगाच्या निर्देशनास आलेल्या नाविन्यपूर्ण उपक्रमांची दाखल घेऊन त्याची इतर जिल्ह्यांमध्येसुद्धा पुनरुक्क्ती करण्याची शिफारस आयोग करीत आहे.

(स्वाधीन क्षत्रिय)
मुख्य आयुक्त,
महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा हक्क आयोग

१.१ प्रारंभ

केंद्र शासनाने नेमलेल्या दुसऱ्या प्रशासकीय सुधारणा आयोगाने सन २००५ च्या अहवालामध्ये नागरिकांना लोकसेवा सहज, सुलभ व कालबद्ध पद्धतीने उपलब्ध करून देण्याची शिफारस केली. त्यानुसार केंद्र आणि राज्य शासनाच्या विविध विभागांनी नागरिकांची सनद तयार केली. परंतू नागरिकांच्या सनदेमध्ये नमूद केलेल्या कालमर्यादेचे पालन न झाल्यास सबंधित कर्मचारी / अधिकारी यांच्यावर कार्यवाही करण्याची स्पष्ट तरतूद करण्यात आली नव्हती. ही उणीव दूर करण्यासाठी महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम पारित करण्यात आला. सुशासनाबाबत महाराष्ट्र राज्य नेहमीच आघाडीवर राहिले आहे. या पूर्वी महाराष्ट्र शासकीय कामात विलंब करण्यास प्रतिबंध करण्याचा अधिनियम, २००५ आपल्या राज्यात लागू करण्यात आला होता. नागरिकांना लोकाभिमुख प्रशासन देण्याकरिता अशासकीय विधेयक २००९ मध्ये मांडण्यात आले. त्यानंतर सन २०१५ मध्ये महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, पारित करण्यात आला. हा अधिनियम दिनांक २८ एप्रिल, २०१५ पासून अंमलात आला.

१.२ अधिनियमाची वैशिष्ट्ये

देशातील अन्य राज्यांमधील अधिनियमांहून वेगळेपण दिसून येणारा महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ हा एक क्रांतिकारक अधिनियम आहे. डिजिटल मंचाचा उपयोग करून व सार्वजनिक वितरण प्रणालीच्या गुणवत्तेत सुधारणा करणाऱ्या कार्यसंस्कृतीवर सदर अधिनियमात भर देण्यात आला आहे. पात्र व्यक्तींना लोकसेवांची उपलब्धता ही पारदर्शक व कालबद्ध पद्धतीने झाली पाहिजे यावर सदर अधिनियमाचा भर आहे. जनतेच्या तक्रारींचे प्रभावी निराकरण करण्याची प्रणाली, सार्वजनिक वितरण प्रणालीची कार्यक्षमता वाढविणे यावर अधिनियमात विशेष भर दिला आहे. लोकसेवेची मागणी करण्याचा हक्क नागरिकांना दिल्यामुळे कार्यक्षम व पारदर्शक पद्धतीने विहित कालावधीत लोकसेवा देण्याचे वैधानिक उत्तरदायित्व शासनावर असल्यामुळे हा अधिनियम म्हणजे पूर्वीच्या कामकाजाच्या पद्धतीत केलेला आमूलाग्र बदलच आहे. लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या कलम ३ नुसार लोकसेवा पदनिर्देशित अधिकारी, प्रथम व द्वितीय अपिलीय अधिकारी, सेवेची कालबद्ध मर्यादा हे अधिनियम अंमलात आल्यानंतर तीन महिन्यांमध्ये व त्यानंतर वेळोवेळी अधिसूचित करणे प्रत्येक विभागावर बंधनकारक आहे. त्यानुसार दिनांक ३१.०३.२०१९ पर्यंत एकूण ३१ विभागांपैकी २६ विभागांनी ४८६ सेवा अधिसूचित केल्या आहेत.

१.३ महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा हक्क आयोग

विविध सेवा उपलब्ध करण्याबाबत राज्य शासनाच्या विविध विभागांवर संनियंत्रण, नियमन व सुधारणा करण्यासाठी अधिनियमाच्या कलम १३(१) नुसार राज्य शासनाने आयोगाची स्थापना करून दिनांक १ मार्च, २०१७ रोजी मुख्य आयुक्तांची नियुक्ती केली. कोणत्याही संयुक्तिक कारणाशिवाय सेवा देण्यात विलंब झाल्यास विभागाकडे प्रथम व द्वितीय आणि आयोगाकडे तिसरे अपील करता येते.

१.३.१ कर्तव्ये

अधिनियमानुसार आयोगाला विविध कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या सोपविण्यात आल्या असून अधिनियमाची राज्यामध्ये अंमलबजावणी करण्याच्या जबाबदारी सोबतच आयोगाला एक वेगळी ओळख देण्यात आली आहे. अधिनियमाच्या कलम १६ नुसार, अधिनियमाची प्रभावी अंमलबजावणी करण्याची व लोकसेवा प्रभावीपणे उपलब्ध होण्याची खबरदारी घेण्यासाठी सूचना करण्याची जबाबदारी आयोगावर सोपविण्यात आली आहे. तसेच सेवा देण्यात अपयशी ठरल्यास स्वतः होऊन दखल घेण्याचे व विभागीय चौकशीची शिफारस करण्याचे, कार्यालयांची तपासणी करण्याचे, सार्वजनिक प्राधिकरणानी अधिसूचित केलेल्या सेवांवर संनियंत्रण ठेवण्याचे व अपिलांवर निर्णय घेण्याचे हक्क आयोगाला बहाल करण्यात आले आहेत. दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ नुसार दिवाणी न्यायालयाचे हक्क आयोगाला बहाल करण्यात आले आहेत. महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५मधील कलम १६ नुसार आयोगाच्या शिफारशींवर विचार करून त्यांची अंमलबजावणी करणे राज्य शासनावर बंधनकारक आहे.

१.३.२ संघटनात्मक संरचना

आयोगाचे कार्यालय मुंबई येथे आहे. आयोगाच्या कार्यालयात ३४ मंजूर पदे आहेत. सद्य स्थितीत एक उपसचिव व चार कक्ष अधिकारी व त्यांचे सहाय्यक असे एकूण २४ अधिकारी / कर्मचारी आयोगाच्या कार्यालयात कार्यरत आहेत. राज्याचे मुख्य सेवा हक्क आयुक्त हे दिनांक १ मार्च २०१७ पासून कार्यरत आहेत.

आकृती १.१ : आयोगाची संरचना

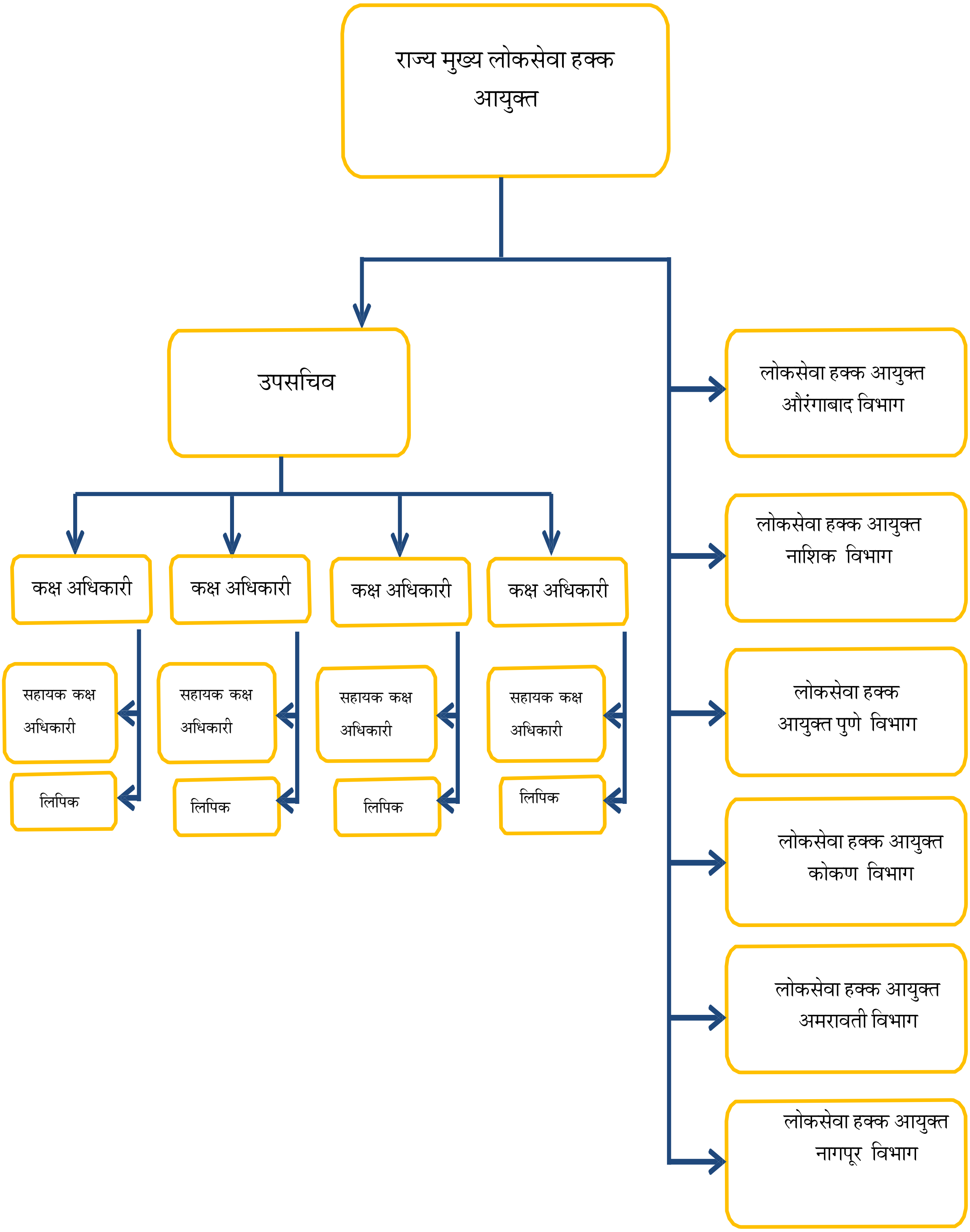

१.४ सेवा उपलब्ध करून देण्याची पद्धती : आपले सरकार सेवा पोर्टल व मोबाईल ॲप

पात्र व्यक्तींना अधिसूचित सेवा उपलब्ध करून देण्यासाठी एक व्यासपीठ (single e - platform) उपलब्ध करून देण्याचे काम आयोगाने प्राधान्याने हाती घेतले. तसेच शासकीय अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण देण्याचे महत्त्वाचे कामही आयोगाने " यशदा " मार्फत हाती घेतले. त्यामुळे राज्यात अधिनियमाची कार्यक्षम व प्रभावी अंमलबजावणी करणे शक्य झाले. सर्व अधिसूचित सेवा एकाच व्यासपीठावर उपलब्ध करण्यावर आयोगाने भर दिला आहे.

१.४.१ आपले सरकार सेवा पोर्टल

जनतेला ऑनलाईन सेवा उपलब्ध करून देण्यासाठी आपले सरकार सेवा पोर्टल सुरु करण्यात आले आहे. सद्यस्थितीत ऑनलाईन पद्धतीने सर्वाधिक सेवा उपलब्ध करून देणारे महाराष्ट्र हे पहिले राज्य आहे. सदर सेवांचा लाभ घेण्यासाठी व्यासपीठाचा (single platform) उपयोग होतोच, पण कोणते विभाग कोणत्या सेवा ऑनलाईन पद्धतीने उपलब्ध करून देतात, त्यांच्याकडे किती अर्ज प्राप्त होतात व त्याची कार्यवाही कशा प्रकारे केली जाते व प्रलंबित अर्जांची संख्या किती आहे, ही माहिती देखील रियल टाईम आधारावर प्राप्त होते. दिनांक ३१.३.२०१९ पर्यंत ६,४४,६५,६६८ अर्ज ऑनलाईन प्राप्त झाले असून ६,२६,०६,६४१ अर्जांवर संबंधित पदनिर्देशित अधिकाऱ्यांनी कार्यवाही केली आहे.

१.४.२ मोबाईल ॲप

ऑनलाईन सेवांना मिळत असलेला मोठा प्रतिसाद पाहता सेवा अधिकाराशी संबंधित विशेष मोबाईल ॲप जनतेला उपलब्ध करून देण्यात आले आहे. विभागवार उपलब्ध सेवा शोधण्यासाठी आणि आपल्या अर्जाचा पाठपुरावा घेण्याचा मुख्य उद्देश आहे. https://itunes.apple.com/in/app/rts-maharashtra/ or RTS Maharashtra या संकेतस्थळावरून सदर मोबाईल ॲप विनामूल्य डाऊनलोड करण्यासाठी उपलब्ध करून देण्यात आले आहे. सदर मोबाईल ॲपचा उपयोग करून नागरिक ऑनलाईन अर्ज करू शकतात.

१.५ प्रशिक्षण

अधिनियमाची प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी आणि सेवांची उपलब्धता करण्यासाठी जबाबदार असणाऱ्या अधिकारी व कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण देण्याबाबत सदर अधिनियमात तरतूद करण्यात आली आहे. प्रशिक्षणाचे महत्त्व लक्षात घेऊन पदनिर्देशित अधिकारी, अपिलीय अधिकारी व अन्य शासकीय कर्मचाऱ्यांमध्ये ह्या अधिनियमा बाबत जागरुकता निर्माण करण्यासाठी त्यांना यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशिक्षण प्रबोधिनीच्या (यशदा) माध्यमातून प्रशिक्षण देण्यात येते.

१.५.१ यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशिक्षण प्रबोधिनी (यशदा) पुणे यांचेकडून प्रशिक्षण

यशदा, पुणे ही महाराष्ट्र शासनाची शिखर प्रशिक्षण संस्था असून महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी व शासकीय कर्मचारी व अधिकाऱ्यांमध्ये त्याबाबत जागरुकता निर्माण होण्यासाठी राज्य प्रशिक्षण धोरणाच्या अंतर्गत "दिशानिदेशन प्रशिक्षण" देण्याची कामगिरी सदर संस्थेकडे सोपविण्यात आली आहे. अधिनियम, त्याची उद्दिष्टे व त्याच्या कलमांमधील विविध तरतुदींच्याबाबत जागरूकता निर्माण करण्यासाठी जिल्हा स्तरावरील सर्व संवर्गांना प्रशिक्षण देण्यात येत आहे.

तक्ता १.१ - यशदा यांचेतर्फे जागरुकता प्रशिक्षण कार्यक्रम
(२०१५-१६, २०१६-१७, २०१७-१८ व २०१८-१९)

अनुक्रमांक	वर्ष	प्रशिक्षणार्थीची संख्या
१	२०१५-१६	८४,९३०
२	२०१६-१७	१,२१,९५१
३	२०१७-१८	१५,१७०
४	२०१८ – १९	९,१९४
एकूण		**२,३१,२४५**

१.५.२ तांत्रिक प्रशिक्षण

महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंतर्गत ज्या विभागांच्या सेवा समाविष्ट करण्यात आल्या आहेत, त्या विभागांसाठी महाऑनलाईन तर्फे जिल्हानिहाय प्रशिक्षण सत्रे भरविण्यात आली आहेत. आपले सरकार पोर्टल व मोबाईल ॲप यांच्या उपयोगाबाबत विभागाच्या अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण देण्यात येत आहे.

महाऑनलाईन हा महाराष्ट्र शासन व टाटा सल्लागार सेवा (टी.सी.एस.) यांचा संयुक्त उपक्रम आहे. त्यांचे जिल्हा समन्वयक पोर्टलचे ज्ञान संबंधित विभागांच्या अधिकाऱ्यांना देतात व त्यामध्ये नागरिकांकडून विभागाला प्राप्त झालेल्या अर्जांची कार्यवाही कशी करायची, सेवा कशी उपलब्ध करून द्यायची किंवा योग्य कारणासह नामंजूर करणे, अपीलांची ऑनलाईन कार्यवाही कशी करायची, मागोवा कसा घ्यायचा व त्याची पडताळणी कशी करायची याचा कार्यप्रवाह सुद्धा विशद करून सांगितला जातो.

तक्ता १.२ महाऑनलाईन द्वारा तांत्रिक प्रशिक्षण

अनुक्रमांक	वर्ष	प्रशिक्षणार्थीची संख्या
१	२०१५-१८	१०,२७५
२	२०१८-१९	७,९००
एकूण		**१८,१७५**

१.६ महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या प्रवासावर एक दृष्टिक्षेप

१.६.१ अधिनियम व अधिसूचना

महाराष्ट्राच्या माननीय राज्यपालांकडून मान्यता प्राप्त झाल्यानंतर महाराष्ट्र शासनाच्या दिनांक २१ ऑगस्ट, २०१५ रोजीच्या राजपत्रामध्ये अधिनियम प्रसिद्ध करण्यात आला. अधिनियम दिनांक २८ एप्रिल, २०१५ रोजी अंमलात आला व नियम दिनांक १६ नोव्हेंबर, २०१६ रोजी प्रकाशित करण्यात आले. अधिनियमाच्या अंतर्गत पात्र व्यक्तींसाठी कोणत्या लोकसेवा उपलब्ध आहेत हे तीन महिन्यांमध्ये अधिसूचित करणे सर्व शासकीय विभागांना बंधनकारक आहे. त्यानुसार विविध विभागांनी अधिसूचित सेवांची यादी पदनिर्देशित अधिकारी, प्रथम व द्वितीय अपिलीय प्राधिकारी व प्रत्येक सेवा उपलब्ध करून देण्यासाठी कालमर्यादा यांची पहिली यादी प्रकाशित केली.

१.६.२ महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा हक्क आयोगाचे गठन

महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी महाराष्ट्र शासनाचे माजी मुख्य सचिव, श्री. स्वाधीन क्षत्रिय (भा. प्र. से.—सेवानिवृत्त) यांनी दिनांक १ मार्च, २०१७ रोजी राज्याचे पहिले मुख्य लोकसेवा हक्क आयुक्त म्हणून पदभार स्वीकारला.

१.६.३ ऑनलाईन सेवा

आपले सरकार पोर्टल व मोबाईल ॲप   यांच्याद्वारे ऑनलाईन सेवा उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. महाऑनलाईन यांनी आज्ञावली विकसित केली असून विविध विभागांना त्यांची संकेतस्थळे आपले सरकार सेवा पोर्टलशी जोडून घेण्यास (Integration) सूचित करण्यात आले होते. दिनांक ३१ मार्च, २०१९ पर्यंत ६,४४,६५,६६८ अर्ज ऑनलाईन प्राप्त झाले आहेत. ४८६ अधिसूचित सेवांपैकी ४०६ सेवा ऑनलाईन उपलब्ध आहेत. उर्वरित ८० सेवांसाठीची आज्ञावली विकसित करण्याचे काम प्रगतीपथावर आहे.

१.६.४ जिल्हा आढावा बैठका

अधिनियमाच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी व त्यामधील अडचणी समजून घेण्यासाठी आयोगाने नागपूर, चंद्रपूर, वर्धा व पुणे येथे भेटी दिल्या. जिल्हाधिकारी व सर्व जिल्हा स्तरीय विभाग प्रमुख यांच्या सोबत आढावा बैठका घेण्यात आल्या. तसेच जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी आणि जिल्हा परिषदेचे विभाग प्रमुख यांच्या सोबत आढावा बैठका घेण्यात आल्या. या भेटींच्या दरम्यान आयोगाने आपले सरकार सेवा केंद्रांना भेटी देऊन नागरिकांशी सुद्धा संवाद साधला. राज्य मुख्य लोकसेवा हक्क आयुक्तांनी तहसील कार्यालये, ग्राम पंचायतींची कार्यालये, जमाबंदी आयुक्त कार्यालय, मुद्रांक व नोंदणी महानिरीक्षक कार्यालय व नागरिक सुविधा केंद्रांना भेटी दिल्या. सर्व महसुली विभागीय आयुक्त व जिल्हाधिकारी यांची दृकभाष (video conferencing) परिषद घेण्यात आली.

१.६.५ शासकीय विभागांच्या सचिवांच्या सोबत आढावा बैठका

अधिनियमाच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी आयोगाने शासनाच्या विविध विभागांच्या सचिवांबरोबर नियमित आढावा बैठकांच्या द्वारे वेळोवेळी संवाद साधला आहे.

तक्ता १.३ विविध विभागांच्या आढावा बैठकांचा तपशील

विभाग	आढावा दिनांक
गृह, सामान्य प्रशासन, महसूल, नगर विकास, कामगार, माहिती व तंत्रज्ञान, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य, शालेय शिक्षण व क्रीडा, उर्जा, ग्राम विकास, सार्वजनिक आरोग्य	४ एप्रिल २०१८
पाणीपुरवठा व स्वच्छता, महसूल, सहकार, कौशल्य व उद्योजकता विकास, कामगार, शिक्षण व क्रीडा, माहिती तंत्रज्ञान, आदिवासी विकास, उर्जा, महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्र विकास प्राधिकरण, वैद्यकीय शिक्षण, परिवहन, गृह, अन्य मागासवर्ग, विधी व न्याय, उच्च व तंत्र शिक्षण, सार्वजनिक बांधकाम विभाग	८ जून २०१८
सामान्य प्रशासन विभाग, उद्योग विभाग, महसूल विभाग, कामगार विभाग, गृह विभाग, उर्जा, सार्वजनिक आरोग्य, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य , पशुसंवर्धन, दुग्ध व मत्स्य व्यवसाय, उच्च व तांत्रिक शिक्षण, जलसंपदा, अन्न व नागरी पुरवठा,	२३-२४ ऑगस्ट २०१८
आदिवासी विकास विभाग, अल्पसंख्यांक विभाग, ग्राम विकास विभाग, महिला व बालकल्याण विभाग, विधी व न्याय, महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्र विकास प्राधिकरण, कृषी विभाग	२२-२४ ऑक्टोबर २०१८
सामान्य प्रशासन विभाग, माहिती तंत्रज्ञान विभाग	२ जानेवारी २०१९

१.६.६ सर्व जिल्हाधिकाऱ्यांबरोबर दृकभाष (व्हिडियो कॉन्फरंसिंग) संवाद

दिनांक १२ मार्च २०१८ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार सर्व जिल्हाधिकारी यांना "नियंत्रण अधिकारी" म्हणून पदनिर्देशित करण्यात आले आहे. आयोगाने सर्व जिल्हाधिकाऱ्यांशी संवाद साधून अधिनियमाच्या परिणामकारक अंमलबजावणीवर भर दिला व अधिसूचित सेवा विहित कालावधीत पुरविण्याचे निर्देश दिले. तसेच प्रथम व द्वितीय अपिलांचा निपटारा वेळेवर करण्यावर आयोगाने अधिक भर दिला.

१.६.७ विविध कार्यालयांना भेटी व आढावा

महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंमलबजावणीशी संबंधित बाबी, प्राप्त अर्जांची संख्या व विहित कालमर्यादेत त्यांची कार्यवाही, विहित कालमर्यादेत कार्यवाही करताना येणाऱ्या अडचणी, अर्जाच्या नमुन्यांची क्लिष्टता कमी करणे व सर्व स्तरांवर ऑनलाईन सेवांच्या योग्य कामकाज प्रक्रियेचा नियमित आढावा घेण्यात आला.

तक्ता १.४ आढावा बैठकांचे दिनांक

विभाग	आढावा दिनांक
गृह, सामान्य प्रशासन, महसूल, नगर विकास, कामगार, माहिती तंत्रज्ञान, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य , शालेय शिक्षण व क्रीडा, उर्जा, ग्राम विकास, सार्वजनिक आरोग्य	०४ एप्रिल २०१८
सर्व विभागांचा आढावा	८ जून २०१८
सामान्य प्रशासन विभाग, उद्योग विभाग, महसूल विभाग, कामगार विभाग, गृह विभाग, उर्जा, सार्वजनिक आरोग्य, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य , पशुसंवर्धन, दुग्ध व मत्स्य व्यवसाय, उच्च व तांत्रिक शिक्षण, जलसंपदा, अन्न व नागरी पुरवठा	२३-२४ ऑगस्ट २०१८
आदिवासी विकास विभाग, अल्पसंख्यांक विभाग, ग्राम विकास विभाग, महिला व बालकल्याण विभाग, विधी व न्याय, महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्र विकास प्राधिकरण, कृषी विभाग	२२-२४ ऑक्टोबर २०१८
आपले सरकार पोर्टल मध्ये सुधारणा करण्याबाबत बैठक	१७ डिसेंबर २०१८
सामान्य प्रशासन विभाग, माहिती तंत्रज्ञान विभाग, महाऑनलाईन	२ जानेवारी २०१९
नगर विकास विभागाच्या सर्व अधिसूचित सेवांचे आपले सरकार पोर्टलशी एकत्रीकरण	२३ जानेवारी २०१९
पुणे जिल्हा परिषदेच्या २०० अधिसूचित सेवा राज्यव्यापी करण्याबाबत बैठक	२४ जानेवारी २०१९

तक्ता १.५ आढावा बैठकांचे दिनांक

आढावा / क्षेत्र भेटी	दिनांक
पुणे येथे नागरीक व स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या सोबत संवाद	७ एप्रिल २०१८
सर्व विभागीय आयुक्त व जिल्हाधिकारी यांच्याशी दृकभाष (Video Conferencing) संवाद	५ जून २०१८
पुणे जिल्हा परिषदेने कार्यान्वित केलेल्या २०० सेवांचे उद्घाटन	११ ते १३ जुलै २०१८
जमाबंदी आयुक्त तथा संचालक, भूमी अभिलेख, पुणे यांचे कार्यालयात आढावा	११ ते १३ जुलै २०१८
नोंदणी महानिरीक्षक, पुणे यांचे कार्यालयात आढावा	११ ते १३ जुलै २०१८
पुणे महानगरपालिकेच्या क्षेत्रीय कार्यालयास भेट	११ ते १३ जुलै २०१८
नागपूर विभागातील सर्व जिल्हाधिकारी, सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी व महानगरपालिकांच्या आयुक्तांशी दृकभाष (Video Conferencing) संवाद	६ ऑगस्ट २०१८
वरोरा तहसील कार्यालय, चंद्रपूर येथे आढावा बैठक	६ ऑगस्ट २०१८
आनंदवन ग्रामपंचायत कार्यालय, चंद्रपूर येथे भेट व आढावा	६ ऑगस्ट २०१८
जिल्हाधिकारी कार्यालय, चंद्रपूर येथे आढावा बैठक	६ ऑगस्ट २०१८
चंद्रपूर महानगरपालिका येथे आपले सरकार सेवा केंद्राचे उद्घाटन	६ ऑगस्ट २०१८
आपले सरकार सेतू केंद्र, चंद्रपूर येथे नागरिकांशी संवाद	७ ऑगस्ट २०१८
वर्धा १) जिल्हाधिकारी कार्यालय, वर्धा येथे आढावा बैठक २) जिल्हा रुग्णालय , वर्धा येथील आपले सरकार सेवा केंद्र आणि सेतू केंद्राला भेट	८ ऑगस्ट २०१८
प्रशिक्षणार्थी यांच्याशी संवाद	४ ऑक्टोबर २०१८
महाराष्ट्र राज्य मानवी हक्क आयोग	१० डिसेंबर २०१८
यशदा , पुणे येथे बैठक	२१ डिसेंबर २०१८
लोणावळा नगरपालिकेत आढावा बैठक	२४ डिसेंबर २०१८
भवन्स महाविद्यालय , मुंबई येथे विद्यार्थ्यांचे जागरूकता शिबीर	८ जानेवारी २०१९
मुंबई जिल्हाधिकारी यांच्यासोबत बैठक	११ जानेवारी २०१९
के. सी. विधी महाविद्यालय, मुंबई येथे विद्यार्थ्यांची कार्यशाळा	३१ जानेवारी २०१९

कायद्याच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी आयोगाने, शासकीय विभाग, विभागीय व जिल्हा स्तरावरील नोडल अधिकारी, आणि विद्यार्थी व नागरिकांशी संवाद साधून सर्वंकष आढावा घेतला आहे. आयोगाच्या उपक्रमांवर खालील तक्त्यामध्ये दृष्टिक्षेप टाकला आहे:

तक्ता क्रमांक २.१ : आयोगाने घेतलेल्या बैठका, भेटी व चर्चासत्रे

१	बैठका	विभागांच्या सचिवांच्या बरोबर बैठका
		विभागीय व जिल्हा स्तरावरील बैठका
२	भेटी	जिल्हा परिषद
		तहसील कार्यालये
		महानगरपालिका
		जिल्हाधिकारी कार्यालये
		नागरिक सुविधा केंद्र
		जमाबंदी आयुक्त कार्यालय
		आपले सरकार सेवा केंद्र
		नोंदणी महानिरीक्षक कार्यालय
		ग्राम पंचायत
		सेतू केंद्र
३	नागरिक व विद्यार्थी यांच्याशी संवाद	पुण्यातील नागरिकांशी सुसंवाद
		के .सी . विधी महाविद्यालय , मुंबई
		नागपूर, चंद्रपूर व वर्धा येथील आपले सरकार सेवा केंद्रांना भेटी
		भवन्स कॉलेज , मुंबई
		महाराष्ट्र राज्य मानवी हक्क आयोग येथील कार्यक्रम
		विधी प्रशिक्षणार्थी यांच्याशी सुसंवाद
४	आढावा बैठका	नियमितपणे घेतल्या
५	बोधचिन्ह व घोषवाक्य	आयोगाचे बोधचिन्ह व घोषवाक्य यांचे अनावरण

२.२ आयोगाचे बोधचिन्ह व घोषवाक्य

आयोग हे अधिनियमाच्या द्वारे प्रस्थापित प्राधिकरण असल्यामुळे त्यास वैधानिक दर्जा आहे. सार्वजनिक ठसा उमटविण्यासाठी आयोगाचे उपक्रम व महत्व प्रतिबिंबित करणारे स्वत:चे असे एक बोधचिन्ह व घोषवाक्य असणे आवश्यक आहे. नागरिकांकडून खुल्या स्पर्धेद्वारे प्राप्त प्रवेशिका यांच्यामधून आयोगाने बोधचिन्ह व घोषवाक्याची निवड केली आहे. घोषवाक्यासाठी २४४ प्रवेशिका व बोधचिन्हासाठी १८२ प्रवेशिका प्राप्त झाल्या होत्या. मुख्य लोकसेवा हक्क आयुक्तांच्या अध्यक्षतेखालील गठीत समितीने सर्वोत्तम घोषवाक्य व बोधचिन्हाची निवड केली. सर्वोत्तम घोषवाक्य व बोधचिन्ह सादर करणाऱ्या नागरिकांचा

माननीय मुख्यमंत्र्यांच्या हस्ते सत्कार करून त्यांना प्रत्येकी रु २५,००० चे पारितोषिक प्रदान करण्यात आले. “ आपली सेवा आमचे कर्तव्य “ ह्या घोषवाक्याची निवड करण्यात आली.

सर्वोत्कृष्ट बोधचिन्हासाठी श्री नरेश अग्रवाल यांचा सत्कार करताना मा . मुख्यमंत्री

सर्वोत्कृष्ट घोषवाक्यासाठी श्री हेमंत कानडे यांचा सत्कार करताना मा. मुख्यमंत्री

२.३ दृकभाष (video conferencing) परिषद

दिनांक १२ मार्च २०१८ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार सर्व जिल्हाधिकारी यांना “नियंत्रण अधिकारी” म्हणून पदनिर्देशित करण्यात आले. त्यामुळे आयोगाने सर्व जिल्हाधिकाऱ्यांशी संवाद साधून अधिनियमाच्या परिणामकारक अंमलबजावणीवर भर दिला व अधिसूचित सेवा विहित कालावधीत पुरविण्याचे निर्देश दिले. तसेच प्रथम व द्वितीय अपिलांचा निपटारा वेळेवर करण्यावर आयोगाने अधिक भर दिला.

२.४ विद्यार्थ्यांना देण्यात आलेले प्रशिक्षण

लोकसेवा हक्क अधिनियमाचे प्रभावी प्रवर्तन व योग्य अंमलबजावणी होण्यासाठी आयोगाने अनेक पाउले उचलली आहेत. उपलब्ध सेवांबाबत सर्वसामान्य जनतेला अधिक माहिती होण्यासाठी व त्याबाबत अधिक जागरूकता निर्माण होण्यासाठी विविध महाविद्यालयांमध्ये कार्यशाळा घेणे हे असेच एक पाऊल होते. सर्वसामान्य जनतेत अधिसूचित सेवांच्या बाबत जागृती करणारे विद्यार्थी तयार करण्यासाठी आयोगाने के. सी. विधी महाविद्यालयात महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची कार्यशाळा घेतली होती. विद्यार्थ्यांच्या मध्ये जागृती निर्माण करणे व पात्र व्यक्तींनी माहिती तंत्रज्ञानाचा उपयोग करून सेवांचा लाभ घेण्याचे उद्दिष्ट साध्य करण्यास आयोगाला त्यांनी साहाय्य करावे, हे दिनांक ३१ जानेवारी २०१९ रोजी घेतलेल्या शिबिराचे उद्दिष्ट होते. तसेच अधिसूचित केलेल्या ४८६ सेवांचा कसा लाभ घ्यावा याबाबत सर्वसामान्य जनतेत जागरूकता कशी निर्माण करता येईल याचे विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षण देण्याचे उद्दिष्ट होते.

पब्लिक कंन्सर्न फ़ॉर गव्हर्नंस ट्रस्टच्या प्रशिक्षणार्थीच्या सोबत श्री रिबेरो व मुख्य लोकसेवा हक्क आयुक्त

कार्यशाळा तीन सत्रांमध्ये विभागण्यात आली. त्यामध्ये प्रथमतः मुख्य लोक सेवा हक्क आयुक्तांचे मार्गदर्शन व त्यानंतर आयोगाच्या उपसचिवांचे लोक सेवा हक्क अधिनियम २०१५ मधील तरतुदी व प्रक्रिया यावरील सत्र झाले. दुसऱ्या तांत्रिक सत्रात अधिनियमाच्या अंमलबजावणी बाबत महाऑनलाईनच्या

मुख्य परिचालन अधिकाऱ्यांनी मार्गदर्शन केले. त्यानंतर प्रश्नोत्तरे व शंकानिरसनाचे तिसरे सत्र होऊन कार्यशाळेचा समारोप झाला. या कार्यशाळेत २२१ विद्यार्थी सहभागी होते.

प्रशिक्षणाच्या शेवटी सर्व प्रशिक्षणार्थ्यांनी प्रत्येकी १० विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षित करण्याच्या व प्रशिक्षित केलेल्या अशा विद्यार्थ्यांनी समाजातील कुटुंबांशी संपर्क साधून लोकसेवा हक्क कायद्याबाबत जागरुकता निर्माण करण्याच्या सूचना देण्यात आल्या. प्रशिक्षण कार्यक्रमाच्या परिणामकारकतेचे मूल्यमापन करण्यासाठी एक महिन्यानंतर सर्वेक्षण करण्यात आले. सदर सर्वेक्षणात ९ महाविद्यालयातील विद्यार्थी सहभागी झाले. सदर विद्यार्थ्यांनी १२,११५ कुटुंबांचे सर्वेक्षण केले. प्रतिसाद दिलेल्या पैकी ७२% कुटुंबांना महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाची माहिती असल्याचे सर्वेक्षणात दिसून आले. तसेच शासकीय विभागांकडून सेवा प्राप्त करून घेण्यात ७०% व्यक्तींना कोणत्याही अडचणी आल्या नसल्याचे सुद्धा सर्वेक्षणात आढळून आले.

२.५ आढावा बैठका

विविध बैठका घेऊन आयोगाने अधिनियमाच्या अंमलबजावणीचा आढावा घेतला.

विषय	दिनांक
लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंमलबजावणीचा आढावा	४ एप्रिल २०१८
सर्व जिल्हाधिकाऱ्यांशी व विभागीय आयुक्तांशी व्हिडियो कॉन्फरंसिंग	५ जून २०१८
लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंमलबजावणीचा आढावा	८ जून २०१८
आयोगाच्या शिफारशींच्या अंमलबजावणीचा आढावा	२३-२४ ऑगस्ट २०१८
आयोगाच्या शिफारशींच्या अंमलबजावणीचा आढावा	२१-२४ ऑक्टोबर 2018
आपले सरकार पोर्टलचा आढावा	१७ डिसेंबर २०१८
आयोगाच्या शिफारशींच्या अंमलबजावणीचा आढावा	२ जानेवारी २०१९
नगर विकास विभागाच्या सर्व अधिसूचित सेवांचे आपले सरकार पोर्टलशी एकत्रीकरण (integration)	२३ जानेवारी २०१९
पुणे जिल्हा परिषदेच्या २०० अधिसूचित सेवा राज्यभरात लागू करण्याबाबत बैठक	२४ जानेवारी २०१९

२.६ विविध विभागांच्या आढावा बैठकांचा तपशील

विभाग	आढावा दिनांक
गृह, सामान्य प्रशासन, महसूल, नगर विकास, कामगार, माहिती तंत्रज्ञान, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य ,शालेय शिक्षण व क्रीडा, उर्जा, ग्राम विकास, सार्वजनिक आरोग्य विभाग	४ एप्रिल २०१८
पाणीपुरवठा व स्वच्छता, महसूल, सहकार, कौशल्य विकास व उद्योजकता, कामगार, शिक्षण व क्रीडा, माहिती तंत्रज्ञान, आदिवासी विकास, उर्जा, महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्र विकास प्राधिकरण, वैद्यकीय शिक्षण, परिवहन, गृह, इतर मागासवर्ग, विधी व न्याय, उच्च व तंत्र शिक्षण, सार्वजनिक बांधकाम विभाग	८ जून २०१८
सामान्य प्रशासन विभाग, उद्योग विभाग, महसूल विभाग, कामगार विभाग, गृह विभाग,उर्जा,सार्वजनिक आरोग्य, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य ,पशुसंवर्धन, दुग्ध	२३-२४ ऑगस्ट २०१८

व मत्स्य व्यवसाय, उच्च व तांत्रिक शिक्षण, जलसंपदा, अन्न व नागरी पुरवठा विभाग ,	
आदिवासी विकास विभाग, अल्पसंख्यांक विभाग, ग्राम विकास विभाग, महिला व बालकल्याण विभाग, विधी व न्याय, महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्र विकास प्राधिकरण, कृषी विभाग	२२-२४ ऑक्टोबर २०१८
सामान्य प्रशासन विभाग , माहिती तंत्रज्ञान विभाग	२ जानेवारी २०१९

पुणे जिल्हा परिषदेच्या २०० सेवांचे उद्घाटन

पुण्यातील नागरिक व बिगर शासकीय संघटनांशी संवाद

आनंदवन येथे डॉ. विकास आमटे यांच्यासोबत बैठक

आनंदवन ग्रामपंचायतीला भेट

चंद्रपूर जिल्ह्यात आपले सरकार सेवा केंद्र यशस्वीरीत्या चालवणाऱ्या बचत गटांच्या महिलांच्या सोबत जिल्हाधिकारी चंद्रपूर व राज्य मुख्य लोकसेवा आयुक्त

वरोरा येथील आपले सरकार सेवा केंद्रावर नागरिकांशी चर्चा

वरोरा येथील उपविभागीय कार्यालयातील सूचना फलकाची पाहणी करताना

वरोरा येथील उपविभागीय कार्यालयात देण्यात येणाऱ्या लोकसेवांचा आढावा

जिल्हा रुग्णालय वर्धा येथे आपले सरकार सेवा केंद्राला भेट

जिल्हाधिकारी कार्यालय वर्धा येथे आढावा बैठक

जिल्हा सेतू केंद्र वर्धा येथे भेट

जिल्हाधिकारी कार्यालय चंद्रपूर येथे आढावा बैठक

लोणावळा नगर परिषदेला दिलेल्या भेटीत तेथील माननीय नगराध्यक्ष व मुख्य अधिकारी यांच्या सोबत

जमाबंदी आयुक्त व नोंदणी महानिरीक्षक यांच्यासोबत आढावा बैठक

भवन्स महाविद्यालय येथे विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना

के.सी.विधी महाविद्यालय, मुंबई येथे कार्यशाळा

प्रकरण ३: आपले सरकार सेवा पोर्टल व मोबाईल ॲप

३.१ आपले सरकार सेवा पोर्टल बाबतची माहिती :

नागरिकांना संगणक किंवा मोबाईल ॲपचा वापर करून तसेच राज्यातील ३०,८७८ आपले सरकार सेवा केंद्रांचा उपयोग करून शासनाच्या विविध विभागांकडे अर्ज सादर करुन सेवा प्राप्त करण्यासाठी आपले सरकार पोर्टल आहे. ऑनलाईन अर्ज करण्याची सुविधा आपले सरकार पोर्टल व मोबाईल ॲपवर मराठी व इंग्रजीत उपलब्ध करण्यात आली आहेत.

महाराष्ट्र राज्यातील पात्र व्यक्तींना पारदर्शक, कार्यक्षम व विहित कालावधीत लोकसेवा उपलब्ध होण्यासाठी व शासनाचे विविध विभाग व सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या कामकाजामध्ये पारदर्शकता व उत्तरदायित्व येण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाने लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ मध्ये पारित केला.

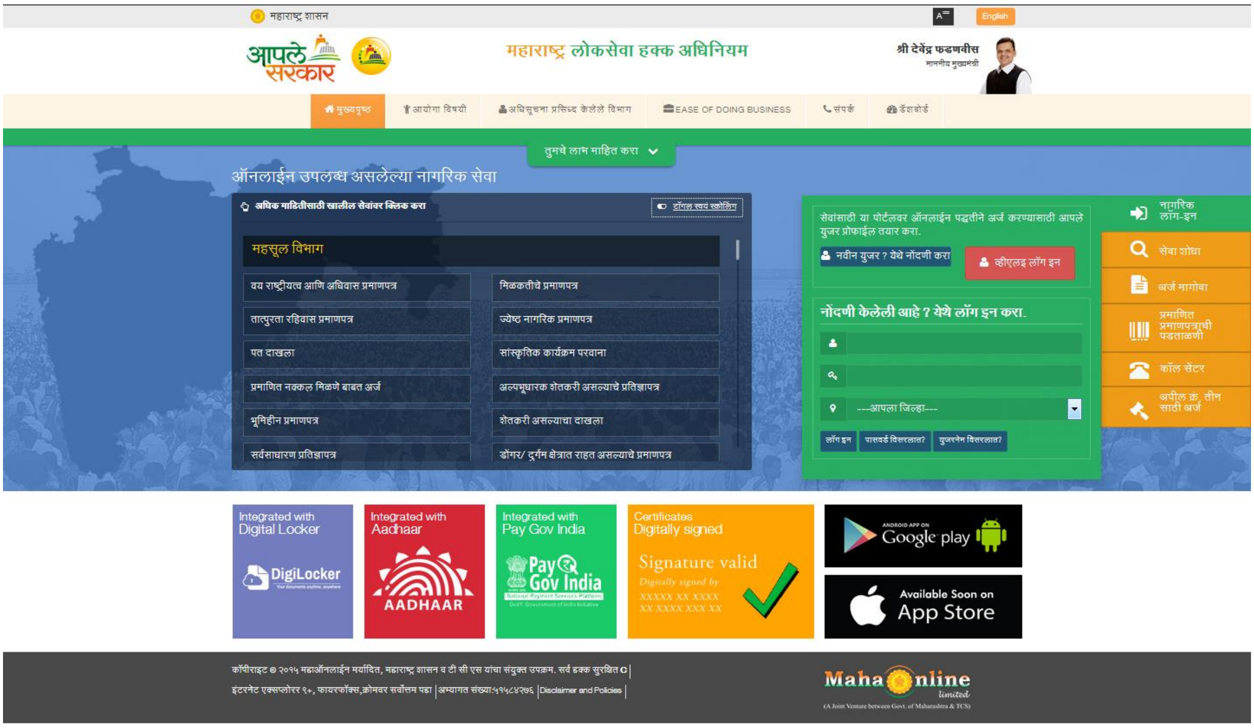

आपले सरकार पोर्टल व मोबाईल ॲपद्वारे नागरिक खालील लाभ करून घेऊ शकतात.

- नागरीक स्वत:ची ऑनलाईन ओळख (self profile) निर्माण करू शकतात. एकदा स्वत:ची ओळख निर्माण केल्यावर उपयोगकर्ता त्याच ओळखीचा उपयोग करून आवश्यकतेनुसार सर्व अधिसूचित सेवा प्राप्त करण्यासाठी अर्ज करू शकतात.
- सदर पोर्टलचा उपयोग करून नागरिक सेवा शुल्क प्रदान तसेच दस्तऐवज सुद्धा अपलोड करू शकतात.
- ग्राहकाने नोंदणी केलेल्या ओळखखात्यात अंतिम प्रमाणपत्र जमा करण्यात येते व त्याची प्रत डिजिटल लॉकरमध्ये अग्रेषित करण्यात येते.

- नागरिक सदर ऑनलाईन पोर्टलवर आपल्या अर्जाचा मागोवा घेऊ शकतात.
- आपले सरकार सेवा पोर्टलकडून प्राप्त झालेल्या कोणत्याही ऑनलाईन प्रमाणपत्राची कोणीही त्रयस्थ व्यक्ती पडताळणी करू शकते.
- अर्जासाठी क्रमांक व पावती त्वरित प्राप्त होते.

३.१.१ ऑनलाईन अर्ज करण्याची सुविधा

नागरीक स्वतः ऑनलाईन अर्ज करून अधिसुचित सेवा प्राप्त करू शकतात. त्याकरिता https ://aaplesarkar.mahaonline.gov.in या पोर्टलचा वापर करता येतो. ज्या नागरिकांना स्वतः ऑनलाईन अर्ज करणे शक्य नाही, त्यांना मदत करण्यासाठी राज्यात ३०,८७८ आपले सरकार सेवा केंद्रांची स्थापना करण्यात आली आहे. दिनांक मार्च २०१९ पर्यंत १९,५०,८२३ नागरिकांनी ऑनलाईन अर्ज प्राप्त करून सेवा प्राप्त केल्या आहेत.

३.१.२ प्रक्रिया सुलभीकरण (Process Re-engineering)

अधिसूचित सेवा नागरिकांना ऑनलाईन उपलब्ध करून देण्यासाठी प्रक्रियांचे सुलभीकरण आवश्यक असते. विविध विभाग व महाऑनलाईन यांनी एकत्र येऊन ही सुलभीकरणाची प्रक्रिया पूर्ण केली.

३.१.३ डिजिटल कार्यप्रवाह

सर्व विभागांचा कामकाजाचा प्रवाह डिजिटल स्वरुपात केला असून यात कुठेही मानवी हस्तक्षेप नाही. उदाहरणार्थ, नागरिकाने उत्पन्न दाखला प्राप्त करण्यासाठी अर्ज सादर केला असल्यास, संपूर्ण कार्यप्रवाह हा डिजिटल स्वरूपाचा असेल व अर्जाच्या विविध टप्प्यांचा प्रवास इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीचा राहील. आपला अर्ज कोणत्या टप्प्यावर आहे, याची नागरिक ऑनलाईन तपासणी करू शकतील. अर्जदाराला आपल्या प्रलंबित अर्जाची सद्यस्थिती पाहता येईल.

- <u>मुखपृष्ठ</u>—aaplesarkar.mahaonline.gov.in**या** संकेतस्थळाच्या मुखपृष्ठाची माहिती

  - <u>भाषा बदलण्याचा पर्याय (मराठी / इंग्जी)</u>
  - लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंतर्गत उपलब्ध सेवांचा तपशील,
  - अधिप्रमाणनासाठी प्राप्त मंजूर अर्जाची पडताळणी करणे
  - नागरिक त्यांच्या अर्जाच्या स्थितीचा मागोवा घेऊ शकतात.

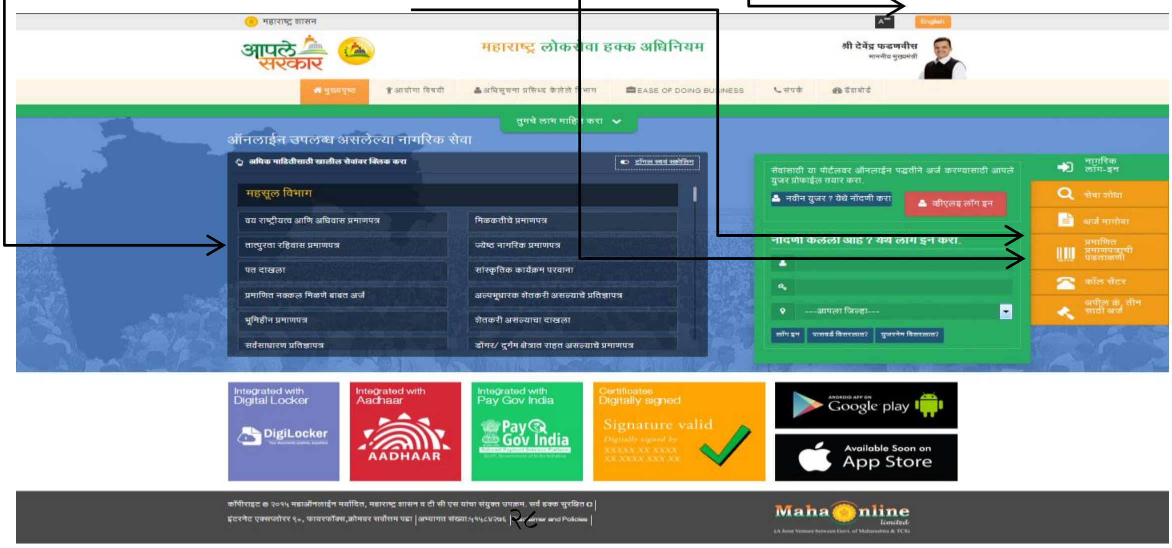

आपले सरकार पोर्टल वर आपल्या अर्जाचा मागोवा घ्या- अर्जदार त्यांच्या अर्जाच्या स्थितीचा मागोवा घेऊ शकतात. प्रमाणपत्रासाठी अर्ज सादर करताना प्राप्त झालेला अर्जाचा ओळख क्रमांक तिथे प्रविष्ट करा. सदर वैध अर्ज ओळख क्रमांक प्रविष्ट केल्यावर आपले लॉग इन तपशील न वापरता आपल्या अर्जाची स्थिती अर्जदाराला ऑनलाईन समजू शकते :

सर्व तपशील प्रविष्ट केल्यावर अर्जाचा अधिकृत तपशील व त्याची स्थिती आपोआप दिसू लागेल

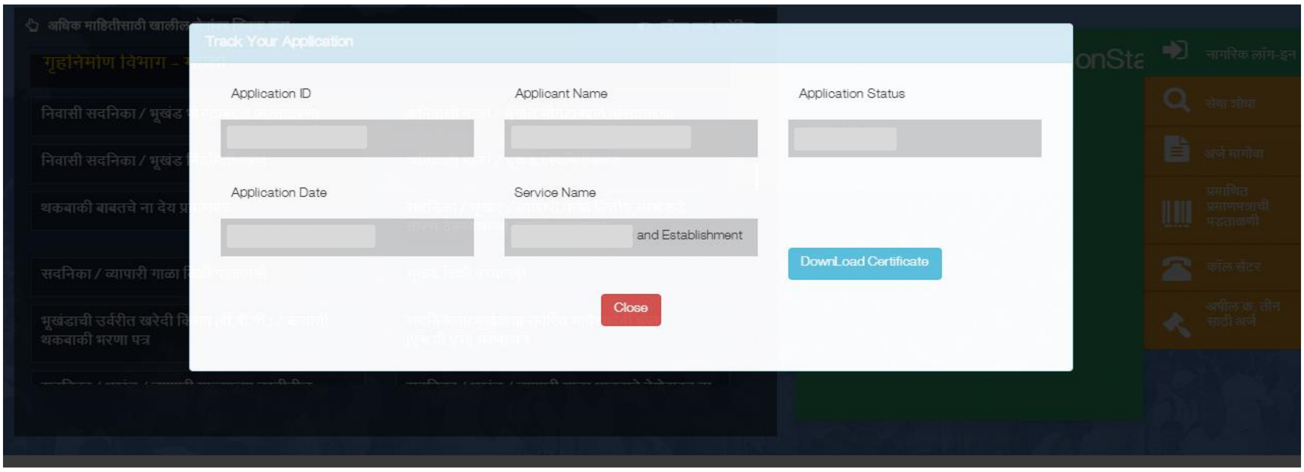

आपले सरकार पोर्टल वरून अधिप्रमाणित प्रमाणपत्राची सत्यता पडताळून घ्या – कोणताही त्रयस्थ पक्षकार आपले सरकार वरून ऑनलाईन प्राप्त प्रमाणपत्र त्याच्या अधिप्रमाणन व वैधतेसाठी सत्यता पडताळणी करू शकतो. पडताळणीच्या प्रक्रियेत उपयोगकर्त्याने सत्यता पडताळणी खिडकीत विभागाचे नाव, प्रमाणपत्रावरील बारकोड क्रमांक प्रविष्ट करून submit वर क्लिक करावे.

सर्व तपशील सादर केल्यावर अधिप्रमाणित प्रमाणपत्राचा तपशील आपल्या सत्यता पडताळणी करण्यासाठी दिसू शकेल.

लोकसेवा हक्क आयोगाबाबत – यामध्ये लोकसेवा हक्क आयोगाबाबत थोडक्यात माहिती देण्यात आली असून नागरीक महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ व त्याअंतर्गत नियम येथून डाऊनलोड करु शकतील.

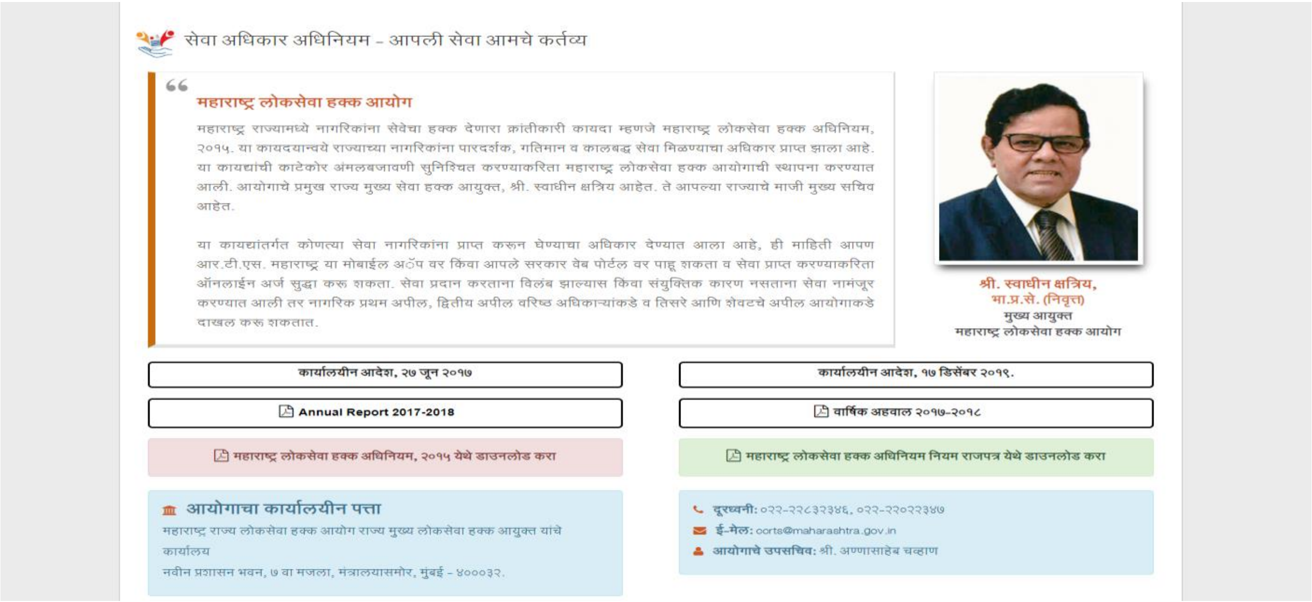

<u>**विभागांकडून अधिसूचित करण्यात आलेल्या सेवा**</u>—विहित कालावधी, पदनिर्देशित अधिकारी व अपिलीय अधिकारी यांची माहिती नागरिक डाउनलोड करु शकतात.

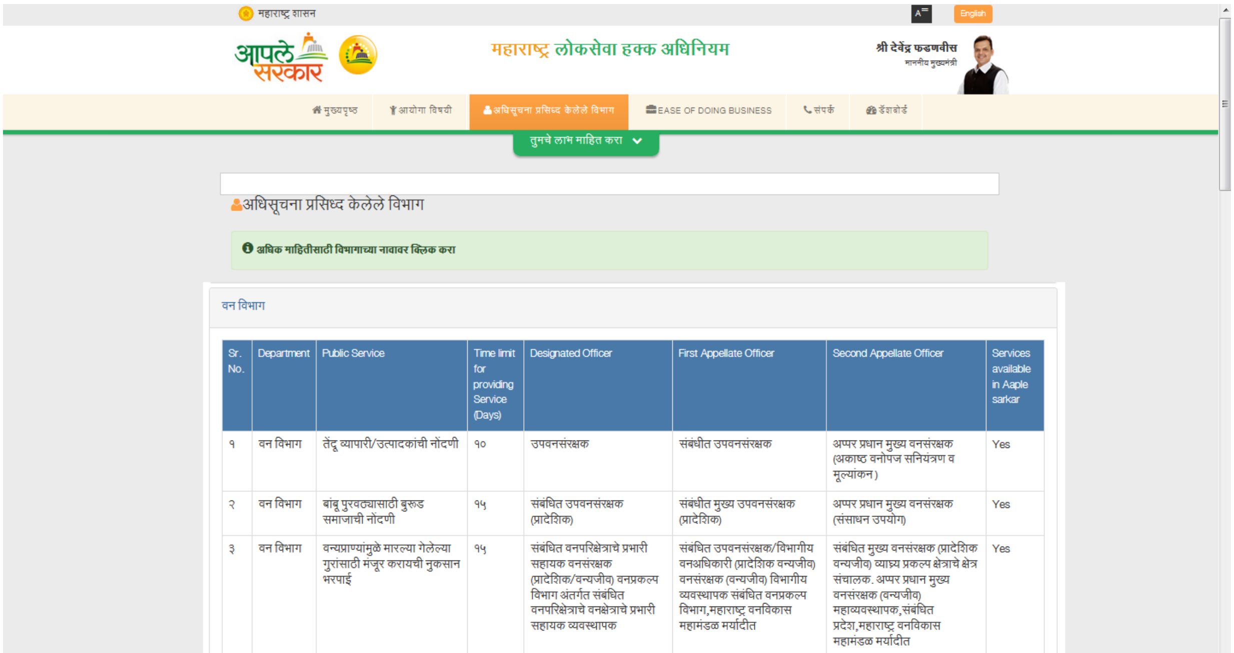

अधिसूचना प्रसिध्द केलेले विभाग

अधिक माहितीसाठी विभागाच्या नावावर क्लिक करा

वन विभाग

Sr. No.	Department	Public Service	Time limit for providing Service (Days)	Designated Officer	First Appellate Officer	Second Appellate Officer	Services available in Aaple sarkar
१	वन विभाग	तेंदू व्यापारी/उत्पादकांची नोंदणी	१०	उपवनसंरक्षक	संबंधीत उपवनसंरक्षक	अप्पर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (अकाष्ठ वनोपज सनियंत्रण व मूल्यांकन)	Yes
२	वन विभाग	बांबू पुरवठ्यासाठी बुरूड समाजाची नोंदणी	१५	संबंधित उपवनसंरक्षक (प्रादेशिक)	संबंधीत मुख्य उपवनसंरक्षक (प्रादेशिक)	अप्पर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (संसाधन उपयोग)	Yes
३	वन विभाग	वन्यप्राण्यांमुळे मारल्या गेलेल्या गुरांसाठी मंजूर करायची नुकसान भरपाई	१५	संबंधित वनपरिक्षेत्राचे प्रभारी सहायक वनसंरक्षक (प्रादेशिक/वन्यजीव) वनप्रकल्प विभाग अंतर्गत संबंधित वनपरिक्षेत्राचे वनक्षेत्राचे प्रभारी सहायक व्यवस्थापक	संबंधित उपवनसंरक्षक/विभागीय वनअधिकारी (प्रादेशिक वन्यजीव) वनसंरक्षक (वन्यजीव) विभागीय व्यवस्थापक संबंधित वनप्रकल्प विभाग,महाराष्ट्र वनविकास महामंडळ मर्यादीत	संबंधित मुख्य वनसंरक्षक (प्रादेशिक वन्यजीव) व्याघ्र प्रकल्प क्षेत्राचे क्षेत्र संचालक. अप्पर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव) महाव्यवस्थापक,संबंधित प्रदेश,महाराष्ट्र वनविकास महामंडळ मर्यादीत	Yes

३.१.४ आपले सरकार सेवा पोर्टलवर नोंदणी करण्यासाठी टप्पे

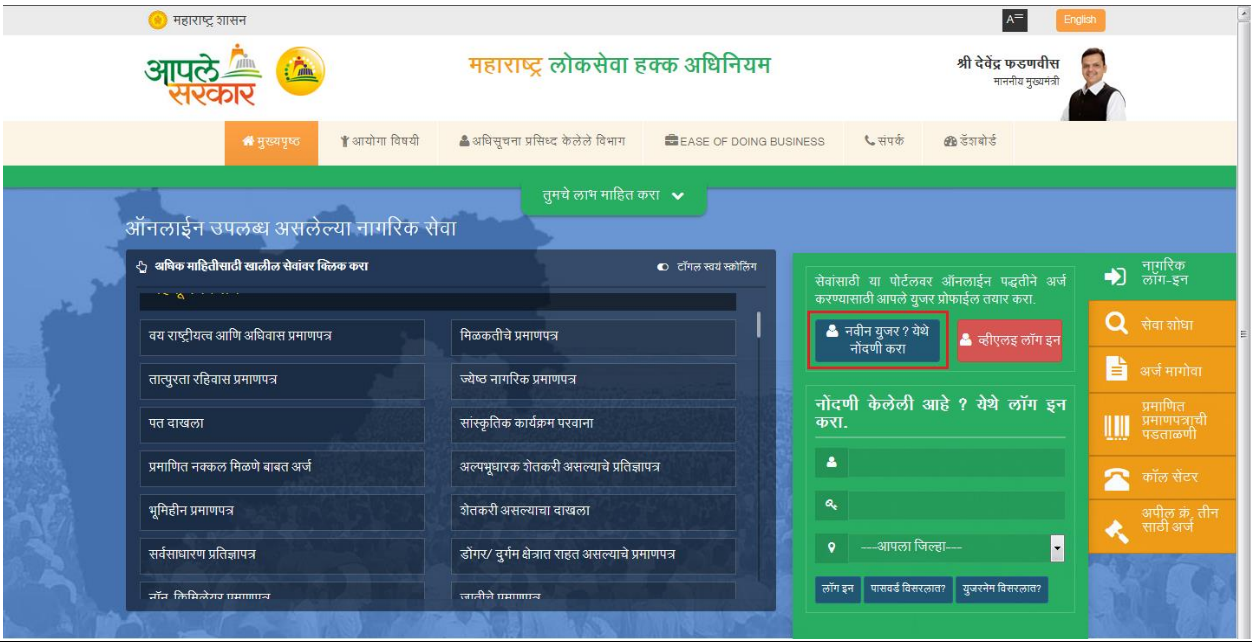

अ) नवीन युजर ? येथे नोंदणी करा...” जोडणीला क्लिक करावे

ब) वापरकर्त्याचे नाव व संकेतशब्द नोंदणी करण्यासाठी दिलेल्या पर्यायांपैकी एका पर्यायाची निवड करावी. म्हणजेच **आधार क्रमांकाची पडताळणी** करून घेऊन <u>किंवा **अर्जदाराने संपूर्ण माहिती भरून** आपली ओळख तयार करावी.</u>

क) पर्याय १ – आपला आधार क्रमांक द्यावा

किंवा

पर्याय क्रमांक २- खालील सहा टप्प्यांमध्ये नोंदणी अर्ज भरावेत

पहिला टप्पा – अर्जदाराचे तपशील

दुसरा टप्पा – अर्जदाराचा पत्ता

तिसरा टप्पा – मोबाईल क्रमांक व वापरकर्ता नावाचीपडताळणी

चौथा टप्पा – छायाचित्र अपलोड करावे

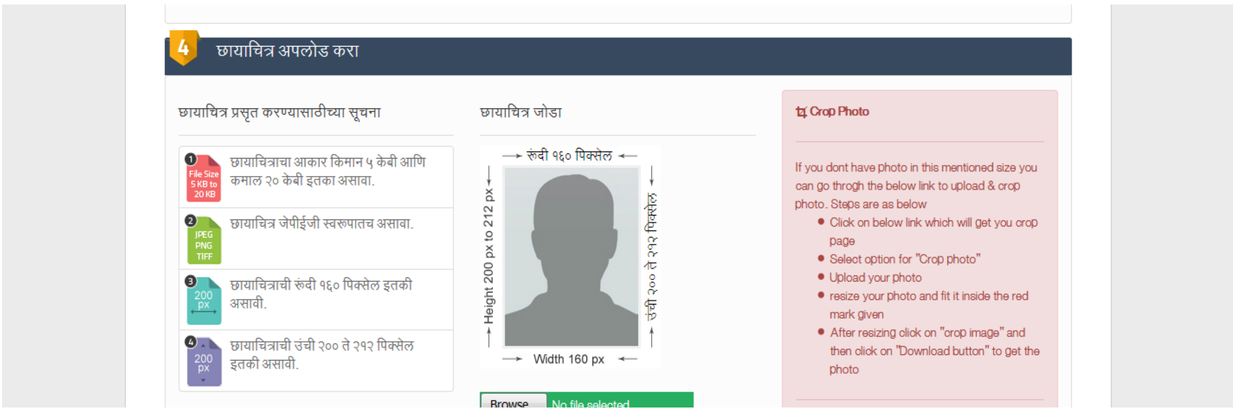

पाचवा टप्पा -ओळखीचा पुरावा (कोणताही एक)

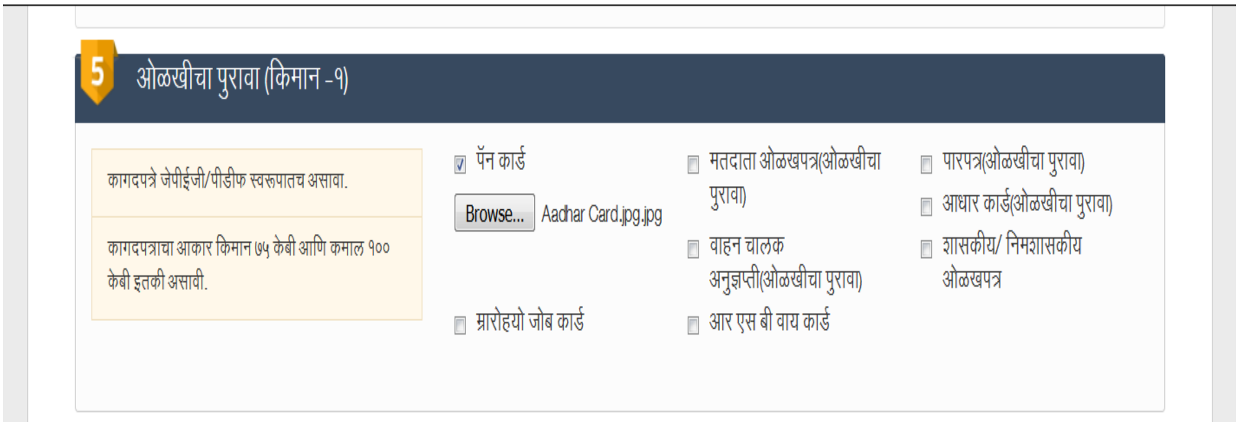

सहावा टप्पा - पत्त्याचा पुरावा (कोणताही एक)

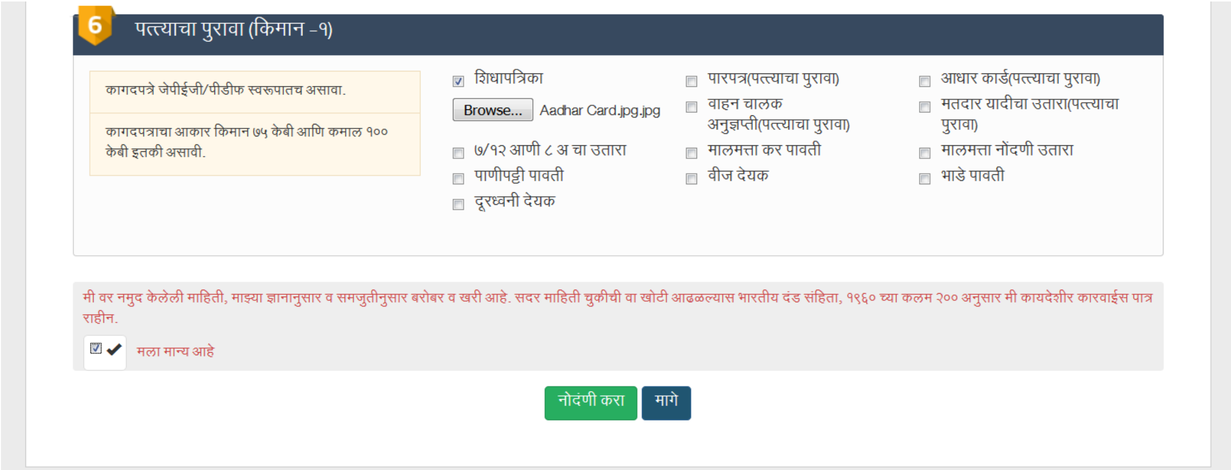

ड) कर्ता नाव व संकेतशब्दाचा उपयोग करून लॉग इन केल्यावर डाव्या बाजूस आपणास कृषी, गृह, उद्योग, ऊर्जा, कामगार इत्यादी विभागांची नावे दिसतील. सदर विभागांपैकी एकाची निवड केल्यावर वापरकर्त्याला त्या विभागाच्या उपलब्ध लोकसेवांची यादी दिसेल.

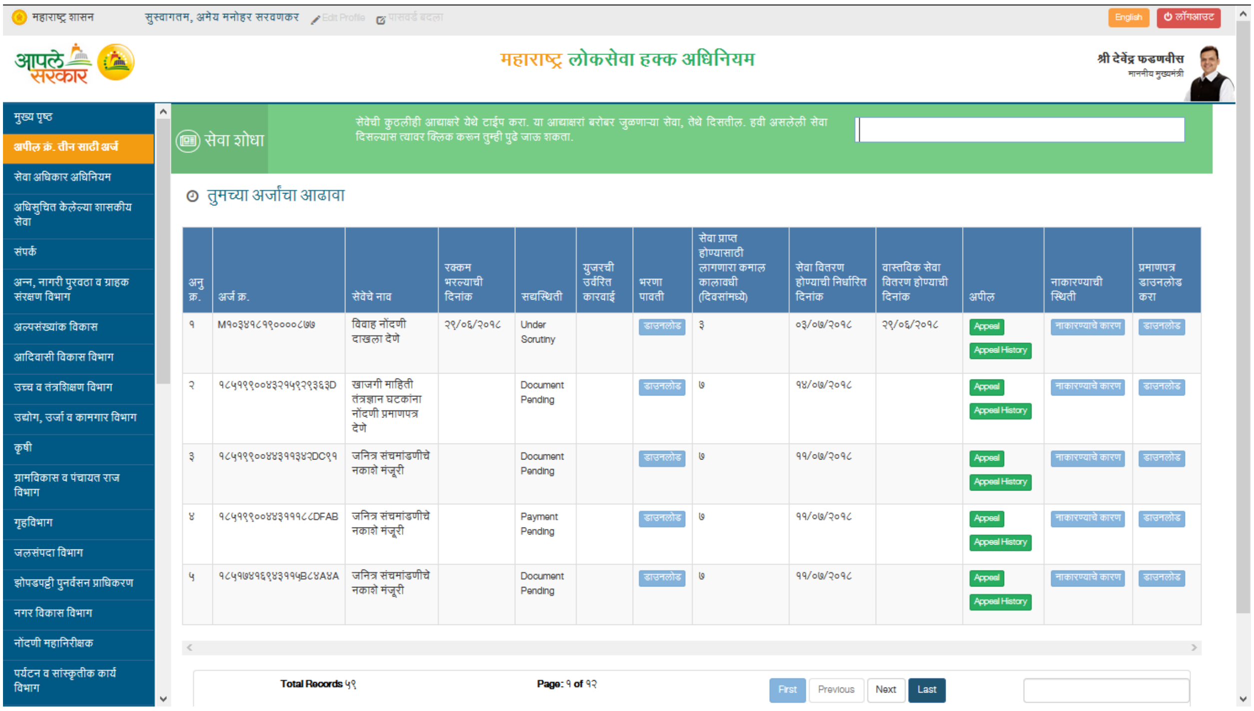

इ) अर्जदारांना विहित कालावधीत सेवा न पुरविल्यास किंवा न्यायोचित कारणाशिवाय अर्ज नामंजुर केल्यास, आपले सरकार पोर्टलद्वारे विभागाने विहित केलेल्या प्राधिकाऱ्याकडे प्रथम आणि दुसरे अपिल करु शकतात. तिसरे व शेवटचे अपिल आयोगाकडे दाखल करु शकतात.

वर नमूद केलेले सर्व अपील ऑनलाईन प्रणालीचा वापर करुन दाखल केले जाऊ शकतात.

३.२ आपले सरकार सेवा पोर्टल व मोबाईल ॲपची माहिती

महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ नुसार अधिसूचित लोकसेवेचा लाभ घेण्यासाठी आरटीएस महाराष्ट्र नावाचे मोबाईल ॲप विकसित करण्यात आले आहे. नागरीक ऑनलाईन अर्ज करू शकतात, आपल्या अर्जाची स्थिती जाणून घेऊ शकतात. त्यामुळे आपले सरकार पोर्टल हे नागरिकांना उपयुक्त ॲप्लीकेशन झाले असून नागरिकांना कधीही व कोणत्याही ठिकाणी सेवा प्राप्त होऊ शकते. मोबाईल ॲप शिवाय सुद्धा मोबाईल ब्राऊसिंगच्या सोप्या पद्धतीने नागरिक आपल्या अर्जाचा मागोवा घेऊ शकतात. आरटीएस महाराष्ट्र, ॲण्ड्रॉइड व आयफोन प्रणालीमध्ये इंग्रजी व मराठी या दोन भाषांमध्ये विनामूल्य उपलब्ध आहे.

३.२.१ भाषा निवडा

लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या उपयोजनेच्या मोबाईल ॲप किंवा आपले सरकार पोर्टल वापरताना सुरवातीलाच अर्जदाराला इंग्रजी किंवा मराठी भाषा निवडण्याचा पर्याय उपलब्ध आहे.

३.२.२ डॅशबोर्ड व ऑनलाईन सेवांची यादी

यामध्ये लोकसेवा हक्क अधिनियम, विभागांची यादी व अधिनियमाच्या अंतर्गत उपलब्ध सेवांची माहिती लोकसेवा हक्क मोबाईल ॲपमध्ये देण्यात आली आहे.

भाषा निवडा

डॅशबोर्ड

सेवांचा उप संवर्ग

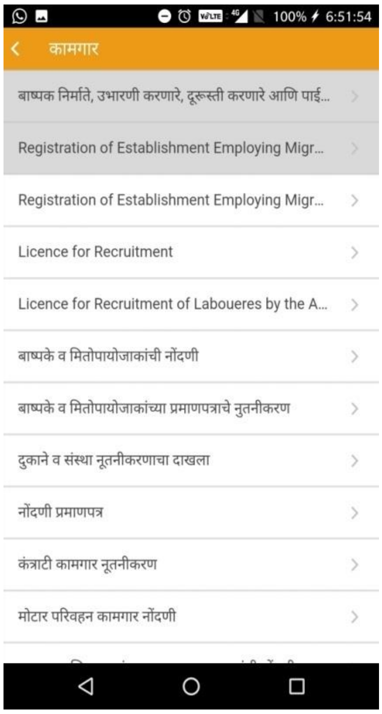

३.२.३ उप संवर्गाचे तपशील

येथे प्रत्येक सेवेची माहिती देण्यात आली आहे. यामध्ये त्यासाठीची कालमर्यादा, पदनिर्देशित अधिकाऱ्याचे पदनाम, प्रथम व द्वितीय अपिलीय अधिकाऱ्याचे पदनाम व अर्जासोबत जोडणे आवश्यक असलेल्या दस्तऐवजाची यादी देण्यात आली आहे.

उप संवर्गाचे तपशील

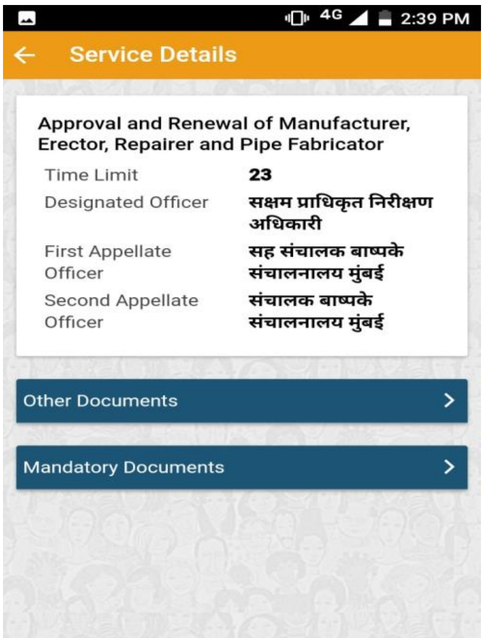

३.२.४ लॉग इन व नोंदणी

मोबाईल ॲपद्वारे वापरकर्ता दोन पद्धतीने नोंदणी करू शकतो. एक म्हणजे आधार क्रमांक किंवा नोंदणी तपशिलाच्या द्वारे.

लॉग इन

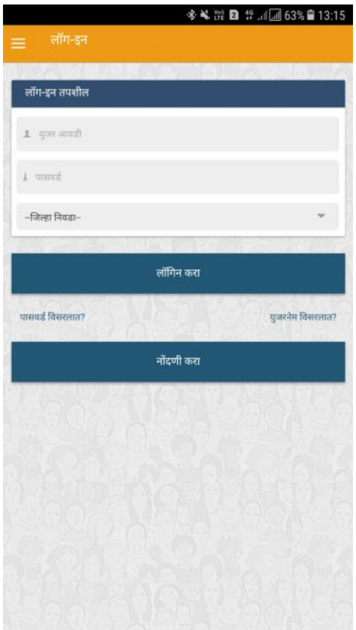

आधार क्रमांक

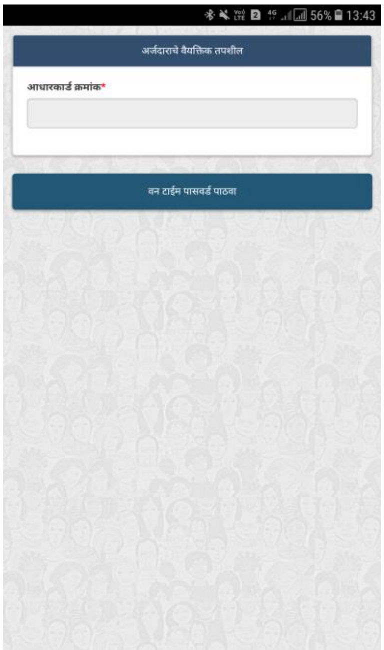

नोंदणी

३.२.५ मागोवा घ्या / पडताळणी करा / संपर्क साधा

ऑनलाईन पोर्टलद्वारे वापरकर्ता आपल्या अर्जाचा मागोवा घेऊ शकतो किंवा त्रयस्थ व्यक्ती आपले सरकार सेवा पोर्टल कडून प्राप्त प्रमाणपत्राची पडताळणी करू शकते.

मागोवा घ्या

पडताळणी करा

संपर्क साधा

३.२.६ फायदे

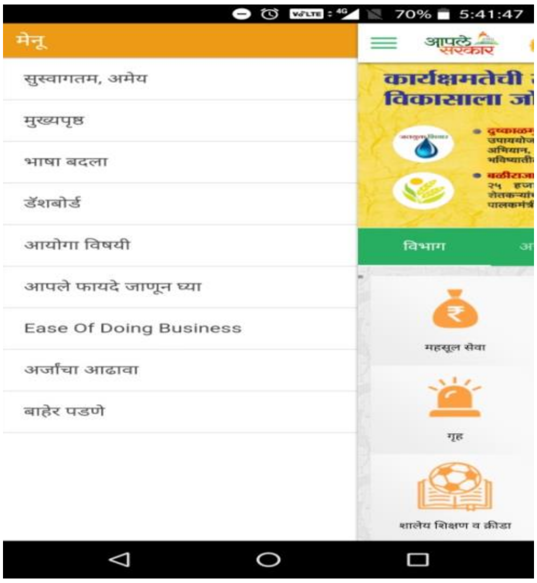

३.२.७ अर्जदाराने केलेल्या अर्जांची माहिती

पूर्वीचे व्यवहार या पर्यायाद्वारे वापरकर्ता आपल्या पूर्वीच्या अर्जांची माहिती व सद्यस्थिती पाहू शकतो.

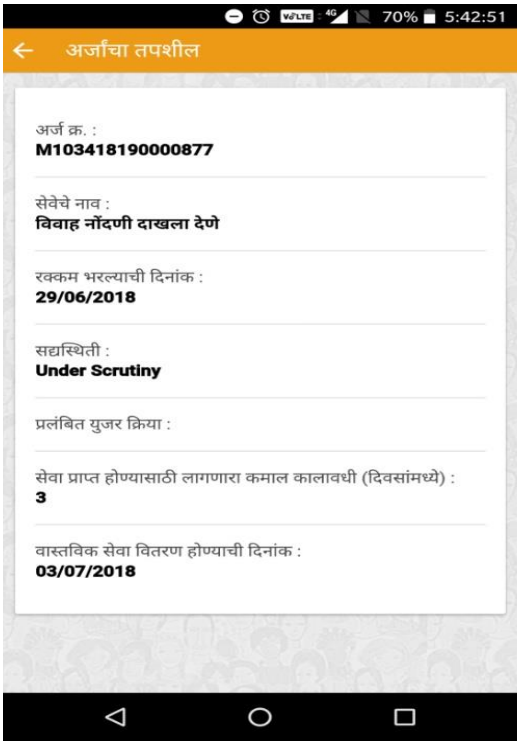

लोकसेवांचा लाभ घेण्यासाठी ऑनलाईन अर्ज करण्याच्या प्रमाणात झपाट्याने वाढ होत असल्याचे चित्र उत्साहवर्धक आहे. आपले सरकार सेवा केंद्रांच्या माध्यमातून दिनांक ३१.०३.२०१९ पर्यंत १९,५०,८२३ अर्जदारांनी स्वतःची नोंदणी केली असून स्वतःची ओळख (self profile) तयार केली आहे व लोकसेवा

सुविधेचा लाभ घेण्यासाठी ६,४४,६५,६६८ अर्ज प्राप्त झाल्याचे दिसून आले आहे. महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ मधील कलम ७ नुसार राज्य शासन सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांना माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करून विहित कालमर्यादेत लोकसेवांचे वितरण करण्यासाठी प्रोत्साहित करील. या तरतुदींची अंमलबजावणी करण्याबाबत आयोगाची आग्रही भूमिका आहे.

४.१ प्रशिक्षण व क्षमता बांधणी

कोणतेही नवीन धोरण किंवा तंत्रज्ञानाची अंमलबजावणी करताना प्रशिक्षण अतिशय महत्वाचे असते. त्यामुळे कर्मचारी व अधिकाऱ्यांना कार्यक्षमतेने काम करणे सोपे जाते. महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ मधील कलम २०(४) नुसार अधिनियमाच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी पदनिर्देशित अधिकारी व अपिलिय अधिकाऱ्यांना नियमित प्रशिक्षण देण्याची गरज विहित करण्यात आली आहे. तसेच शासन प्रशिक्षणासाठी आवश्यक तरतुदी करील असे देखिल अधिनियमात नमुद केले आहे. सर्व अधिकाऱ्यांच्या आधारभूत प्रशिक्षणात महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमांचे प्रशिक्षण हा त्यांच्या अभ्यासक्रमाचा एक अविभाज्य भाग असेल असे ठरविण्यात आले आहे. त्यामुळे अधिनियमाच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी प्रशिक्षण हा महत्वाचा घटक आहे.

४.२ यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी (यशदा) तर्फे प्रशिक्षण

यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी, पुणे ही महाराष्ट्र राज्य शासनाची शिखर प्रशिक्षण संस्था आहे.यशदा सन २०११ पासून राज्याचे प्रशिक्षण धोरण अंमलात आणीत असून त्याद्वारे प्रादेशिक प्रशासन प्रशिक्षण संस्था व जिल्हा प्रशासन प्रशिक्षण संस्थांच्या माध्यमातून विविध प्रशिक्षण कार्यक्रम आखून त्यांची अंमलबजावणी करण्यात येत आहे.

४.२.१ जागरुकता प्रशिक्षण टप्पा – १ (२०१५-१६)

महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम अंमलात आल्यावर शासकीय कर्मचाऱ्यांमध्ये त्याबाबत जागरूकता निर्माण करण्याची जबाबदारी यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी, पुणे यांच्याकडे सोपविण्यात आली होती. यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी, पुणे यांनी महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम २०१५ “दिशानिदेशन प्रशिक्षण कार्यक्रम” या नावाने एक प्रशिक्षण कार्यक्रम आखून त्याची युद्धपातळीवर अंमलबजावणी करण्यात आली आहे.

प्रशिक्षणाच्या गरजांचे विश्लेषण केल्यावर प्रशिक्षणात समाविष्ट करण्यासाठी अधिनियमातील विनिर्दिष्ट कलमे व अन्य तपशीलाला अंतिम स्वरूप देण्यात आले. त्यानुसार संबंधित घटकांशी संबंधित लघुचित्रपट / चित्रपटातील क्षणचित्रे निवडण्यात आली, अधिनियमातील तरतुदीत समाविष्ट असलेले वाचन साहित्य, सादरीकरणे, प्रश्नोत्तर स्वरुपात शंका समाधान व नेहमी विचारले जाणाऱ्या प्रश्नांची नमुना उत्तरे तयार करून घेण्यात आली. या सुरवातीच्या तयारी नंतर राज्य स्तरावरील प्रशिक्षकांची पहिली प्रशिक्षण कार्यशाळा दिनांक ३० सप्टेंबर, २०१५ रोजी व नंतर दुसरी राज्यस्तरावरील प्रशिक्षकांची प्रशिक्षण

कार्यशाळा दिनांक ५ ऑक्टोबर, २०१५ रोजी यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशिक्षण प्रबोधिनी, पुणे यांच्यातर्फे संचालित करण्यात आली. सदर प्रशिक्षण कार्यक्रमाद्वारे १३० राज्य स्तरीय प्रशिक्षक तयार करण्यात आले व सदर प्रशिक्षकांनी सन २०१५ मध्ये जिल्हा स्तरावरील प्रशिक्षकांचे प्रशिक्षण ३६ जिल्ह्यांमध्ये संचालित करून २,८१५ जिल्हा सत्र प्रशिक्षक किंवा संसाधन व्यक्तींना पुढील स्तरावर प्रशिक्षण प्रदान करण्यासाठी तयार केले.

अधिनियम व त्यामधील तरतुदींच्या बाबत जागरुकता निर्माण करण्याच्या उद्दिष्टाने उपरोक्त प्रशिक्षकांनी शासकीय अधिकाऱ्यांना / कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण देण्याच्या पहिल्या टप्प्यात २८,७३३ सहभागी अधिकारी/ कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षित केले. त्याचप्रमाणे दुसऱ्या टप्प्यात ५२,७७९ अधिकारी / कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षित केले.

यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशिक्षण प्रबोधिनी, पुणे ह्याच्या सदर प्रयत्नांची भारत सरकारच्या कर्मचारी व प्रशिक्षण विभागाने दखल घेऊन सन २०१५-१६ साठीचा "प्रशिक्षणातील उत्कृष्टता" पुरस्कार बहाल करून यशदाला गौरविले आहे.

४.२.२ जागरुकता प्रशिक्षण टप्पा -२ (२०१६-१७)

महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम २०१५ मधील संबंधित तरतुदी बाबत शासकीय कर्मचाऱ्यांमध्ये जागरुकता निर्माण करण्यात आली. त्यानंतर विभागातील पदनिर्देशित अधिकाऱ्यांना / कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण देण्यात आले. सन २०१६-१७ मध्ये यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी, पुणे यांनी सदर विषयात विभागवार प्रशिक्षक तयार केले. त्यासाठी महसूल विभाग, ग्रामविकास व पंचायत राज विभाग, पशुसंवर्धन विभाग, मत्स्य व दुग्ध व्यवसाय विकास विभाग व महिला व बालकल्याण (**ICDS**) विभागाची निवड करण्यात आली.

तक्ता ४.१ : यशदा, पुणे यांचे तर्फे प्रशिक्षण कार्यक्रम २०१६-१७

क्र	विभाग	प्रशिक्षक	प्रशिक्षणार्थी
१	महसूल	८१	७,२९८
२	पशुंवर्धन, मत्स्य व दुग्ध व्यवसाय विकास विभाग	१३८	३,०७७
३	ग्राम विकास व पंचायत राज	१२५	१२,९४३
४	महिला व बालकल्याण विभाग (ICDS)	१३१	९०,३०५
५	कृषी , गृह (पोलीस) व अन्य	०	८,३१३
	एकूण	**४७५**	**१,२१,९३६**

४.२.३ मुलभूत प्रशिक्षण कार्यक्रमाच्या दरम्यान प्रशिक्षण कार्यक्रम

सन २०१७-१८ दरम्यान यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशिक्षण प्रबोधिनी, पुणे यांच्या माध्यमातून १६,९६२ अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण देण्यात आले. मात्र सन २०१५ ते ३१ मार्च २०१९ ह्या कालावधीत यशदाने एकूण २,३१,२४५ अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षित केले आहे.

तक्ता ४.२ दरवर्षी प्रशिक्षित गट “अ” अधिकारी

क्र	वर्ष	गट अ मधील प्रशिक्षणार्थी अधिकारी
१	२०१५-१६	६५२
२	२०१६-१७	३५९
३	२०१७-१८	१,३६६
४	२०१८-१९	१,०५८
	एकूण	३,४३५

तक्ता ४.३ दरवर्षी प्रशिक्षित गट “ब” व “क” अधिकारी

क्र	वर्ष	गट ब व क मधील प्रशिक्षणार्थी अधिकारी
१	२०१५-१६	८४,२७८
२	२०१६-१७	१,२१,५९२
३	२०१७-१८	१३,८०४
४	२०१८-१९	८,१३६
	एकूण	**२,२७,८१०**

४.३ महाऑनलाईन तर्फे तांत्रिक प्रशिक्षण

महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ ची अंमलबजावणी करण्यासाठी ऑनलाईन प्राप्त झालेल्या अर्जांवर प्रक्रिया करण्यासाठी ऑनलाईन पोर्टल प्रणाली विकसित करून तिचे विभागाशी एकत्रीकरण करण्यासाठी राज्य शासन व टाटा सल्लागार सेवा यांचा संयुक्त उपक्रम असलेल्या महाऑनलाईन लिमिटेड यांची नियुक्ती करण्यात आली आहे.

लोकसेवांची प्रक्रिया समजून घेण्यासाठी महाऑनलाईनने प्रत्येक विभागात विश्लेषक नियुक्त केला होता व त्यामुळे अर्जाच्या नमुन्यांचे प्रमाणीकरण, दर सुसंगतीकरण व प्रक्रिया प्रवाहाचे सुलभीकरण करण्यात मोठीच मदत झाली. आपले सरकार सेवा पोर्टल द्वारे नागरिकांना सुलभतेने अर्ज करता येण्यासाठी महाऑनलाईनने सदर उपक्रम पार पाडला. सर्व विभागांच्या नोडल अधिकाऱ्यांसाठी अनुभवांवर आधारित प्रशिक्षणाचे आयोजन करण्यात आले होते.

महाऑनलाईन यांनी क्षेत्रिय स्तरावरील विभागांच्या अधिकाऱ्यांशी समन्वय साधण्यासाठी प्रत्येक जिल्हा स्तरावर जिल्हा समन्वयक नेमला आहे. जिल्हा स्तरावरील जिल्हा समन्वयकांनी विभागांच्या जिल्हा व तालुका स्तरावरील अधिकाऱ्यांसाठी ५१० प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित केले होते.

- सदर प्रशिक्षण कार्यक्रमात प्राप्त अर्जांचा व त्यासोबत जोडावयाच्या दस्तऐवजांचा आढावा घेण्यात आला.
- मागोवा व त्रयस्थ पक्षाने पडताळणी करण्याच्या उपक्रमाचा उपयोग.
- विभाग स्तरावरील प्रकिया प्रवाहासाठी पदनिर्देशित अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण.
- अपील स्तरावरील अपिलीय प्राधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण.
- व्यवस्थापन माहिती प्रणालीसाठी डॅशबोर्ड प्रशिक्षण.

प्रशिक्षणाची सांख्यिकी : महाऑनलाईनने विविध विभागांना तांत्रिक प्रशिक्षण दिले आहे. महाऑनलाईनने ६१९ प्रशिक्षण कार्यक्रम संचालित केले असून ७,९०० अधिकारी व कर्मचारी यांना प्रशिक्षण दिले आहे.

सन २०१८-१९ मध्ये यशदा मार्फत ९,१९४ अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण देण्यात आले व महाऑनलाईनने ७,९०० अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण दिले. अशा पद्धतीने सन २०१८-१९ या वर्षामध्ये महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंमलबजावणी अंतर्गत एकूण १७,०९४ अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण देण्यात आले.

प्रकरण ५ : लोकसेवा हक्काचा नागरिकांकडून उपयोग

५.१ विभागवार अधिसूचित सेवा

लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंतर्गत एकूण ३१ विभागांपैकी २६ विभागांनी ४८६ सेवा अधिसूचित केल्या आहेत. उद्योग, कामगार व उर्जा विभाग (७३) महसूल व वन विभाग (६३), नगर विकास विभाग (५७) व गृह व परिवहन विभाग (५२) ह्या चार विभागांनी जास्तीतजास्त सेवा अधिसूचित केल्या आहेत. सामान्य प्रशासन विभाग, नियोजन विभाग, संसदीय कार्य विभाग, मराठी भाषा विभाग, इतर मागासवर्ग, सामाजिक व शैक्षणिक मागास प्रवर्ग, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती आणि विशेष मागास प्रवर्ग कल्याण विभाग – या पाच विभागांनी कोणत्याही सेवा अद्याप अधिसूचित केलेल्या नाहीत

तक्ता ५.१ : दिनांक ३१ मार्च, २०१९ रोजी अधिसूचित सेवांची विभागवार यादी

अ क्र .	विभागाचे नाव	उपविभागाचे नाव	एकूण अधिसूचित सेवा
१	गृह व परिवहन विभाग	गृह विभाग	१७
		परिवहन विभाग	१४
		राज्य उत्पादन शुल्क	१४
		महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड	०७
२	महसूल व वन विभाग	महसूल विभाग	२०
		भूमी अभिलेख विभाग	१८
		वन विभाग	११
		नोंदणी व मुद्रांक शुल्क विभाग	१४
३	कृषी पशुसंवर्धन, दुग्ध व्यवसाय विकास, व मत्स्य व्यवसाय विकास विभाग	कृषी विद्यापीठे	०९
		कृषी विभाग	१५
		पशु संवर्धन व दुग्ध व्यवसाय विकास विभाग	१६
		मत्स्य व्यवसाय विकास विभाग	
४	नगर विकास विभाग	नगर विकास विभाग	५७
५	विधी व न्याय विभाग	विधी व न्याय विभाग	०४
६	ग्रामविकास व पंचायतराज विभाग	ग्राम विकास व पंचायतराज विभाग	१३
७	मृद व जलसंधारण विभाग	मृद व जलसंधारण विभाग	०८
८	अन्न , नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभाग	अन्न, नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभाग	१८
९	गृहनिर्माण विभाग	महाराष्ट्र क्षेत्र व गृहनिर्माण विकास प्राधिकरण	१२
		मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्बांधणी मंडळ	०४
		झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण	०४
१०	महिला व बालविकास विभाग	महिला व बालविकास विभाग	१३
११	कौशल्य विकास व उद्योजकता विभाग	कौशल्य विकास व उद्योजकता विभाग	०२

१२	अल्पसंख्यांक विकास विभाग	अल्पसंख्यांक विकास विभाग	०१
१३	उद्योग, उर्जा व कामगार विभाग	उद्योग विभाग	१०
		महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ	०७
		शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय	०२
		कामगार विभाग	४१
		उर्जा विभाग	१०
		महाराष्ट्र राज्य वीज वितरण कंपनी लिमिटेड	०३
१४	वित्त विभाग	राज्य वस्तू व सेवा कर विभाग	०४
१५	जलसंपदा विभाग	जलसंपदा विभाग	१०
१६	सहकार , पणन, व वस्त्रोद्योग विभाग	सहकार , पणन, व वस्त्रोद्योग विभाग	०५
१७	पाणीपुरवठा व स्वच्छता विभाग	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण	०२
		भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा (GSDA)	०२
१८	सार्वजनिक आरोग्य विभाग	सार्वजनिक आरोग्य विभाग	०४
१९	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग	१२
२०	आदिवासी विकास विभाग	आदिवासी विकास विभाग	०२
२१	शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग	शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग	१२
२२	वैद्यकीय शिक्षण व औषधीद्रव्ये विभाग	वैद्यकीय शिक्षण विभाग (आयुष)	०७
		वैद्यकीय शिक्षण व संशोधन संचालनालय	०८
		वैद्यकीय शिक्षण व संशोधन संचालनालय (महाराष्ट्र मानसिक आरोग्य संस्था)	०६
		अन्न व औषध प्रशासन	०४
२३	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग	२०
२४	उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग	महाराष्ट्र तांत्रिक शिक्षण मंडळ	०४
		विद्यापीठे	०६
२५	पर्यावरण विभाग	महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ	०४
२६	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	१०
२७	सामान्य प्रशासन विभाग	सामान्य प्रशासन विभाग	निरंक
२८	नियोजन विभाग	नियोजन विभाग	निरंक
२९	संसदीय कार्य विभाग	संसदीय कार्य विभाग	निरंक
३०	मराठी भाषा विभाग	मराठी भाषा विभाग	निरंक
३१	इतर मागासवर्ग, सामाजिक व शैक्षणिक मागास प्रवर्ग, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती आणि विशेष मागास प्रवर्ग कल्याण विभाग	इतर मागासवर्ग, सामाजिक व शैक्षणिक मागास प्रवर्ग, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती आणि विशेष मागास प्रवर्ग कल्याण विभाग	निरंक
	३१	**५२**	**४८६**

५.२ विभागवार प्राप्त व कार्यवाही केलेल्या अर्जांची स्थिती

ऑक्टोबर, २०१५ ते मार्च, २०१९ या कालावधीत सर्व ३१ विभागांना एकूण ६,४४,६५,६६८ अर्ज प्राप्त झाले.

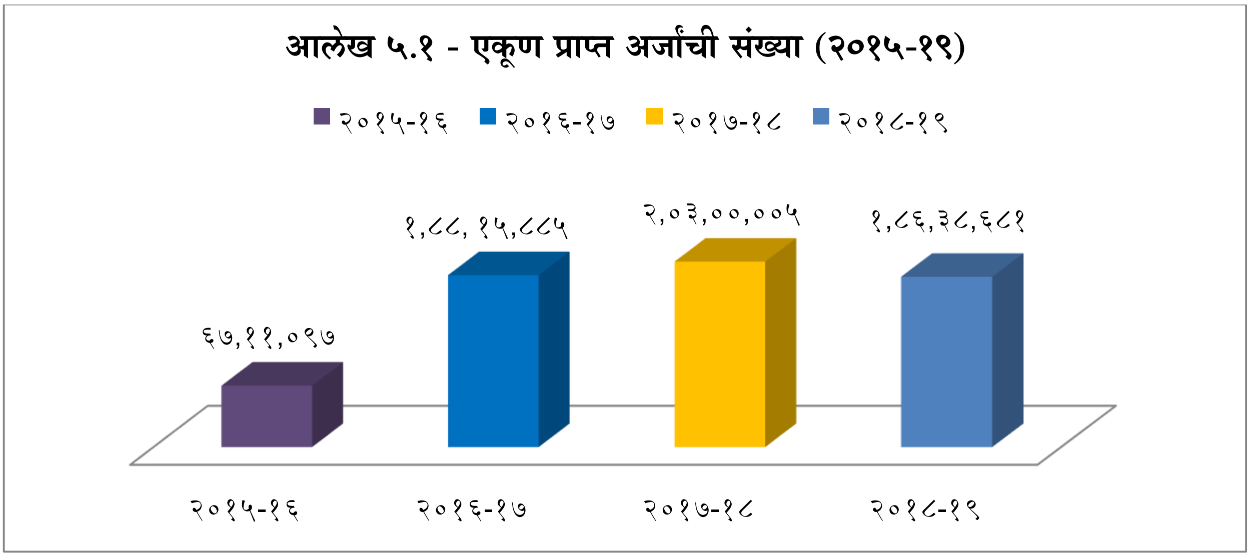

टीप :- सन २०१८-१९ या कालावधीत अर्जांची संख्या कमी होण्याचे प्रमुख कारण महसूल विभागाच्या "महाभूलेख" या वेगळ्या पोर्टलच्या माध्यमातून ४.२० कोटी ७/१२ उतारे निर्गमित करण्यात आले. यापूर्वी सदर उतारे "आपले सरकार" पोर्टल वरून दिले जात होते.

५.२.१ कार्यवाही झालेले व प्रक्रियेत असलेले अर्ज

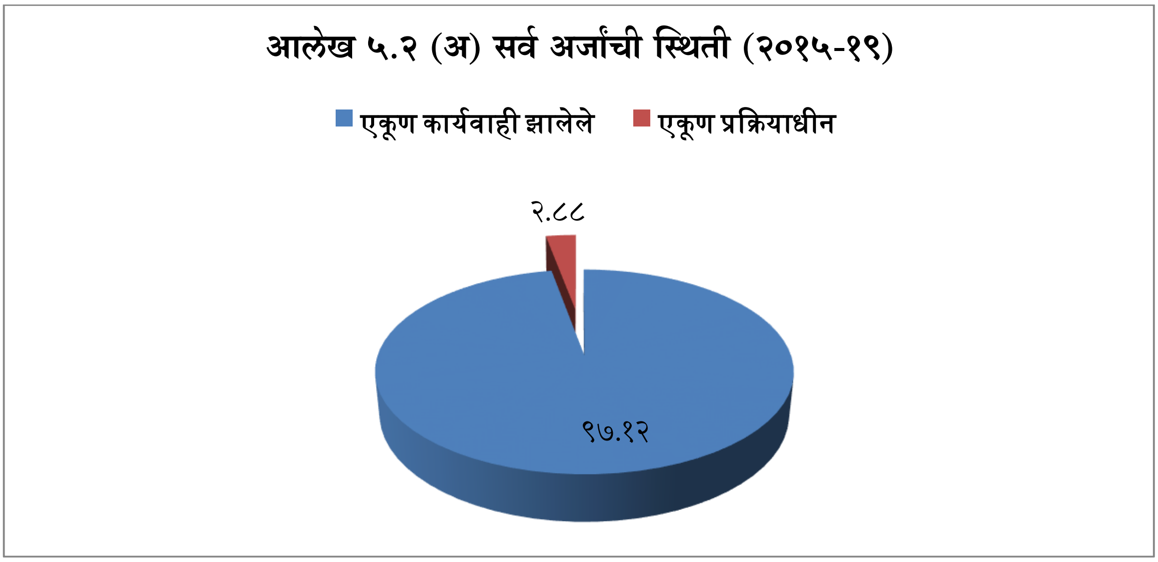

सन २०१५-१९ या कालावधीत एकूण ६,४४,६५,६६८ अर्ज प्राप्त झाले व ६,२६,०६,६४१ अर्जांवर कार्यवाही करण्यात आली. म्हणजेच दिनांक ३१ मार्च २०१९ रोजी ९७.१२ % अर्जांवर कार्यवाही करण्यात आली व २.८८ % अर्जांवर कार्यवाही सुरु होती.

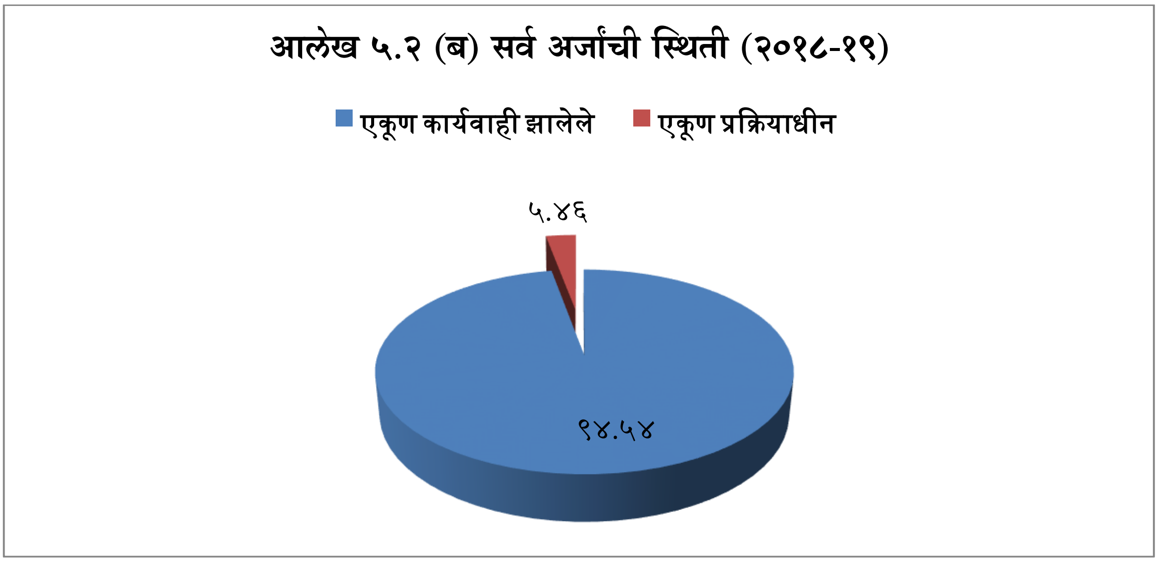

सन २०१८-१९ या कालावधीत प्राप्त एकूण १,८६,३८,६८१ प्राप्त अर्जांपैकी १,७६,२१,६९१ अर्जांवर कार्यवाही करण्यात आली. म्हणजेच दिनांक ३१ मार्च २०१९ रोजी ९४.५४ % अर्जांवर कार्यवाही झाली होती व ५.४६ % अर्ज प्रक्रियेत होते.

प्रत्येक विभागाची कामगिरी दुसऱ्या विभागापेक्षा भिन्न आहे. एकूण ३१ विभागांपैकी काही विभाग हे अर्ज प्राप्त करण्याच्या व त्यांच्या कार्यवाही होण्याच्या संख्येत आघाडीवर आहेत. आलेख क्रमांक ५.३

नुसार महसूल विभागास सर्वात जास्त अर्ज प्राप्त झाल्याचे व त्यावर कार्यवाही केल्याचे दिसून येते. अन्य दोन म्हणजेच कामगार व गृह विभाग हे अनुक्रमे दुसऱ्या व तिसऱ्या क्रमांकावर असून त्यांची कामगिरी ही अनुक्रमे आलेख क्रमांक ५.४ व ५.५ मध्ये दर्शविली आहे.

आलेख क्रमांक ५.३ : सन २०१८-१९ या वर्षामध्ये महसूल विभागाने प्राप्त केलेले व कार्यवाही केलेल्या एकूण अर्जांची संख्या

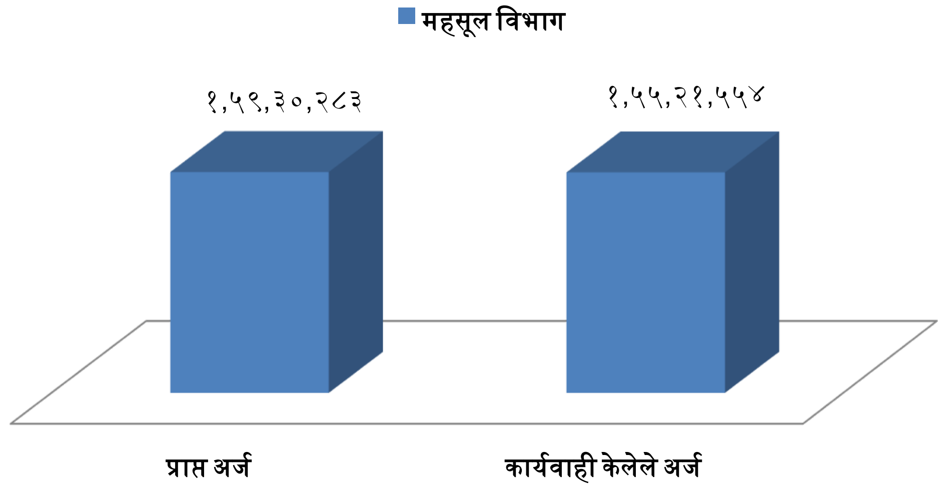

आलेख क्रमांक ५.४ : सन २०१८-१९ या वर्षामध्ये कामगार विभागाने प्राप्त केलेले व कार्यवाही केलेल्या एकूण अर्जांची संख्या

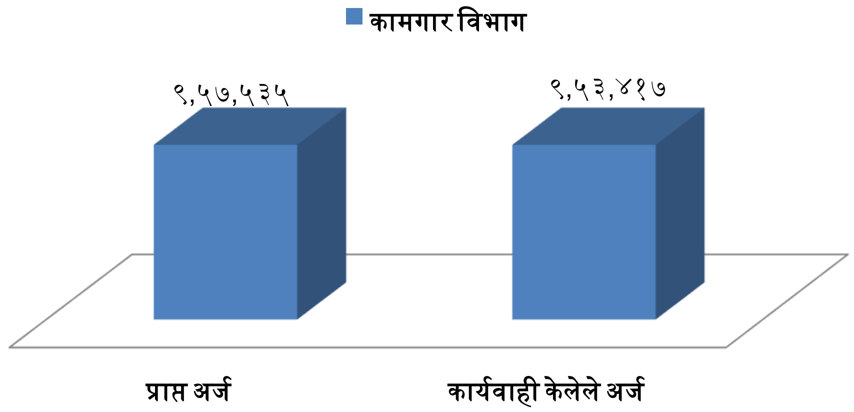

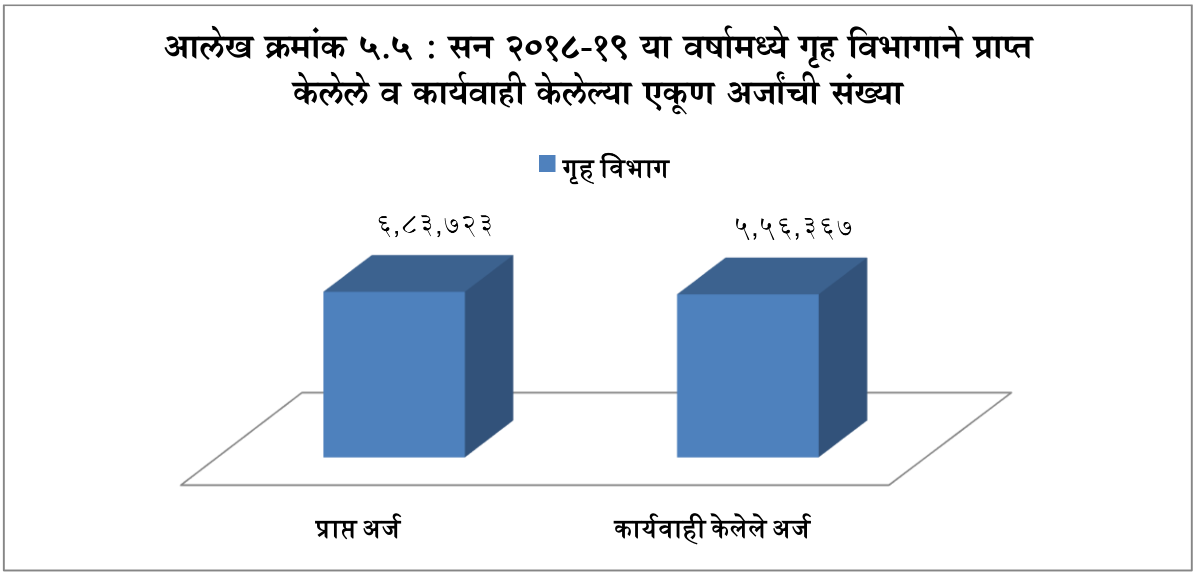

५.२.२ मंजूर व नामंजूर अर्ज

सन २०१८-१९ वर्षांच्या कालावधीत एकूण १,७६,२१,६९१ अर्जांचा निपटारा करण्यात आला. त्यापैकी १,७५,०३,३४८ म्हणजे ९९.३३% अर्ज मंजूर करण्यात आले. त्यावरून असे दिसून येते की फक्त ०.६७% अर्ज नामंजूर करण्यात आले. अर्ज नामंजूर होण्याचे इतके कमी प्रमाण कौतुकास्पद आहे. सदर अर्जांचा तपशील आलेख क्रमांक ५.६ मध्ये दिला आहे.

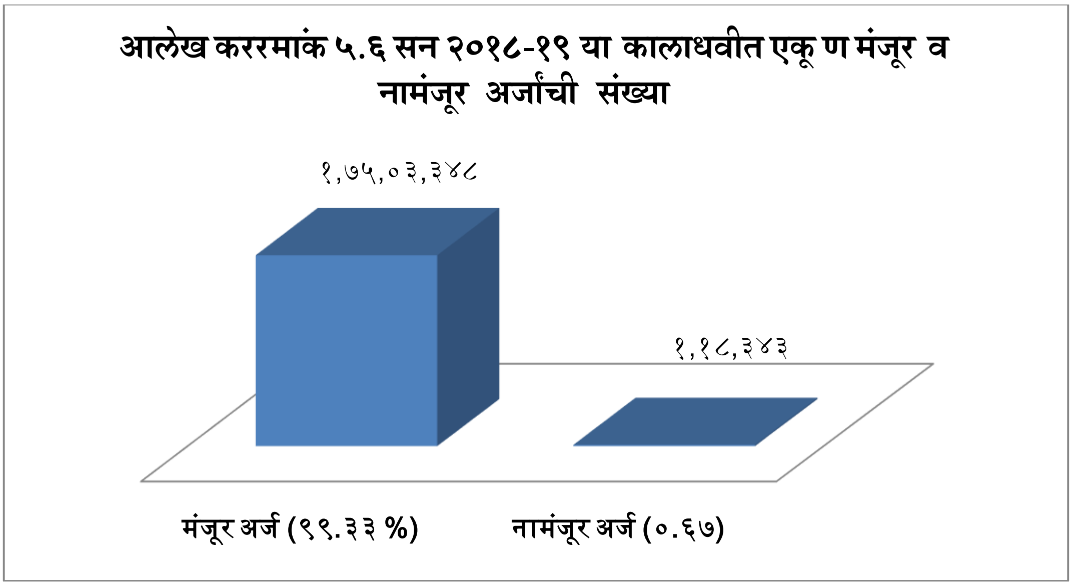

मंजूर व नामंजूर अर्जांची वर्षवार संख्या आलेख क्रमांक ५.७ मध्ये दर्शविली आहे.

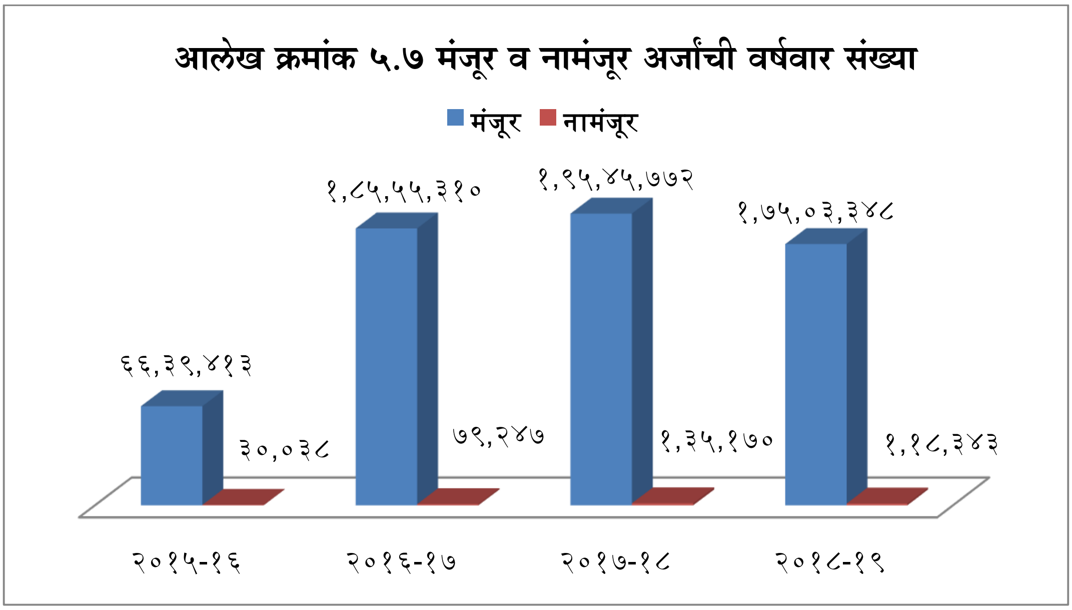

सदर आलेखावरून असे दिसून येते की सन २०१५-२०१९ या सर्व वर्षात अर्ज नामंजूर करण्याचे प्रमाण सातत्याने अत्यल्प आहे.

तक्ता क्रमांक ५.२ : २०१८-२०१९ कालावधीत मंजूर व नामंजूर अर्जांची विभागवार यादी

क्रमांक	विभाग	प्राप्त	कार्यवाही झाली	मंजूर	नामंजूर
१	महसूल विभाग	१,५९,३०,२८३	१,५५,२१,५५४	१,५४,६९,५३१	५२,०२३
२	कामगार विभाग	९,५७,५३५	९,५३,४१७	९,४०,९५७	१२,४६०
३	गृह व परिवहन विभाग	६,८३,७२३	५,५६,३६७	५,५६,३४५	२२
४	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग	५,१६,५८५	८८,४०३	८३,७८५	४,६१८
५	उद्योग विभाग	२,७८,१५५	२,७८,००५	२,४७,०५१	३०,९५४
६	आदिवासी विकास विभाग	६९,७२१	६६,७१५	६०,१६६	६,५४९
७	उर्जा विभाग	६९,४९९	६६,४७८	५९,४२९	७,०४९
८	राज्य उत्पादन शुल्क विभाग	३०,९९९	२८,९४०	२८,६००	३४०
९	विधी व न्याय विभाग	२८,२४१	१,९२२	१,९०९	१३
१०	अन्न, नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभाग	२०,३६५	२०,३६४	२०,३६४	०
११	उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग	१२,३७४	९,९९८	९,९२१	७७
१२	सहकार पणन व वस्त्रोद्योग विभाग	११,६५९	५,९६६	५,४७४	४९२
१३	महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ	८,५२९	७,८४५	६,५४७	१,२९८
१४	शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग	७,५२६	४,९०१	४,३३९	५६२
१५	वन विभाग	५,४७२	५,४७२	५,४७२	०
१६	महाराष्ट्र मेरी टाईम बोर्ड	३,०८०	१,९९५	१,९६९	२६
१७	नोंदणी व मुद्रांक विभाग	१,३९६	१,३९६	३२	१,३६४
१८	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ	१,३६२	१,३२५	९३५	३९०
१९	महिला व बालविकास विभाग	६८९	०	०	०
२०	कृषी विभाग	३७८	२२	०	२२
२१	वैध वजन माप विभाग	३७२	२५६	२५६	०
२२	अल्पसंख्यांक विकास विभाग	२६०	१८२	१८१	१
२३	ग्राम विकास व पंचायत राज विभाग	२२६	९९	२१	७८
२४	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण	१५७	२६	२६	०
२५	परिवहन विभाग	६४	२५	२५	०
२६	जलसंपदा विभाग	११	०	०	०
२७	वित्त विभाग – वस्तू व सेवा कर विभाग	१०	१०	१०	०
२८	नगर विकास विभाग	५	४	०	४
२९	पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग	४	३	३	०
३०	गृह निर्माण विभाग	१	१	०	१
३१	पशुसंवर्धन विभाग	०	०	०	०
३२	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग	०	०	०	०
	एकूण संख्या	**१,८६,३८,६८१**	**१,७६,२१,६९१**	**१,७५,०३,३४८**	**१,१८,३४३**

स्त्रोत :- महाऑनलाईन

५.२.३ विहित कालावधीत कार्यवाही झालेल्या व कार्यवाही न झालेल्या अर्जांची संख्या

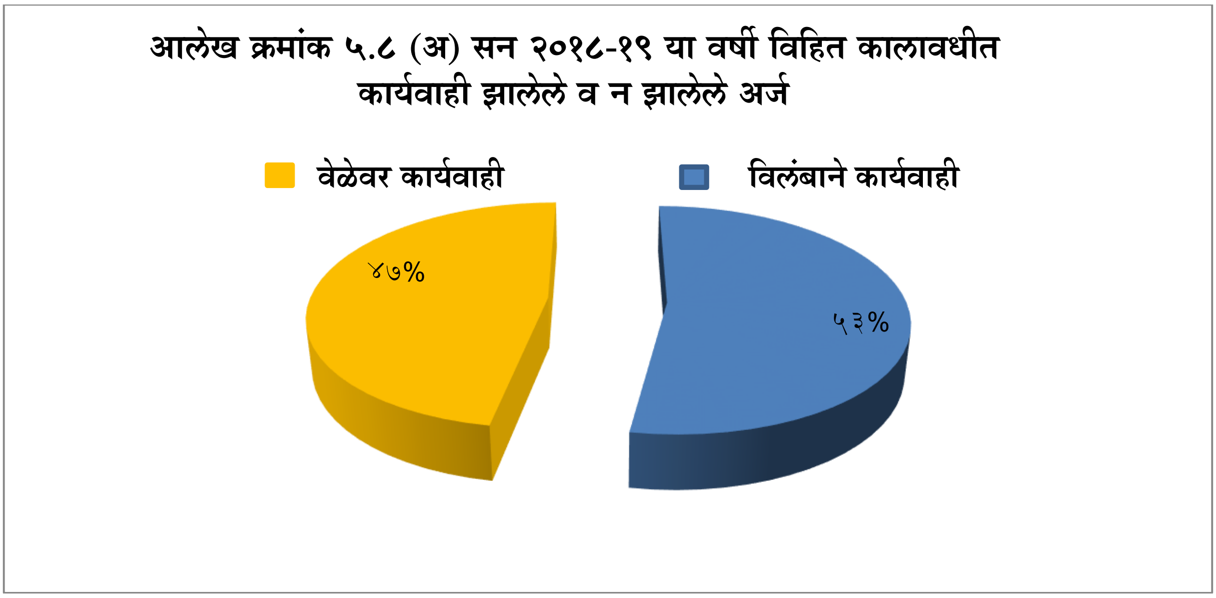

सन २०१८-१९ या कालावधीत सर्व विभागांनी १,७६,२१,६९१ अर्जांवर विहित कालावधीत कार्यवाही केली, म्हणजेच ४७ % अर्जांवर विहित कालावधीत कार्यवाही झाली, तर ५३ % अर्जांवर विलंबाने कार्यवाही झाली.

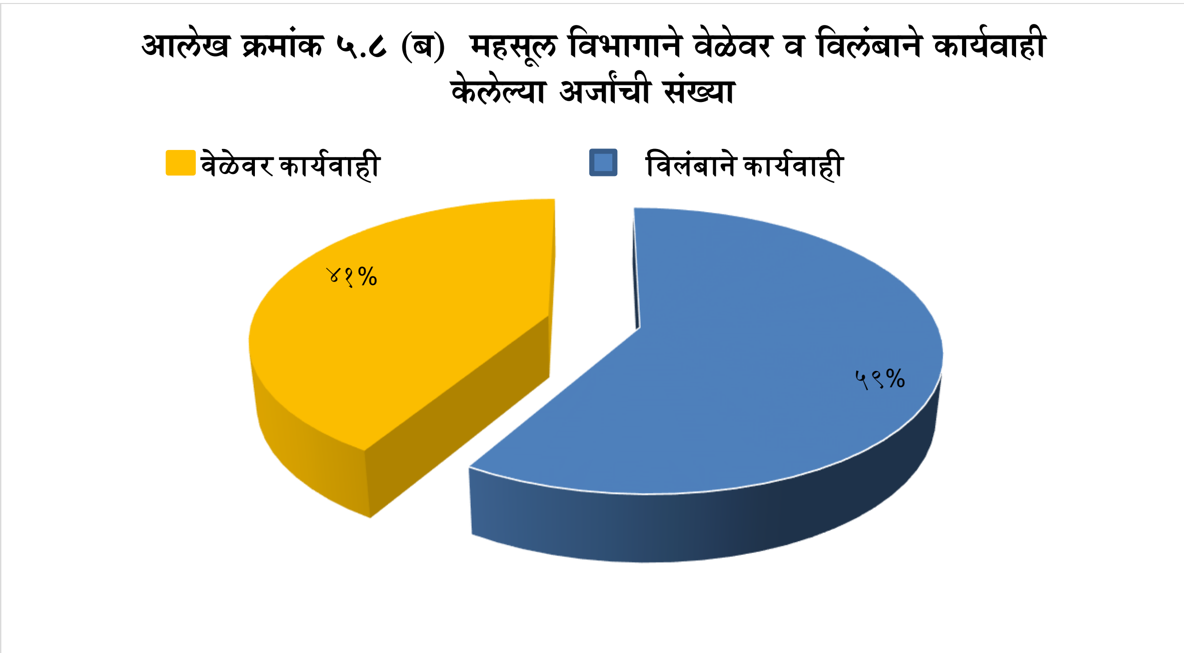

आलेख क्रमांक ५.८ (क) महसूल विभागाच्या व्यतिरिक्त सर्व विभागांनी वेळेवर व विलंबाने कार्यवाही केलेल्या अर्जांची संख्या

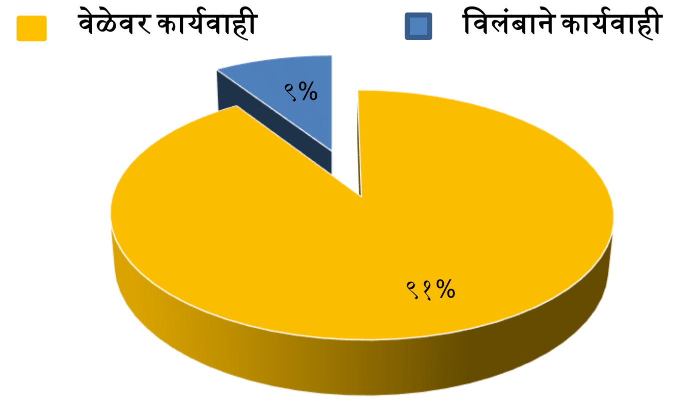

टीप: सन २०१८-१९ या कालावधीत वेळेवर सेवा देण्याचे प्रमाण ४७% व विलंबाने सेवा देण्याचे प्रमाण ५३% असल्याचे महत्वपूर्ण निरीक्षण आयोगाने नोंदविले आहे. महसूल विभागाकडून सेवा पुरवण्यात होत असलेल्या विलंबामुळे सदर प्रमाण जास्त असल्याचे आढळून आले आहे. महसूल विभाग वगळता इतर सर्व विभागांनी ९१% अर्जांवर विहित कालावधीत कार्यवाही केली आहे. सदर बाबत महसूल विभागाकडे खुलासा मागविण्यात आला असता प्रामुख्याने निवडणूक, नैसर्गिक आपत्तीग्रस्तांना साहाय्य देणे व प्रधानमंत्री किसान सन्मान योजनेच्या अंमलबजावणी यामुळे विलंब झाल्याचे महसूल विभागाने कळविले आहे. तसेच पुढील वर्षात सेवा देण्यातील विलंब टाळण्यासाठी उपाययोजना करण्याचे आश्वासन महसूल विभागाने दिले आहे.

५.३ विविध माध्यमाद्वारे प्राप्त झालेल्या अर्जांची संख्या

आपले सरकार सेवा केंद्र – व्हीएलई, आपले सरकार सेवा केंद्र – सेतू, आपले सरकार पोर्टल व आपले सरकार सेवा केंद्र – ग्रामपंचायत या माध्यमातून लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंतर्गत अर्ज प्राप्त झालेले आहेत.

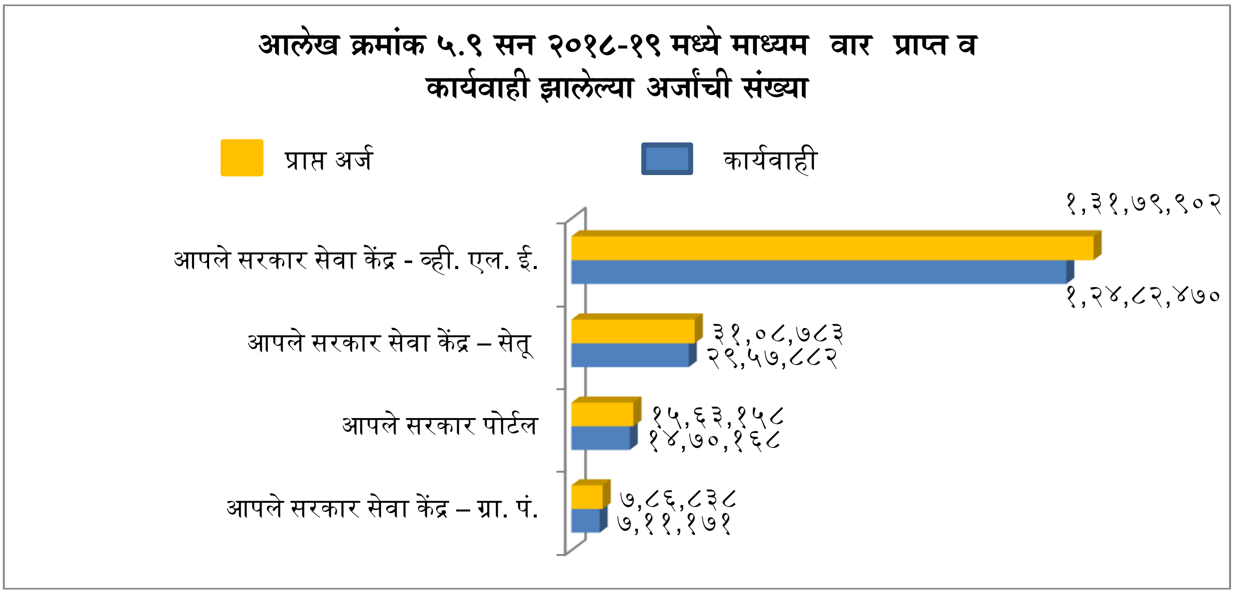

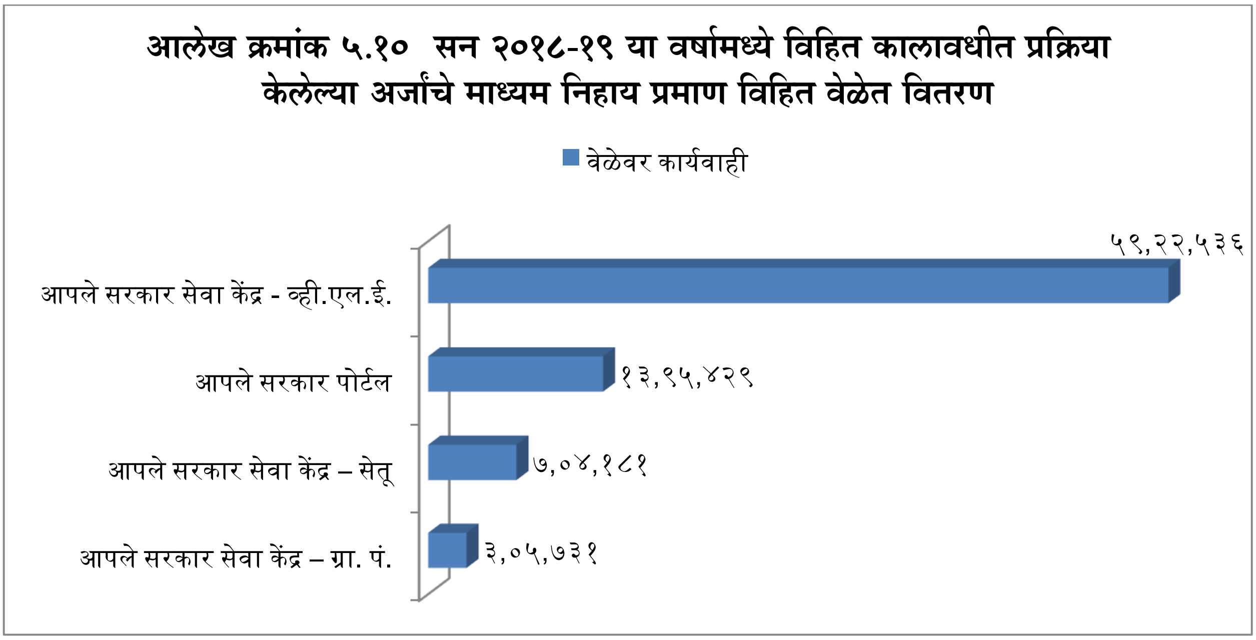

५.४ महसूल विभागवार सेवांची स्थिती

सदर आलेखात राज्याच्या सहा महसुली विभागात लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंतर्गत प्राप्त अर्ज दिसून येतात. एकूण प्राप्त अर्जांपैकी सदर सहा महसूली विभागांमध्ये पुणे महसूल विभागात सर्वात जास्त अर्ज प्राप्त होऊन त्यावर कार्यवाही झाल्याचे दिसून येते.

आलेख क्रमांक ५.११ : सन २०१८-१९ या वर्षी मंजूर व कार्यवाही झालेले अर्ज

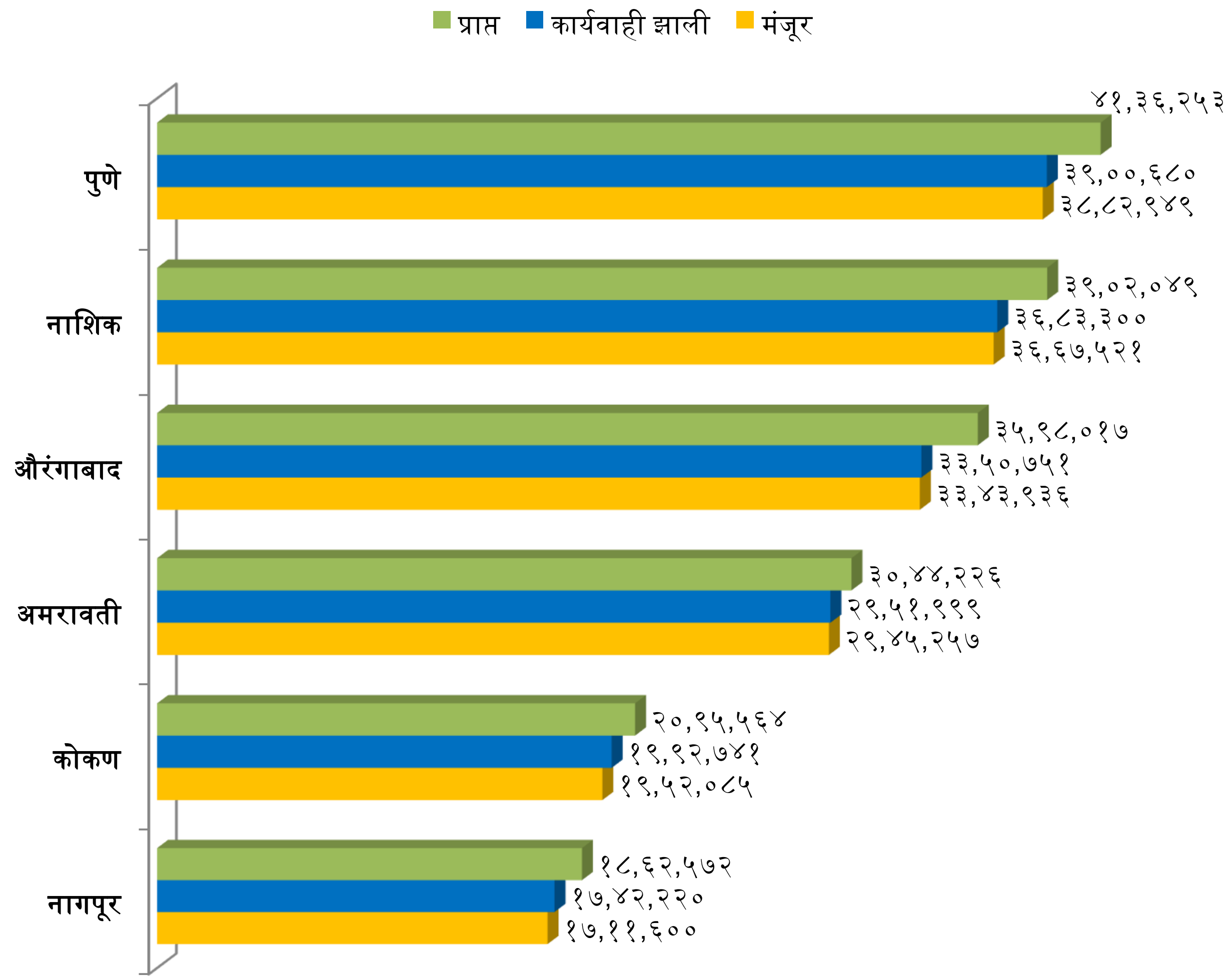

५.५ अर्जांची जिल्हावार स्थिती

जिल्ह्यांमध्ये प्राप्त अर्जांचा आढावा घेता व त्याचे विश्लेषण करता, प्राप्त व कार्यवाही झालेल्या अर्जांच्या संख्येत पुणे जिल्ह्याचा पहिला क्रमांक दिसून येतो. सर्व जिल्ह्यांच्या कामगिरीवर खालील आलेखात दृष्टिक्षेप टाकला आहे.

आलेख क्रमांक ५.१२ : सन २०१८-१९ या वर्षी जिल्हावार एकूण प्राप्त अर्ज

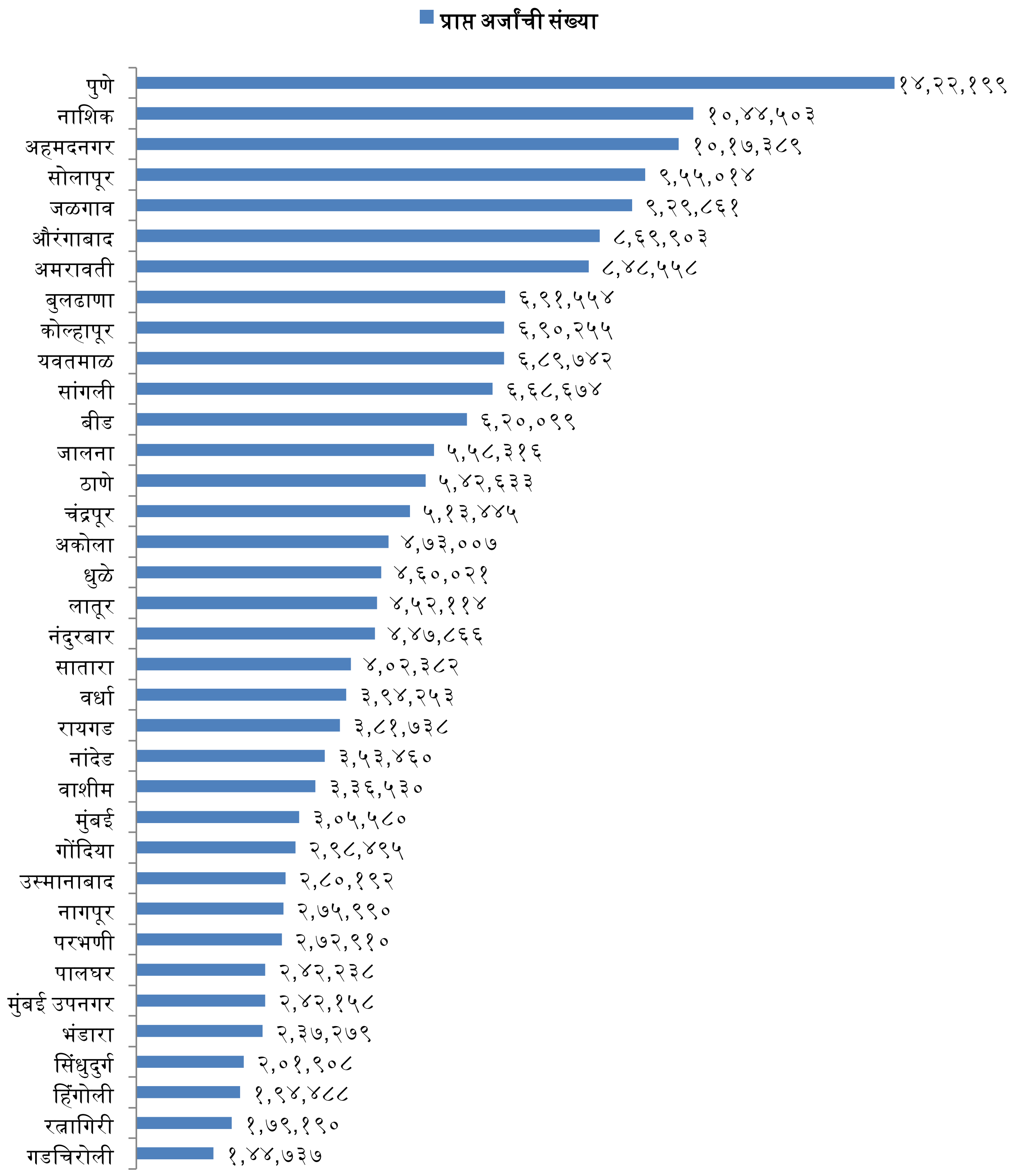

आलेख क्रमांक ५.१३ : सन २०१८-१९ या वर्षी कार्यवाही केलेले जिल्हावार एकूण अर्ज

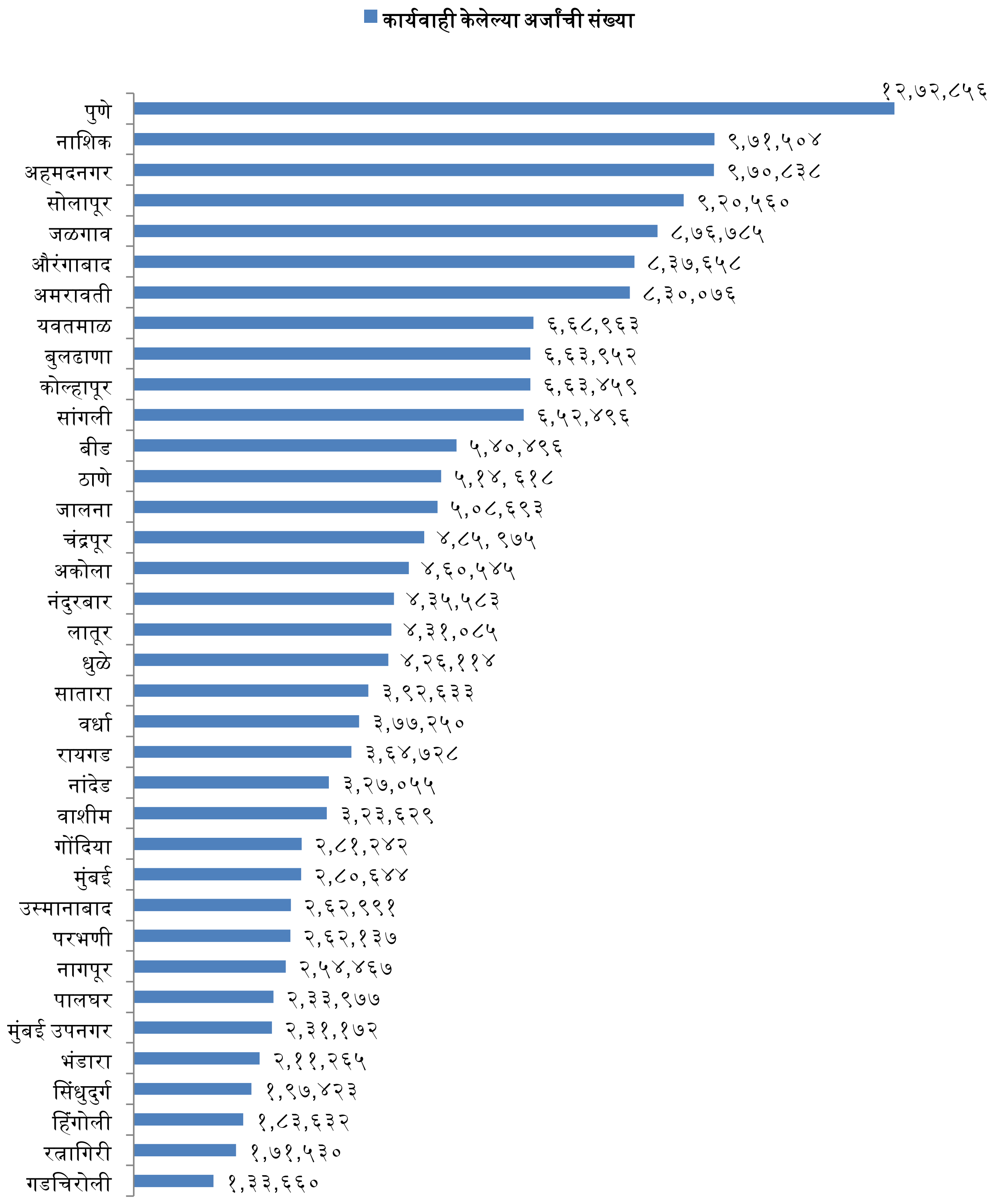

आलेख क्रमांक ५.१४ : सन २०१८-१९ या वर्षी जिल्हावार एकूण मंजूर अर्ज

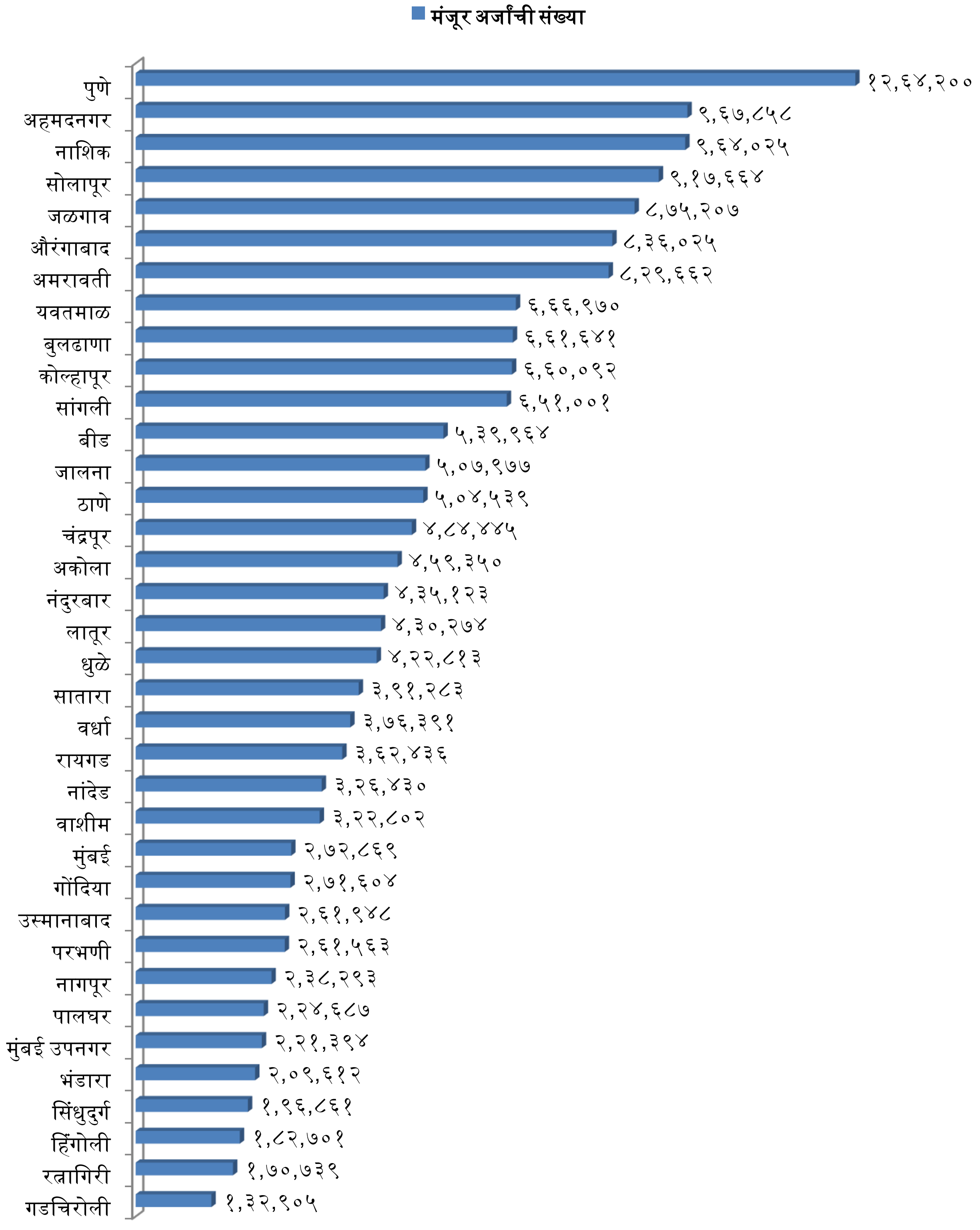

५.६ लोकसेवा हक्क अधिनियम अंतर्गत अपिलांची स्थिती

लोकसेवा हक्क अधिनियमानुसार अर्जदारांना विहित कालावधीत सेवा न पुरविल्यास किंवा न्यायोचित कारणाशिवाय अर्ज नामंजूर केल्यास, विभागाने विहित केलेल्या प्राधिकाऱ्याकडे प्रथम अपील करण्याचा हक्क अर्जदाराला आहे. प्रथम अपिलावर विहित कालावधीत कार्यवाही न झाल्यास विभागाने विहित केलेल्या प्राधिकाऱ्याकडे दुसरे अपील करण्याचा हक्क अर्जदाराला आहे. अर्जदार महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क आयोगाकडे तिसरे अपील दाखल करू शकतात.

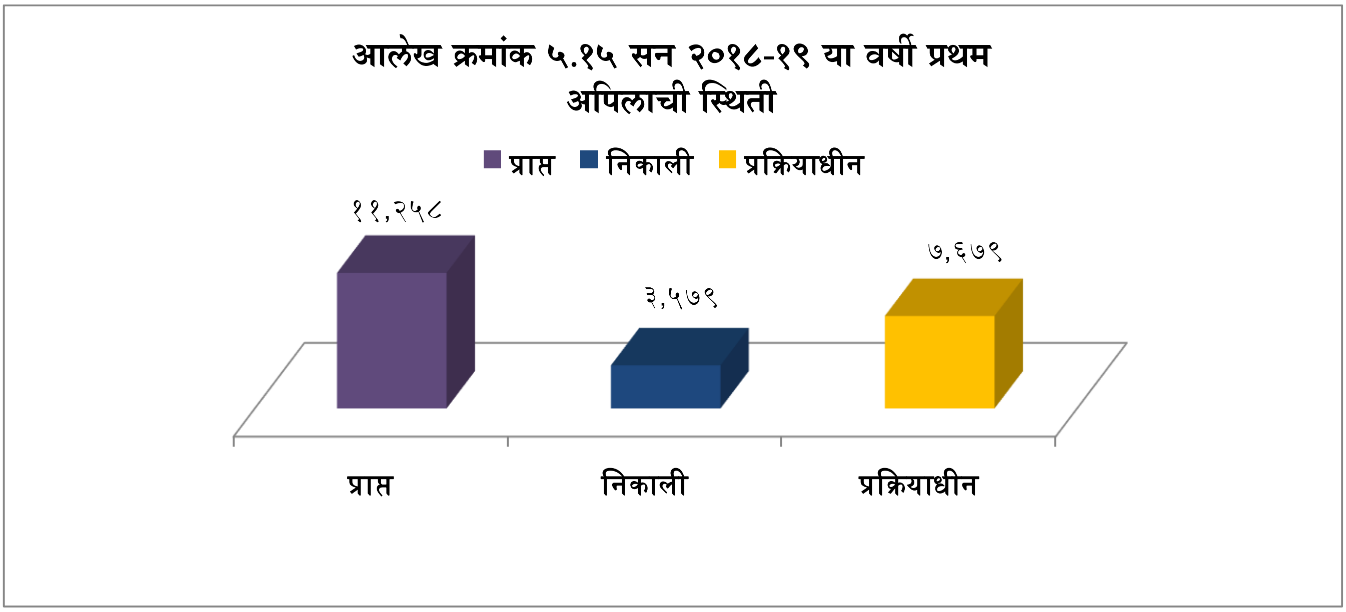

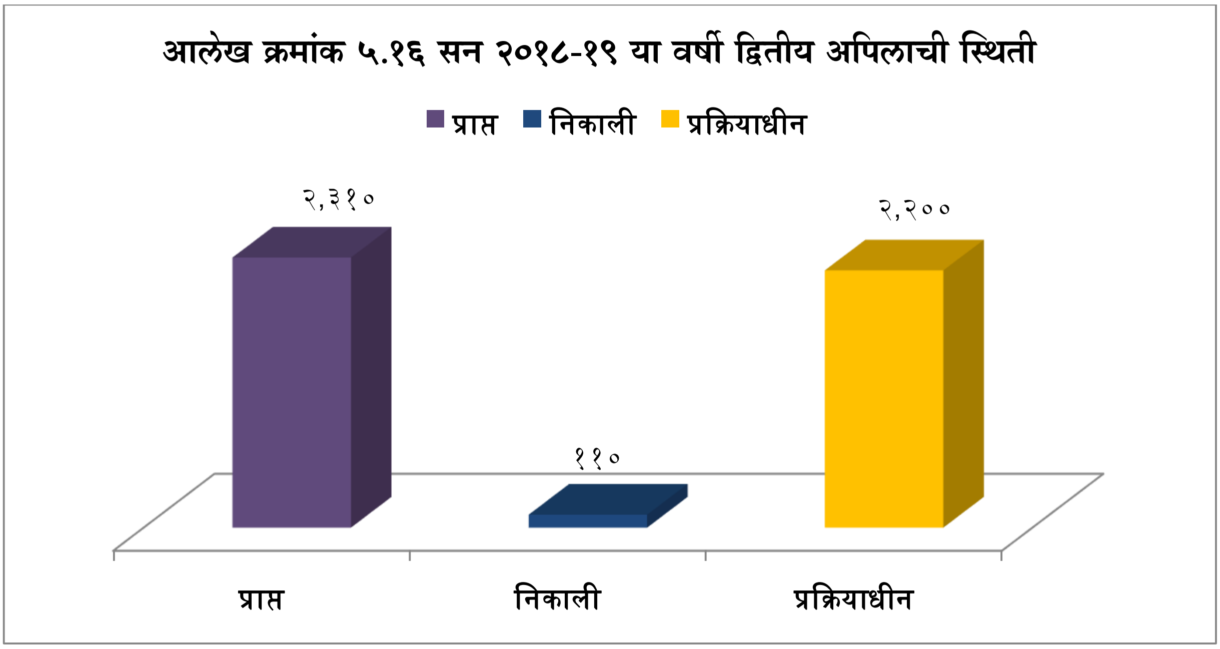

आलेख क्रमांक ५.१७ सन २०१८-१९ या वर्षी तृतीय अपिलाची स्थिती

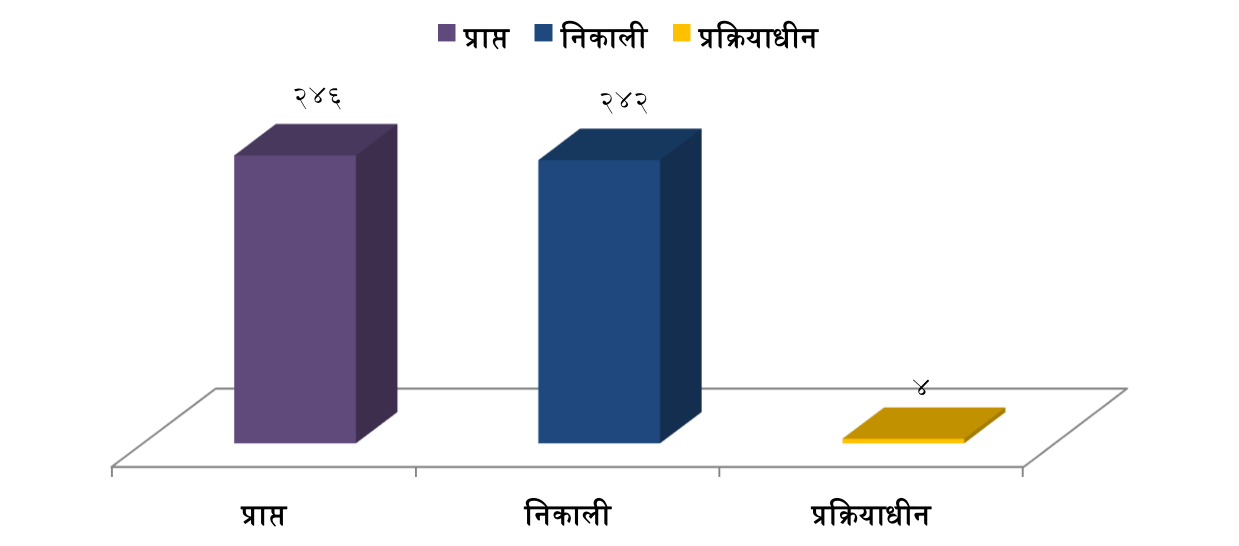

५.७ अधिसूचित सेवांना प्राप्त प्रतिसादाच्या आधारावर विभागांचे वर्गीकरण

अधिनियमाच्या अंतर्गत अधिसूचित लोकसेवांची संख्या विभागवार वेगवेगळी आहे. त्याचप्रमाणे प्राप्त होणाऱ्या व प्रतिसाद दिल्या जाणाऱ्या अर्जांची संख्या सुद्धा वेगवेगळी आहे. आपले सरकार पोर्टलचा उपयोग करून अधिसूचित सेवांच्या व त्या अनुषंगाने प्राप्त अर्जांवर त्यांनी केलेल्या कार्यवाहीच्या संदर्भाने विभागांचे वर्गीकरण केले आहे. वर्गीकरण हे वेगवेगळ्या रंगाने चिन्हांकित केले असून त्याचे निकष खालील प्रमाणे विशद केले आहे.

क्रमांक	हिरव्या श्रेणीसाठीचे निकष
१	अर्ज स्वीकारण्याची व निपटाऱ्याची संपूर्ण प्रक्रिया डिजिटल पद्धतीने पूर्ण करून "आपले सरकार" पोर्टल द्वारे सेवा देण्यात येते.
२	बहुतांशी सेवांना उत्तम प्रतिसाद मिळाला आहे.
३	उत्तम प्रतिसाद - प्रत्येक सेवेसाठी १००० पेक्षा जास्त संख्येने अर्ज प्राप्त होतात.
४	मध्यम प्रतिसाद - प्रत्येक सेवेसाठी १००० पेक्षा कमी संख्येने अर्ज प्राप्त होतात.
५	शून्य प्रतिसाद - सेवेसाठी अर्ज प्राप्त झाला नाही.

क्रमांक	अंबर श्रेणीसाठीचे निकष
१	काही सेवांसाठीच ऑनलाईन अर्ज स्वीकारण्यात येतात . विभागाचा कार्यप्रवाह डिजिटल आहे व नागरिकांना सेवांचे वितरण "आपले सरकार" पोर्टल द्वारे करण्यात येते.
२	उत्तम प्रतिसाद - प्रत्येक सेवेसाठी १००० पेक्षा जास्त संख्येने अर्ज प्राप्त होतात.
३	मध्यम प्रतिसाद - प्रत्येक सेवेसाठी १००० पेक्षा कमी संख्येने अर्ज प्राप्त होतात.
४	शून्य प्रतिसाद - सेवेसाठी अर्ज प्राप्त झाला नाही.

क्रमांक	लाल श्रेणीसाठीचे निकष
१	नागरिकांना सेवा देण्यासाठी आपले सरकार पोर्टलचा उपयोग नागरिकांनी करावा म्हणून विभागाकडून प्रयत्न नाहीत.
२	“आपले सरकार” पोर्टलशी एकत्रीकरण पूर्ण झाले आहे, परंतु सेवा व रक्कम प्रदान करण्यासाठी एकच व्यासपीठ (single platform) या धोरणाचे पालन केले जात नाही.
३	ऑनलाईन प्रणालीचा वापर न केल्यामुळे प्राप्त अर्ज व त्या अर्जांवर केलेल्या कार्यवाही व सद्य स्थितीची पडताळणी करणे शक्य नाही.

अधिसूचित सेवांना ऑनलाईन प्रणालीचा वापर करून मिळालेल्या प्रतिसादानुसार विभागांची खालील प्रमाणे वर्गवारी केली आहे :

तक्ता ५.४ हिरव्या श्रेणीत वर्गीकृत केलेले विभाग

क्रमांक	विभाग	सेवा	उत्तम प्रतिसाद	मध्यम प्रतिसाद	शून्य प्रतिसाद
१	महसूल व भूमी अभिलेख	३८	१९	१३	६
२	कामगार	४१	१२	२६	३
३	उर्जा	६	५	१	०
४	मुद्रण व लेखनसामग्री महासंचालनालय (उद्योग)	२	२	०	०
	एकूण	**८७**	**३८**	**४०**	**९**

स्त्रोत : महाऑनलाईन (३१ मार्च, २०१९ रोजी)

तक्ता क्रमांक ५.५ अंबर श्रेणीत वर्गीकृत केलेले विभाग

क्रमांक	विभाग	सेवा	उत्तम प्रतिसाद	मध्यम प्रतिसाद	शून्य प्रतिसाद
१	गृह	१५	३	५	७
२	पर्यावरण (महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ)	४	२	०	२
३	उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग	१०	३	६	१
४	ग्रामविकास व पंचायतराज विभाग	१३	४	७	२
५	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग	१०	३	२	५
६	सार्वजनिक आरोग्य	१	१	०	०
७	उद्योग	१०	३	२	५
८	परिवहन (मेरीटाईम बोर्ड)	७	१	६	०
९	राज्य उत्पादन शुल्क	१४	३	१०	१
१०	जल संपदा विभाग	१०	०	९	१
११	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी	३	३	०	०
१२	विधी व न्याय विभाग	३	१	१	१

क्रमांक	विभाग	सेवा	उत्तम प्रतिसाद	मध्यम प्रतिसाद	शून्य प्रतिसाद
१३	महिला व बालकल्याण विभाग	१२	०	११	१
१४	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ	७	१	१	५
१५	आदिवासी विकास विभाग	१	१	०	०
१६	नोंदणी व मुद्रांक विभाग	१४	२	८	४
१७	गृहनिर्माण विभाग – म्हाडा	१२	०	९	३
१८	गृहनिर्माण विभाग – इमारत दुरुस्ती मंडळ	४	०	०	४
१९	सहकार , विपणन व वस्त्रोद्योग विभाग	५	३	२	०
२०	नगर विकास विभाग	२४	०	२४	०
२१	अन्न, नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभाग	१०	१	५	४
	एकूण	**१८९**	**३५**	**१०८**	**४६**

स्त्रोत : महाऑनलाईन (३१ मार्च, २०१९ रोजी)

तक्ता क्रमांक ५.६ लाल श्रेणीत वर्गीकृत केलेले विभाग

क्रमांक	विभाग	सेवा	उत्तम प्रतिसाद	मध्यम प्रतिसाद	शून्य प्रतिसाद
१	कृषी विभाग	२४	०	३	२१
२	शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग	१२	२	६	४
३	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग	२०	०	०	२०
४	परिवहन विभाग	१४	१	१३	०
५	वित्त विभाग	१	०	०	१
६	गृहनिर्माण विभाग – झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण	४	०	४	०
७	वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग	२१	०	०	२१
८	वन विभाग	१०	०	०	१०
९	पशुसंवर्धन विभाग	१०	०	९	१
१०	मत्स्य व्यवसाय विभाग	६	०	३	३
११	पाणी पुरवठा – भूजल सर्वेक्षण व विकास विभाग	२	०	०	२
१२	कौशल्य विकास	२	०	०	२
१३	अल्पसंख्यांक विभाग	१	०	१	०
	एकूण	**१२७**	**३**	**३९**	**८५**

स्त्रोत: महाऑनलाईन (३१ मार्च, २०१९ रोजी)

टीप :

१. लाल श्रेणीत समाविष्ट असणारे विभाग व सेवांमध्ये घट झाल्याचे दिसून येत आहे. सन २०१७-१८ च्या वार्षिक अहवलानुसार २३ विभाग लाल श्रेणीत होते तर सन २०१८-१९ साठीच्या वार्षिक अहवालात लाल श्रेणीत समाविष्ट विभागांची संख्या १३ पर्यंत कमी झाली.

२. उपरोक्त विश्लेषण व वर्गीकरण हे ऑनलाईन प्राप्त झालेल्या अर्जांच्या संख्येवर आधारित आहे. अंबर / लाल श्रेणीत वर्गीकृत झालेल्या विभागांकडे अनेक ऑफ लाईन अर्ज प्राप्त झालेले असण्याची शक्यता आहे. मात्र "अ", "ब" व "क" नमुने जारी करून व वारंवार ते सादर करण्यासाठी सूचना देउन सुद्धा ऑफलाईन प्राप्त, व निर्णय झालेल्या अर्जांची माहिती आयोगाला प्राप्त झालेली नाही.

३. त्याचप्रमाणे काही विभागांनी ऑनलाईन अर्ज सादर करण्याची सुविधा तर दिली आहे, पण त्याचे "आपले सरकार पोर्टल"शी एकत्रीकरण झालेले नाही. त्यामुळे "आपले सरकार पोर्टल"शी एकत्रीकरण न झालेल्या प्रणालीमधील प्राप्त व कार्यवाही झालेल्या अर्जांची माहिती नसल्यामुळे वरील विश्लेषनात त्याचा समावेश करण्यात आलेला नाही.

प्रकरण ६ – सूचना, शिफारशी व पुढील वाटचाल आणि नाविन्यपूर्ण उपक्रम

अधिनियमातील कलम १६(१) नुसार आयोगाने अधिनियमाची योग्य अंमलबजावणी होण्याची खबरदारी घेणे व लोकसेवांचे अधिकाधिक उत्तम वितरण होण्यासाठी शासनाला सूचना करण्याची जबाबदारी देण्यात आली आहे. आयोगाने शासनाला खालील सूचना व शिफारशी केल्या आहेत.

६.१ सर्व विभागांना लागू सूचना व शिफारशी यांची सद्यस्थिती (२०१७-१८)

क्रमांक	शिफारस	सद्यस्थिती
१	सर्व विभागांनी उपलब्ध करण्यात आलेल्या सेवांची एक मास्टर लिस्ट तयार करून ती सार्वजनिक करावी. लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंतर्गत सर्व सेवा अधिसूचित करण्यासाठी विभागांनी एक वेळापत्रक तयार करावे .	१. महसूल विभाग २. कृषी विभाग ३. कामगार विभाग ४. नगर विकास विभाग-१ ५. पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग ६. शालेय शिक्षण व क्रिडा विभाग या सहा विभागांच्या मास्टर लिस्ट आयोगास प्राप्त झालेल्या आहेत. उर्वरित विभागांच्या मास्टर लिस्ट अद्याप अप्राप्त आहेत.
२	सर्व शासकीय विभागांकडून उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या विविध सेवांची एक केंद्रीकृत एकत्रित यादी सामान्य प्रशासन विभागाने (रचना व कार्यपध्दती) तयार करुन सार्वजनिक करावी .	प्रलंबित
३	लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या प्रभावी अंमलबजावणी साठी शासनाने प्रत्येक जिल्हाधिकाऱ्यांना "नियंत्रण अधिकारी" म्हणून पदनिर्देशित करावे.	पूर्तता करण्यात आली आहे.
४	शासनाच्या धोरणाप्रमाणे सर्व विभागांनी लोकसेवांचे वितरण आपले सरकार पोर्टलशी एकत्रीकरण करून घेणे आवश्यक आहे.	८० अधिसूचित सेवांचे एकत्रिकरण करण्यात आलेले नाही.
५	सर्व विभागांनी ऑनलाईन व ऑफलाईन अर्जांची तपशीलवार माहिती विहित "अ", "ब" व "क" नमुन्यामध्ये आयोगाला कळविणे आवश्यक आहे.	प्रलंबित
६	नागरीकांना सर्व अधिसूचित सेवांचा लाभ घेण्याची सुविधा सर्व आपले सरकार सेवा केंद्राच्या माध्यमातून उपलब्ध करुन देण्यात आली पाहिजे.	नगर विकास विभाग, ग्राम विकास विभाग व महसूल विभागाने त्यानुसार शासन आदेश निर्गमित केले आहेत.
७	नियम ३ नुसार अधिसूचित सेवांची यादी, विहित कालमर्यादा, पदनिर्देशित अधिकारी व अपिलीय अधिकारी यांचे तपशील प्रत्येक कार्यालयात दर्शनीय ठिकाणी दिसेल अशा ठिकाणी प्रदर्शित करण्याची खबरदारी सर्व विभागांनी घेणे आवश्यक आहे.	अंशत: अनुपालन झाले आहे.
८	लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या कलम १३ नुसार शासनाने सहा महसुली विभागांमध्ये सहा लोकसेवा	प्रलंबित

	आयुक्त नेमणे आवश्यक आहेत. सदर बाबीची त्वरित पूर्तता व्हावी.	
९	लाल श्रेणीत वर्गीकृत केलेल्या विभागांच्या सचिवांनी अत्यल्प किंवा शून्य प्रतिसाद प्राप्त झालेल्या सेवांचा आढावा घ्यावा व ही स्थिती सुधारण्यासाठी एक महिन्याच्या आत पावले उचलावीत .	अंशतः अनुपालन करण्यात आले आहे. लाल श्रेणीतील विभागांची संख्या २३ वरून १३ एवढी कमी झाली आहे.
१०	सर्व विभागांनी लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंतर्गत उपलब्ध करण्यात आलेल्या सेवांचा नियमित आढावा घेऊन वस्तू आणि सेवा करामुळे कालबाह्य झालेल्या विक्रीकर व करमणूक करासारख्या सेवा वगळून नवीन सेवा अधिसूचित कराव्यात.	पूर्तता करण्यात आली आहे.
११	कोकण विभागातील जिल्हाधिकाऱ्यांनी अधिसूचित केलेल्या सेवांमध्ये एकवाक्यता नाही. सदर त्रुटी दुरुस्त करण्याची आवश्यकता आहे.	पूर्तता करण्यात आली आहे
१२	आपले सरकार पोर्टलचा उपयोग करून स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी उपलब्ध केलेल्या सेवांच्या मार्फत प्राप्त होणारा महसूल त्यांना त्वरित उपलब्ध होईल याची खबरदारी माहिती तंत्रज्ञान विभाग व महाऑनलाईन यांनी घेतली पाहिजे.	पूर्तता करण्यात आली आहे.
१३	ऑनलाईन प्रणाली व तिच्या उपयोगाबाबत त्रयस्थ लेखापरीक्षण करणे आवश्यक आहे.	प्रलंबित
१४	सर्व विभागांनी सर्व पदनिर्देशित अधिकारी, प्रथम व द्वितीय अपिलीय अधिकाऱ्यांचे पत्ते, ई-मेल, व दूरध्वनी क्रमांक दर्शनीय भागात प्रदर्शित करून ते वेळोवेळी अद्ययावत करावे.	ही माहिती सतत अद्ययावत करण्याची आवश्यकता आहे.
१५	माहिती तंत्रज्ञान विभागाने डॅशबोर्ड प्रत्येक जिल्हाधिकाऱ्यांना उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे.	पूर्तता करण्यात आली आहे
१६	महाऑनलाईनने संबंधित पदनिर्देशित अधिकारी व अपिलीय अधिकाऱ्यांना सतर्क करणारी लघुसंदेश (SMS) सेवा उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे.	अंशतः अनुपालन झाले आहे
१७	अधिनियमातील तरतुदीनुसार नागरिकांना कालबद्ध व कार्यक्षम सेवा उपलब्ध करून देणाऱ्या व सर्वोत्तम कामगिरी बजावणाऱ्या कर्मचारी / अधिकाऱ्यांना प्रोत्साहन देण्याची योजना सर्व विभागांनी तयार करणे आवश्यक आहे.	प्रलंबित
१८	लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या जिल्ह्यातील अंमलबजावणीचा जिल्हाधिकाऱ्यांनी मासिक आढावा घेणे आवश्यक आहे. त्याचप्रमाणे	सूचना देण्यात आलेल्या आहेत

	विभागीय आयुक्तांनी सुद्धा अशी नियमित आढावा बैठक घेणे आवश्यक आहे.	
१९	आपले सरकार पोर्टल द्वारे ऑनलाईन अपील सादर करण्याची सुविधा महाऑनलाईन व माहिती तंत्रज्ञान विभाग यांनी नागरिकांना उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे.	कार्यवाही पूर्ण
२०	सर्व विभागांनी प्रक्रिया सोपी करण्यासाठी त्याचा सतत आढावा घेतला पाहिजे व त्यासाठी सतत प्रयत्न करावेत.	सातत्यपूर्ण कार्यवाही आवश्यक आहे
२१	दिनांक १५ ऑगस्ट, २०१७ रोजी भरलेल्या ग्रामसभेत नागरिकांना लोकसेवा हक्क अधिनियम व अधिसूचित सेवांची तपशीलवार माहिती देण्यात यावी.	कार्यवाही पूर्ण
२२	सर्व पदनिर्देशित अधिकारी व अपिलीय अधिकाऱ्यांना डॅश बोर्ड उपलब्ध करून दिला पाहिजे.	अंशत: अनुपालन झाले आहे
२३	प्रथम अपिलीय प्राधिकारी व द्वितीय अपिलीय प्राधिकारी यांनी दोन्ही पक्षकारांना सुनावणीची संधी देऊन आपल्या निर्णयाची कारणे नोंदविणे आवश्यक आहे .	सूचना देण्यात आल्या आहेत.
२४	सर्व विभागांनी त्यांच्या क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांना अधिनियम व उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या लोकसेवांच्या बाबत जनतेमध्ये जागरुकता निर्माण करण्याच्या सूचना द्याव्यात. माध्यमे, भित्तीचित्रे, लोकप्रिय कलाकार, लोककलाकार, आठवडी बाजार, आणि अन्य साधनांचा वापर करून सदर कार्यवाही करावी.	याबाबत जिल्हाधिकारी, पुणे, नागपूर, बुलढाणा, गोंदिया, नंदूरबार, भंडारा, विभागीय आयुक्त, कोकण विभाग यांच्याकडून केलेल्या कार्यवाहीचा अनुपालन अहवाल आयोगास प्राप्त झालेला आहे.

६.२ विभागनिहाय सूचना व शिफारशी यांची सद्यस्थिती (सन २०१७-१८)

क्रमांक	शिफारस	सद्य:स्थिती
१	**महसूल विभाग**	
	१. महसूल विभागाने अधिसूचित केलेल्या सेवा सर्व जिल्ह्यांना लागू होणे आवश्यक आहे. काही जिल्ह्यांमध्ये अधिसूचित सेवांच्या यादीत फरक आहे. सदर त्रुटी दुरुस्त करणे आवश्यक आहे. २. वस्तू व सेवा करांमुळे करमणूक कर, सेवा कर इत्यादी सेवा निरस्त करणे आवश्यक आहे.	पूर्तता करण्यात आली आहे.
२	**गृह विभाग**	
	चारित्र्य प्रमाणपत्र वगळता गृह विभागाच्या बहुतांशी ऑनलाईन सेवांना फारसा प्रतिसाद मिळालेला नाही. त्यामुळे विभागाने विशेष मोहीम आखून विभागातील सेवा ऑनलाईन उपलब्ध असल्याबाबत जनतेमध्ये जागरूकता निर्माण करणे आवश्यक आहे.	प्रलंबित
३	**नगर विकास विभाग**	
	नगरपालिका व महानगरपालिकांकडून उपलब्ध होणाऱ्या सेवा आपले सरकार पोर्टलशी एकत्रित करून घेणे हे महत्वाचे आव्हान आहे. सदर एकत्रीकरण करण्याची खबरदारी नगरविकास विभागाने घेणे आवश्यक आहे.	अंशत: कार्यवाही पूर्ण
४	**परिवहन विभाग**	
	१. महाऑनलाईनने परिवहन विभागाच्या सेवांचे आपले सरकार पोर्टलशी एकत्रीकरण केले पाहिजे. २. विभागाने ऑनलाईन अर्जांचा आढावा घेऊन अर्जांचे सुधारित नमुने उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. ३. प्रथम व द्वितीय अपिलीय अधिकाऱ्यांच्या साठी सतर्क करणारी लघुसंदेश (SMS) प्रणाली विकसित करणे आवश्यक आहे.	प्रलंबित
५	**वन विभाग**	
	१. विभागाने ऑनलाईन सेवा पोर्टल हे आपले सरकार पोर्टलशी एकत्रीकरण करून घेणे आवश्यक आहे.	अनुपालन झाले आहे
	२. ऑनलाईन व ऑफलाईन प्राप्त झालेल्या अर्जांची माहिती विभागाने उपलब्ध करून दिली पाहिजे व पूर्तता अहवाल आयोगाला सादर करणे आवश्यक आहे.	प्रलंबित
	३. ग्रामसभेत माहिती देऊन तसेच भित्तीपत्रके, कार्यशाळा आयोजित करून विभागाने अधिनियमाच्या अंतर्गत उपलब्ध सेवांच्या बाबत जनजागृती करणे आवश्यक आहे.	प्रलंबित
६	**उद्योग विभाग**	
	१. उद्योग सचिव यांनी विभागातर्फे अधिसूचित सेवांचा आढावा घेऊन त्यांची अद्ययावत यादी तयार करणे आवश्यक आहे.	प्रलंबित

	२. महाऑनलाईनने कामगार विभागाच्या पोर्टलचे आपले सरकार पोर्टलशी एकत्रीकरण करणे आवश्यक आहे.	कार्यवाही पूर्ण
	३. अर्जांचा निपटारा होण्यासाठी विभागाने प्रथम व द्वितीय अपिलीय अधिकाऱ्यांसाठी प्रशिक्षण आयोजित केले पाहिजे.	पूर्तता झाली आहे
७	**महाराष्ट्र क्षेत्र व गृहनिर्माण विकास प्राधिकरण**	
	महाराष्ट्र क्षेत्र व गृहनिर्माण विकास प्राधिकरण यांनी वेगळे पोर्टल विकसित केले असून त्याचे आपले सरकार पोर्टलशी एकत्रीकरण आवश्यक आहे .	पूर्तता झाली आहे
८	**शालेय शिक्षण व क्रीडा**	
	लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंतर्गत विभागाने १८ सेवा अधिसूचित केल्या आहेत. परंतु ऑनलाईन प्रणालीचा वापर अत्यल्प आहे. विभागाने "अ", "ब" व "क" नमुन्यात दरमहा माहिती सादर करणे आवश्यक आहे.	प्रलंबित
९	**महिला व बालकल्याण विभाग**	
	१. विभागाने आढावा घेऊन अधिनियमाच्या अंतर्गत अधिसूचित सेवा समाविष्ट व निरस्त करण्याबाबत निर्णय घेणे आवश्यक आहे. २. विभागाने विविध योजनांच्या अंतर्गत लाभार्थ्यांची संख्या महाऑनलाईनला कळविणे आवश्यक आहे.	प्रलंबित
१०	**पाणीपुरवठा व स्वच्छता विभाग**	
	१. दोन्ही विभागांनी समन्वय साधून अधिनियमाच्या अंतर्गत अधिसूचित सेवांची पुनरुक्ती टाळली पाहिजे. २. अर्जाचे नमुने सोपे करणे आवश्यक आहे ३. प्रथम अपिलीय अधिकाऱ्यांची माहिती (नाव व मोबाईल क्रमांक) अद्ययावत करणे आवश्यक आहे. ४. विविध योजनांची माहिती प्रदर्शित करावी. ५. जाहिरातीद्वारे जनतेमध्ये जागरूकता निर्माण करावी ६. विभागातर्फे उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या सर्व सेवांची माहिती प्रसिद्ध करण्यात यावी.	प्रलंबित
११	**सार्वजनिक आरोग्य विभाग**	
	१. विभागाने आढावा घेऊन अधिनियमाच्या अंतर्गत अधिसूचित सेवा समाविष्ट व निरस्त करण्याबाबत निर्णय घेणे आवश्यक आहे. २. प्रादेशिक कार्यालयांमध्ये प्रथम व द्वितीय अपिलीय अधिकाऱ्यांची माहिती प्रदर्शित करण्यात यावी.	प्रलंबित
१२	**पर्यावरण विभाग**	
	पर्यावरण विभागाने अधिसूचित केलेल्या चारही सेवा महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ ऑनलाईन पद्धतीने उपलब्ध करून देत असल्याबाबत आयोगाने प्रशंसा केली आहे.	अनुपालन झाले आहे

१३	**सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग**	
	१. सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागातर्फे अधिसूचित दहा सेवांपैकी फक्त पाच सेवा ऑनलाईन उपलब्ध करून देण्यात आल्या आहेत. विभागाने उर्वरित पाच सेवा सुद्धा ऑनलाईन उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. २. ज्येष्ठ नागरिक ओळखपत्रासाठी प्राप्त ७१,९३८ अर्जांपैकी ६८,१६१ अर्जांवर सेवा विहित कालमर्यादेत उपलब्ध करून देण्यात आली. मात्र दिव्यांग व्यक्तींकडून प्राप्त १४,१३९ अर्ज अद्याप प्रलंबित असून त्यावरील निर्णय त्वरित घेणे आवश्यक आहे. ३. यापैकी काही सेवा केंद्र सरकारतर्फे ऑनलाईन उपलब्ध करण्यात आल्या आहेत. थेट लाभ अंतरण पोर्टल (DBT) वर उपलब्ध योजना आपले सरकार पोर्टल वर असावी की नसावी याबाबत राज्य शासनाने त्वरित निर्णय घेणे आवश्यक आहे.	प्रलंबित
१४	**कृषी विभाग**	
	१. मृद व पाणी चाचणी ही अधिसूचित सेवा आहे. मात्र महाऑनलाईन द्वारे त्याची आज्ञावली विकसित करण्यात आलेली नाही. सदर काम त्वरित होणे आवश्यक आहे.	पूर्तता करण्यात आली आहे.
	२. कृषी विभागातर्फे वापरल्या जाणाऱ्या "अपेडा"प्रणालीचे महाऑनलाईनने आपले सरकार पोर्टलशी एकत्रीकरण करणे आवश्यक आहे.	अपेडा प्रणालीव्दारे देण्यात येणाऱ्या सेवांचे आपले सरकार पोर्टलशी इंटिग्रेशन तांत्रिक कारणास्तव करणे शक्य होणार नाही असे महाऑनलाईन कं.ने विभागास कळविले आहे.
	३. अधिनियमाच्या अंतर्गत नवीन सेवा अधिसूचित करण्यासाठी विभागाने सचिव व आयुक्त स्तरावरील बैठकीचे आयोजन करणे आवश्यक आहे.	प्रलंबित

६.३ सर्व विभागांना लागू होणाऱ्या सूचना व शिफारशी (२०१८-१९)

अ.क्र.	शिफारस	सद्यस्थिती
१	संबंधित विभागप्रमुखांनी विलंबाने कार्यवाही झालेल्या प्रकरणांचा आढावा घ्यावा. महाऑनलाईन यांनी सादर केलेल्या अहवालानुसार प्राप्त अर्ज, निकाली काढलेले अर्ज, प्रलंबित अर्ज व विहीत कालावधीनंतर विलंबाने कार्यवाही केलेल अर्ज यांचे विश्लेषण करावे. या संदर्भात क्षेत्रीय कार्यालयांना येणाऱ्या अडचणी जाणून त्यावर उपाययोजना कराव्यात.	महसूल विभागाने आढावा घेतला असून निवडणुका, नैसर्गिक आपत्ती, व प्रधानमंत्री किसान सन्मान योजनेची अंमलबजावणी अशा प्रमुख कारणांमुळे विलंब झाला आहे असे कळविले आहे. पुढील वर्षात विहित कालमर्यादेतच अधिसूचित सेवा देण्यासाठी आवश्यक उपाययोजना केली जाईल असे आश्वासन महसूल विभागाने दिले आहे.
२	आपले सरकार पोर्टल व्यतिरीक्त, आपल्या विभागातील सेवांबाबत अन्य पोर्टल केलेले असल्यास त्या पोर्टलचे आपले सरकार पोर्टलशी इंटिग्रेशन करावे.	अंशत: अनुपालन करण्यात आले आहे.
३	महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम २०१५ च्या प्रभावी अंमलबजावणीकरीता माहिती व जनसंपर्क विभागाच्या मदतीने प्रचार/ प्रसार मोहिम, जाहिरात इ. माध्यमांतून व्यापक प्रमाणात प्रसिदधी देण्याबाबत कार्यवाही करावी. राज्य लोकसेवा हक्क कायद्या संदर्भात जनजागृती करावी.	जनजागृती मोहीम सतत करण्याची गरज आहे.
४	सामान्य प्रशासन विभागाने सद्यस्थितीत विविध विभागांकडून अधिसूचित करण्यात आलेल्या सेवांची यादी अद्ययावत करावी.	कार्यवाही पूर्ण
५	सर्व जिल्हाधिकाऱ्यांनी कार्यरत असणाऱ्या आपले सरकार सेवा केंद्रांची संख्या, कामकाज इ. बाबत आढावा घ्यावा. सदरहू केंद्रांमार्फत अर्ज सादर करण्याकरीता नागरीकांपर्यंत माहिती पोहचविण्यासाठी उपाययोजना कराव्यात.	अंशत: कार्यवाही पूर्ण
६	महाऑनलाईने विभागनिहाय व जिल्हानिहाय प्रलंबित अर्जांची संख्या उपलब्ध होण्याकरीता डॅशबोर्डवर ड्रॉपडाउन सुविधा उपलब्ध करून देण्यात यावी.	पुर्तता करण्यात आलेली आहे.
७	आयोगास माहिती देण्यात आली आहे की, डिजीटल स्वाक्षरी केलेले ऐपतीचे दाखले व जातीचे प्रमाणपत्र अनेक ठिकाणी स्विकारले जात नाहीत. याबाबत माहिती व तंत्राज्ञान विभागाने आवश्यक ती कार्यवाही करावी.	प्रलंबित
८	ऑफलाईन पध्दतीने देण्यात येणाऱ्या अधिसूचित सेवा ऑनलाईन करण्याबाबत वेळापत्रक तयार करून ऑफलाईन सेवा बंद करण्याबाबत (Sunset Clause) चे धोरण तयार करण्यात यावे व ऑफलाईन पध्दतीने दिल्या जाणाऱ्या सर्व सेवा ऑनलाईन पध्दतीने देण्याबाबत कार्यवाही करावी.	प्रलंबित

९	ज्या विभागांच्या सेवांना अल्प प्रतिसाद आहे त्या सेवांचा आढावा घेण्यात यावा. लोकांपर्यंत सेवेची माहिती पोहोचत नसल्यास मोठया प्रमाणात प्रचार व प्रसार, मोहिम राबविणे आवश्यक आहे. सर्व कार्यक्रमांच्या माध्यमातून ही बाब लोकांपर्यंत पोहचवावी.	प्रलंबित
१०	आपले सरकार पोर्टल व काही सेवा विभागांच्या स्वतंत्र पोर्टलचे समन्वय साधावा. नागरिकांना एका सेवेसाठी दोन वेगवेगळया पोर्टलवर अर्ज करावा लागणार नाही याची दक्षता घ्यावी.	प्रलंबित
११	१. सर्व विभागांनी तसेच त्यांच्या अधिनस्त कार्यालयांनी त्यांना या कायदयान्वये प्राप्त झालेल्या ऑफलाईन अर्जाची माहिती त्यांच्या निपटाऱ्यासह विहीत नमुना प्रपत्र “अ”,“ब” व “क” मध्ये भरून सामान्य प्रशासन विभागामार्फत आयोगास सादर करावी. २. महाऑनलाईनने या बाबत संगणक प्रणाली तयार केली आहे. यावर सामान्य प्रशासन विभागाने त्वरित निर्णय घेवून ही प्रणाली डॅशबोर्डसह आयोगास अंतिम करून देण्यात यावी.	प्रलंबित
१२	विविध विभागांमार्फत देण्यात येणारे काही दाखले, इंग्रजी भाषेत देण्यात येतात, त्यामुळे सर्व सामान्य नागरीकांना याचा बोध होत नाही, याकरीता प्रत्येक विभागामार्फत देण्यात येणारे दाखले इंग्रजी व मराठी या दोन्ही भाषेत देण्यात यावेत.	प्रलंबित
१३	महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क कायदयाकरीता घोषवाक्य व बोधचिन्ह निश्चित करण्यात आले आहे. सर्व विभागांनी त्यांच्या लेखनसामग्रीवर तसेच सर्व कार्यक्रमांत याचा प्रचार/प्रसार करण्याबाबत विचार करावा.	प्रलंबित
१४	सर्व विभागांनी नागरिकांना देण्यात येणाऱ्या सेवांसाठी तयार करण्यात आलेल्या अर्जाच्या नमुन्यांचे सुलभीकरण करावे.	सर्व विभागांना सूचना देण्यात आलेल्या आहेत.
१५	संबंधित प्रशासकीय विभागांनी सर्व सेवा आपले सरकार पोर्टलवरुन ऑनलाईन स्वरुपात देण्याबाबत तात्काळ कार्यवाही करावी व विभागांच्या सर्व अधिसूचित सेवा ऑनलाईन कराव्यात.	अंशत: कार्यवाही पूर्ण
१६	सर्व जिल्हाधिकाऱ्यांनी त्यांच्या अखत्यारीतील आपले सरकार सेवा केंद्रांची यादी जिल्हयाच्या संकेतस्थळावर तात्काळ उपलब्ध करण्यात यावी.	प्रलंबित
१७	सामान्य प्रशासन विभागाने परीपत्रक दि २८.०९.२०१५ अन्वये महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ अंतर्गत नागरिकांना अधिसुचित सेवा ऑनलाईन पुरविण्याची कार्यपद्धती विशद करण्यात आलेली आहे. त्यानुसार नागरिकांना सर्व अधिसूचित सेवा एकाच ठिकाणी एकाच संकेत स्थळावर मिळाव्यात या हेतूने आपले सरकार पोर्टलद्वारे ऑनलाईन अर्ज दाखल करण्याची सुविधा उपलब्ध करुन देण्यात आलेली आहे. तथापि, काही शासकीय प्राधिकरणे	प्रलंबित

	त्यांच्या स्वतंत्र संकेतस्थाळावर अर्ज सादर केल्यासच अपेक्षित सेवा मिळू शकेल अशी भुमिका घेत असल्याचे आयोगाच्या निर्देशनास आले आहे. ही बाब शासनाच्या धोरणाशी विसंगत आहे. याकरीता माहिती तंत्रज्ञान विभागाने शासन धोरणाची अंमलबजावणी करण्याकरीता आदेश निर्गमित करावा.	
१८	लोकसेवा हक्क कायद्यासंदर्भात विविध विभागाकडून निर्गमित केलेले शासन निर्णय व परिपत्रके आयोगास चिन्हांकित कराव्यात .	कार्यवाही पूर्ण

६.४ विभागनिहाय सूचना व शिफारशी (२०१८-१९)

	कामगार विभाग	
१	कामगार विभागाच्या काही सेवांना अल्प प्रतिसाद आहे. विभागाने सदरील सेवांचा अल्प प्रतिसाद याचा आढावा घ्यावा व विश्लेषण करावे	प्रलंबित
	कामगार विभागाच्या एकूण ४१ सेवांची मास्टरलिस्ट तयार करण्यात आली असून यापैकी १० सेवा अद्यापपर्यंत अधिसूचित करण्यात आलेल्या नाहीत. सदरहू सेवा अधिसूचित कराव्या किंवा कसे याबाबत विभागाच्या स्तरावर निर्णय घ्यावा.	मास्टर लिस्ट तयार करण्याची कार्यवाही पूर्ण
	गृह विभाग	
२	गृह विभागाने १७ सेवा अधिसूचित केल्या आहेत. काही सेवांना, उदा., चारित्र प्रमाणपत्र, पासपोर्ट करता ना हरकत प्रमाणपत्र या सेवांना मोठया प्रमाणात प्रतिसाद मिळाला आहे व त्यांचा निपटारा ही चांगला आहे. परंतु अन्य अधिसूचित सेवांना अल्प प्रतिसाद मिळाला आहे. विभागाच्या सचिवांनी अल्प प्रतिसाद मिळालेल्या सेवांचा आढावा घ्यावा व विश्लेषण करावे.	प्रलंबित
	परिवहन विभाग	
३	परिवहन विभागाच्या एकूण ११० सेवांची मास्टर लिस्ट तयार असून त्यापैकी ३६ सेवा अधिसूचित करण्याची कार्यवाही सुरु आहे. त्याबाबत लवकर निर्णय घेण्यात यावा, या सेवांचे आपले सरकार पोर्टलसोबत इंटिग्रेशन करण्यात यावे.	प्रलंबित
	महसूल विभाग	
४	१. महसूल विभागांतर्गत सर्व केंद्रांवर अधिनियमांतर्गत अधिसूचित केलेल्या सर्व सेवा देण्याबाबतचा शासन निर्णय निर्गमित करण्यात यावा. २. नोंदणी व मुद्रांकशुल्क विभागाच्या १४ सेवा अद्यापपर्यंत आपले सरकार पोर्टलशी पूर्णत: इंटिग्रेट झालेल्या नाहीत, त्याबाबत त्वरीत कार्यवाही करण्यात यावी.	कार्यवाही पूर्ण

	कृषी विभाग	
५	१. माती नमुना तपासणी बाबतच्या ५ सेवांना अत्यल्प प्रतिसाद दिसून येतो. याबाबत विभागाने आढावा घ्यावा. २. केंद्र शासनाच्या ‘अपेडा’ पोर्टलशी संबंधित असणाऱ्या फळ निर्यातीबाबतच्या ४ सेवांकरीता केंद्र शासनाच्या पोर्टलशी इंटिग्रेशन करण्याबाबत विभागाकडून पाठपुरावा करावा. ३. “अपेडा पोर्टल”वर दिल्या जाणाऱ्या सेवांचे आपले सरकार पोर्टलशी इंटिग्रेशन करणे शक्य नसल्याबाबत केंद्र शासनाने कळविले आहे. अशा सेवांसाठी प्राप्त झालेल्या अर्जांची मासिक आकडेवारी आपले सरकार पोर्टलवर सुधारित करावी.	प्रलंबित
	सामाजिक न्याय विभाग	
६	या विभागाच्या काही योजनांना आपले सरकार पोर्टलवर अत्यल्प प्रतिसाद दिसतो तथापि, या योजनांना ऑफलाईन पध्दतीने मोठा प्रतिसाद प्राप्त झालेला आहे. अशा योजनांची आज्ञावली तयार करुन त्याची चाचणी घेण्यात यावी. जेणेकरुन या योजना ऑनलाईन उपलब्ध होतील.	प्रलंबित
	महिला व बालकल्याण विभाग	
७	१. या विभागाच्या १३ सेवा अधिसूचित असून बहुतांश सेवां या अंगणवाडी सेविकांमार्फत घरोघरी जाऊन देण्यात येत असल्याने, ऑनलाईन अर्जांचे प्रमाण कमी दिसून येते. याबाबत विभागाने आढावा घेऊन देण्यात आलेल्या सेवेची सांख्यिकी माहिती ही आपले सरकार पोर्टलवर प्रसिद्ध करावी. २. प्रत्यक्ष लाभार्थ्यांची संख्या मोठी असूनही ऑनलाईन प्रणालीवर अर्ज सादर होत नसल्याने लाभार्थी संख्या कमी दिसून येते. विभागाने प्रत्येक महिन्याच्या १० तारखेपर्यंत लाभार्थी संख्येचे संकलन करून महाऑनलाईनला देण्यात यावे. महाऑनलाईनने लाभार्थी संख्या आपले सरकार पोर्टलवर प्रसिद्ध करावी.	प्रलंबित
	अन्न व नागरी पुरवठा विभाग	
८	विभागाकडून देण्यात येणाऱ्या लाभार्थ्यांची संख्या मोठी असल्याने व सर्व सेवांचे ऑनलाईन पोर्टलचे आपले सरकार पोर्टलशी इंटिग्रेशन करण्यात यावे.	प्रलंबित
	पशु संवर्धन, दुग्ध विकास व मत्स्य विभाग	
९	या विभागाच्या सर्व सेवा क्षेत्रिय कार्यालय स्तरावर केवळ १ रूपया नाममात्र शुल्क आकारून देण्यात येतात,तर ऑनलाईन पध्दतीने अर्ज करताना २० रू. शुल्क भरावे लागते. यामुळे ऑनलाईन अर्जांचे प्रमाण कमी आहे.विभागाने प्रत्यक्ष दिलेल्या सेवांची आकडेवारी महाऑनलाईनला उपलब्ध करुन द्यावी.	प्रलंबित
	आदिवासी विकास विभाग	
१०	आदिवासी विकास विभागाने स्वयं-पोर्टल तयार केला आहे. शासनाच्या धोरणाप्रमाणे स्वयं-पोर्टल व आपले सरकार पोर्टल यांचे इंटिग्रेशन करण्याची गरज आहे.	प्रलंबित

विधी व न्याय विभाग		
११	राज्य विधीसेवा प्राधिकरणाने द्यावयाचे कायदेविषयक मोफत सहाय्य या सेवेकरिता केंद्रशासनाची NALSA ही स्वतंत्र प्रणाली अस्तित्वात आहे. या प्रणालीचे आपले सरकार पोर्टलशी इंटिग्रेशन करण्याकरिता केंद्र शासनाची परवानगी विभागाकडून घेण्यात यावी. ऑफलाईन पध्दतीने मोठ्या प्रमाणात अर्ज प्राप्त होतात ते अर्ज ऑनलाईन पध्दतीने कसे घेता येईल याबाबतची कार्यवाही करण्यात यावी.	प्रलंबित
गृहनिर्माण विभाग		
१२	म्हाडा व आपले सरकार पोर्टलचे इंटिग्रेशन करण्यात यावे.	कार्यवाही पूर्ण
अल्पसंख्यांक विकास विभाग		
१३	NSPT हे केंद्र शासनाचे शिष्यवृत्ती पोर्टल आहे. राज्य शासनाचे माहिती तंत्रज्ञान विभागामार्फत नवीन पोर्टल सुरु होत आहे. हे पोर्टल सर्व विभागांच्या शिष्यवृत्ती करीता राहणार आ़हे. या पोर्टलचे आपले सरकार पोर्टलशी इंटिग्रेशन करण्यात यावे.	प्रलंबित
नगर विकास विभाग		
१४	१. नगर विकास विभागाच्या स्थानिक स्वराज्य संस्थांशी नागरिकांचा मोठया प्रमाणात संपर्क येत असल्याने त्यांच्या सर्व सेवांचे इंटीग्रेशन करण्यात यावे.	प्रलंबित
	२. या विभागाच्या ज्या सेवा केंद्र सरकारच्या पोर्टलवरून दिल्या जातात त्या केंद्र सरकारच्या पोर्टलचे आपले सरकार पोर्टलशी इंटीग्रेशन करावे.	प्रलंबित
	३. आपले सरकार सेवा केंद्र / नागरी सुविधा केंद्रावर फक्त नगर विकास विभागाच्या सेवा न देता शासनाच्या सर्व विभागांनी अधिसूचित केलेल्या सर्व सेवा नागरिकांना पुरविण्यात याव्यात.	नगर विकास विभागाने शासन निर्णय निर्गमित केला आहे.
ग्रामविकास व पंचायतराज विभाग		
१५	१. पुणे जिल्हा परिषदेने २०० सेवा अधिसूचित केलेल्या आहेत ही प्रशांसनिय बाब आहे. त्याच धर्तीवार इतर जिल्हा परिषदेने ही आपल्या सेवा अधिसूचित कराव्यात.	ग्राम विकास विभागाने दिनांक १४.०३.२०१९ आदेशान्वये समिती स्थापन केली आहे. ही बाब शासनाच्या विचाराधिन आहे.
	२. ग्रामविकास विभागाच्या यशोगाथा, नाविन्यपूर्ण प्रकल्प व चांगल्या कार्यपध्दतीचे संकलन करून एकत्रित अहवाल आयोगास सादर करावा.	प्रलंबित
	३. महाऑनलाईनकडून तयार करण्यात आलेले डॅशबोर्ड सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी व गट विकास अधिकाऱ्यांना उपलब्ध करून देण्यात यावेत. सर्व प्रलंबित अर्ज, अपिले आणि विलंबाची सर्व प्रकरणे यावर मुख्य कार्यकारी अधिकारी आणि गट विकास अधिकारी यांनी नियंत्रण ठेवावे.	
	४. विविध विभागांच्या सेवा ग्रामपंचायत स्तरावरील आपले सरकार सेवा केंद्रांमधून एक खिडकी पध्दतीने उपलब्ध करून दिल्या जाव्यात.	
	५. महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाचे बोधचिन्ह (Logo) व घोषवाक्य (Tag line) चा वापर ग्रामपंचायत, पंचायत समिती	

	व जिल्हा परिषद यांनी करावा.	
उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग		
१६	१. उच्च व तंत्र शिक्षण विभागाच्या एकूण १० सेवा अधिसुचित असून त्या सेवा ऑनलाईन पद्धतीने देण्यात येतात. विभागाची मास्टर लिस्ट तयार नसून लवकर तयार करण्यात यावी. २. उच्च माध्यमिक व कनिष्ठ महाविद्यालयीन आभ्यासक्रमात या कायद्याचा समावेश करण्यात यावा.	प्रलंबित
शालेय शिक्षण व क्रिडा विभाग		
१७	या विभागाची मास्टर लिस्ट तयार करुन ती सामान्य प्रशासन विभागाकडे पाठविण्यात यावी या विभागाच्या १८ सेवा अधिसुचित करण्यात आल्या होत्या त्यापैकी ०६ सेवा वगळण्यात आल्या असून सद्यस्थितीत १२ सेवा अधिसूचित आहेत.	मास्टर लिस्ट तयार करण्यात आली आहे
पर्यटन विभाग		
१८	या विभागाच्या २० सेवा अधिसूचित करण्यात आलेल्या आहेत या सर्व सेवा ऑनलाईन पद्धतीने देण्यात येत असून काही सेवांना अत्यल्प प्रतिसाद आहे. पर्यटन हे महत्वाचे व सातत्याने वाढत जाणारे क्षेत्र असल्याने,याबाबत विभाग प्रमुखांनी आढावा घेऊन आयोगास अहवाल सादर करावा.	प्रलंबित
वैद्यकिय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग		
१९	१. या विभागाच्या एकूण २५ सेवा असून त्यापैकी १८ सेवा ऑनलाईन आहेत. उर्वरित सेवा ऑनलाईन उपलब्ध करण्यासाठी आवश्यक ती कार्यवाही करावी. २. विभागाकडून एकत्रित मास्टर लिस्ट तयार करण्यात यावी व ती सेवांची यादी सामान्य प्रशासन विभाग व आयोगास उपलब्ध करुन देण्यात यावी.	प्रलंबित

६.५ पुढील वाटचाल

सामान्य माणूस हा महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाचा केंद्रबिंदू आहे. नागरिकांना कार्यक्षम, पारदर्शक व कालबद्ध पद्धतीने लोकसेवा उपलब्ध व्हाव्यात हे अधिनियमाचे उद्दिष्ट आहे. सदर अधिनियम काटेकोरपणे अंमलात आणल्यास प्रशासनात अमुलाग्र परिवर्तन होऊन होऊन प्रशासन अधिक लोकाभिमुख होईल. अधिक सुधारणा करण्यासाठी आयोगाने आपल्या आधीच्या शिफारशी पुनरुक्त करीत आहे.

१. जनजागृती मोहिमा मोठ्या प्रमाणावर राबविण्यात आल्या पाहिजेत. सर्व शासकीय विभाग, स्थानिक स्वराज्य संस्था, लोकप्रतिनिधी, नागरी समाज, सामाजिक माध्यमे, बिगर शासकीय संस्था ह्यांनी सदर जनजागृती अभियानात सहभागी होणे आवश्यक आहे. दरवर्षी सेवा पंधरवडा साजरा होणे आवश्यक आहे.

२. प्रत्येक विभागाने सर्व लोकसेवांची एक सर्वसमावेशक यादी तयार करून ती सार्वजनिक कार्यक्षेत्रात प्रकाशित करणे आवश्यक आहे. राज्य शासनाने सर्व सेवांची एकत्रित केंद्रीकृत सर्वसमावेशक यादी प्रकाशित करणे आवश्यक आहे.

३. राज्य शासनाच्या सर्व विभाग, उपक्रम, प्राधिकरण, स्थानिक स्वराज्य संस्था, मार्फत दिल्या जाणाऱ्या सर्व सेवा लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंतर्गत अधिसूचित होण्याचा कालावधी निर्धारित करण्यासाठी एक वेळापत्रक राज्य शासनाने प्रकाशित करणे आवश्यक आहे .

४. सर्व अधिसूचित सेवांचे आपले सरकार पोर्टलशी व मोबाईल ॲप यांच्याशी एकत्रीकरण अतिशय आवश्यक आहे. ८० प्रकारच्या सेवा आपले सरकार पोर्टलशी एकत्रीकरण केल्या नसल्याबाबत मागील आढावा बैठकीमध्ये आयोगाने नोंद घेतली होती. महानगरपालिका, नगर परिषद, ह्या सारख्या स्थानिक स्वराज्य संस्थांकडून अनेक सेवा उपलब्ध करून दिल्या आहेत, पण नगर विकास विभागाने अधिसूचित केलेल्या सेवा आपले सरकार पोर्टलशी अद्याप जोडल्या गेलेल्या नाहीत.

५. सेवांची मागणी करणारे अनेक अर्ज ऑफलाईन पद्धतीने मोठ्या प्रमाणावर प्राप्त होतात. अशा पद्धतीने प्राप्त झालेल्या प्रत्येक अर्जाची विभागाने ऑनलाईन नोंदणी होणे आवश्यक आहे, जेणेकरून त्यावरील कार्यवाहीचे संनियंत्रण करता येईल .

६. राज्यामध्ये ३०,८७८ आपले सरकार सेवा केंद्र कार्यरत आहेत व तिथे नागरिकांना ऑनलाईन सेवा सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. मात्र अशा केंद्रांमध्ये मोठ्या प्रमाणावर वाढ होणे गरजेचे आहे.

७. आपले सरकार सेवा केंद्रात सर्व अधिसूचित सेवा उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. दिनांक १९ जानेवारी, २०१८ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार सदर सर्व केंद्रे आपले सरकार सेवा केंद्र म्हणून ओळखली जातील असा निर्णय घेण्यात आला आहे. सदर निर्णय स्वागतार्ह आहे.

८. लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंमलबजावणीसाठी प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये जिल्हाधिकाऱ्यांना त्यांच्या कार्यक्षेत्रासाठी"नियंत्रण अधिकारी"म्हणून नेमण्याचा निर्णय हे या दिशेने टाकलेले एक योग्य पाऊल आहे. प्रत्येक जिल्हाधिकाऱ्याने दरमहा अधिनियमाच्या अंमलबजावणी मधील प्रगतीचा आढावा घेणे आवश्यक आहे. असा मासिक आढावा विभागीय आयुक्तांनी सुद्धा घ्यावा.

९. मा.पालकमंत्री महोदयांना जिल्ह्याच्या दौऱ्याच्या वेळेस लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंमलबजावणीचा आढावा घेण्यात यावा अशी विनंती करण्यात यावी.

१०. जनतेकडून अत्यल्प किंवा कोणताही प्रतिसाद मिळालेला नाही अशा अनेक सेवा आहेत. संबंधित विभागांनी त्यामागील कारणमीमांसा जाणून त्याचे विश्लेषण केले पाहिजे. सदर सेवांना का प्रतिसाद

मिळत नाही , या बाबत जनतेचे मत विचारात घेण्यात यावे.

११. ऑनलाईन व ऑफलाईन प्रणालींच्या कार्यपद्धतीचे त्रयस्थ यंत्रणे मार्फत लेखापरीक्षण करून घेणे आवश्यक आहे.

१२. आपले सरकार पोर्टलच्या माध्यमातून उपलब्ध करण्यात आलेल्या सेवेपोटीचा महसूल संबंधित विभाग व स्थानिक स्वराज्य संस्थेला तत्काळ मिळण्याची खबरदारी माहिती तंत्रज्ञान विभागाने घेणे आवश्यक आहे.

१३. उत्तम कामगिरी करणाऱ्या कर्मचारी / अधिकाऱ्यांसाठी प्रत्येक विभागाने प्रोत्साहन व पुरस्कार योजना आखणे आवश्यक आहे.

१४. प्रत्येक पदनिर्देशित अधिकारी, अपिलीय प्राधिकारी व जिल्हाधिकारी व विभागीय आयुक्तांना माहिती तंत्रज्ञानाशी संबंधित आवश्यक बाबी उपलब्ध करून देण्यात आल्या पाहिजेत.

१५. महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या कलम ७ नुसार राज्य शासनाने सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांना विहित कालमर्यादेत सेवा उपलब्ध करून देण्यासाठी माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यास प्रोत्साहित केले पाहिजे. लोकसेवा अधिनियमानुसार अनेक अर्ज ऑफलाईन प्राप्त झाल्याचे निदर्शनास आले आहे. आयोगाने अनेकवेळा प्रयत्न करून सुद्धा प्राप्त झालेल्या व निराकरण केलेल्या व प्रलंबित ऑफलाईन अर्जांची आकडेवारी उपलब्ध झालेली नाही.

१६. राज्यात ३०,८७८ आपले सरकार सेवा केंद्रे स्थापन करण्यात आल्याचे माहिती तंत्रज्ञान विभागाने कळविले आहे. त्यामुळे महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अंतर्गत सर्व सेवा ऑनलाईन पद्धतीने उपलब्ध होण्यासाठी राज्य शासनाने कालबद्ध धोरण तयार करण्याची शिफारस करण्यात येत आहे.

१७. महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या कलम १३(२)(ब) नुसार राज्यातील सहा विभागीय मुख्यालयाच्या ठिकाणी सहा लोकसेवा हक्क आयुक्तांची नेमणूक प्राधान्याने करणे आवश्यक आहे.

१८. अनेक विभागांनी वेगवेगळी पोर्टल विकसित केलेली असल्याचे आयोगाच्या निदर्शनास आल्यामुळे अधिसूचित सेवा एकाच मंचावरून दिल्या जाण्याच्या धोरणाबाबत स्पष्टता असणे आवश्यक आहे. विविध विभागांनी विकसित केलेली विविध पोर्टल आपले सरकार पोर्टलशी एकीकृत करण्यात यावीत यावर आयोग सातत्याने भर देत आहे. सातत्याने आढावा घेऊन व सूचना देऊन सुद्धा दिनांक ३१.०३.२०१९ पर्यंत ८० सेवांचे अद्याप आपले सरकार पोर्टलशी एकत्रीकरण झालेले नाही.

१९. नगर विकास विभागाने आपल्या ३३ सेवांचे अद्याप आपले सरकार पोर्टलशी एकत्रीकरण केलेले नाही. एकाच मंचावरून नागरिकांना सर्व सेवा उपलब्ध करण्यात याव्यात हे राज्य शासनाचे धोरण

आहे. नगर विकास विभागाने या धोरणानुसार ३३ सेवांचे एकत्रीकरण अद्याप केलेले नाही. ही एक महत्वाची उणीव आहे कारण राज्यातील जवळपास ५०% जनता शहरी भागात वास्तव्य करीत आहे. आयोगाने नगर विकास विभागाबरोबर अनेक वेळा बैठका घेऊन सुद्धा या विभागाच्या ३३ सेवांचे अद्याप आपले सरकार पोर्टलशी एकत्रीकरण साध्य झालेले नाही.

२०. भारत सरकारचे थेट लाभ अंतरण पोर्टल, (DBT) तसेच अपेडा, वाहन, सारथी या पोर्टलचे आपले सरकार पोर्टलशी एकत्रीकरण करण्याबाबत धोरणात्मक निर्णय घेण्याची गरज आहे या परिस्थितीमध्ये नागरिकांमध्ये संभ्रम निर्माण होतो. मात्र केंद्र शासनाने विकसित केलेल्या कोणत्याही पोर्टलशी एकत्रीकरण करताना केंद्र शासनाची पूर्व परवानगी आवश्यक आहे. केंद्र शासनाचे थेट लाभ अंतरण पोर्टल (DBT) किंवा अन्य अशा पोर्टल वर उपलब्ध असलेल्या अधिसूचित सेवा याबाबत राज्य शासनाने स्पष्ट धोरण विहित करणे आवश्यक आहे.

२१. सन २०१८-१९ च्या दरम्यान वेळेवर सेवा देण्याचे प्रमाण फक्त ४७% व विलंबाने सेवा देण्याचे प्रमाण ५३% असल्याचे महत्वपूर्ण निरीक्षण आयोगाने नोंदविले आहे. महसूल विभागाकडून सेवा पुरवण्यात होत असलेल्या विलंबामुळे सदर प्रमाण जास्त असल्याचे आढळून आले आहे. सदर बाबत महसूल विभागाकडे खुलासा विचारण्यात आला असता, महसूल विभागाने असे कळविले आहे निवडणूक, नैसर्गिक आपत्तीग्रस्तांना साहाय्य देणे व पंतप्रधान किसान सन्मान योजनेची अंमलबजावणी अशा कारणांमुळे विलंब झाला. तसेच पुढील वर्षात सेवा देण्यातील विलंब टाळण्यासाठी आवश्यक उपाययोजना करण्याचे आश्वासन महसूल विभागाने दिले आहे.

२२. ऑफलाईन प्राप्त अर्ज व त्यांच्यावरील कार्यवाही ह्याबाबत माहितीचा अभाव ही आयोगापुढील एक महत्वाची समस्या आहे. या माहितीच्या अभावामुळे ऑफलाईन अर्जांच्या प्रलंबित असण्याबाबत तसेच त्यावर कार्यवाही करण्यात विलंब होत असल्याबाबत कोणतेही विश्लेषण करणे शक्य नाही. सदर माहिती संकलित करण्यासाठी आयोगाने “अ ” “ ब ” व “ क ” असे नमुने सर्व विभागांना विहित केले होते, परंतू वारंवार प्रयत्न करून सुद्धा एकत्रित स्वरुपात विभागांच्या कडून ही माहिती आयोगाला सादर करण्यात येत नाही. माहिती तंत्रज्ञानाचा आधार घेऊन माहिती संकलित करण्याची शिफारस आयोगाने केली आहे. शासनाने सदर प्रस्तावावर लवकर निर्णय घेणे आवश्यक आहे.

२३. सर्व अधिसूचित सेवा ऑनलाईन उपलब्ध असणे आवश्यक आहे. मात्र दिनांक ३१.०३.२०१९ रोजी ४८६ अधिसूचित सेवांपैकी फक्त ४०६ सेवाच ऑनलाईन उपलब्ध असल्याचे आयोगाच्या निदर्शनास आले आहे. त्यामुळे उर्वरित ८० अधिसूचित सेवा या ऑफलाईन अर्ज करूनच प्राप्त करता येतात. अधिसूचित सेवा व प्रत्यक्ष ऑनलाईन उपलब्ध असणाऱ्या सेवा यामधील दरी त्वरित

भरून काढण्याची गरज आहे. प्रत्येक अधिसूचित सेवा ऑनलाईन उपलब्ध असेल यासाठी आवश्यक उपाययोजना त्वरेने करणे आवश्यक आहे.

२४. दिनांक ३१.०३.२०१९ पर्यंत राज्यभरात जरी ३०,८७८ आपले सरकार सेवा केंद्रे सेवा पुरवत असली, तरीही फक्त १४,५५६ केंद्रे सक्रीय असल्याचे व १६,३२२ केंद्रे निष्क्रिय असल्याचे आयोगाच्या निदर्शनास आले आहे. १६,३२२ केंन्द्रे निष्क्रिय असल्याची बाब चिंताजनक आहे. सदर केंद्रे आर्थिकदृष्ट्या सक्षम होण्यासाठी उपाययोजना आवश्यक आहे. चंद्रपूर आणि वर्धा जिल्ह्यात हाती घेतलेल्या नाविन्यपूर्ण उपक्रमांमुळे सदर केंद्रे आर्थिक दृष्ट्या सक्षम होण्यास मदत होईल.

६.६ नाविन्यपूर्ण उपक्रम

महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियमाच्या अधिक प्रभावी अंमलबजावणी साठी राज्यातील काही जिल्ह्यांमध्ये नाविन्यपूर्ण उपक्रम राबविण्यात येत असल्याचे आयोगाच्या निदर्शनास आले आहे. असे उपक्रम व पद्धतींची आयोग आवर्जून दखल घेऊन त्याबाबत संबंधितांचे कौतुक करत आहे व असे उपक्रम राज्यव्यापी करण्याची शिफारस करीत आहे.

१. **जिल्हा परिषद पुणे**: ग्रामविकास व पंचायतराज विभागाने १३ सेवा अधिसूचित केल्या आहेत. मात्र पुणे जिल्हा परिषदेचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी, श्री सुरज मांढरे यांनी पुढाकार घेऊन २०० सेवा महाराष्ट्र लोकसेवा अधिनियमाच्या अंतर्गत अधिसूचित केल्या. प्रभावी संनियंत्रण करण्यासाठी माहिती तंत्रज्ञानाचा उपयोग केला. अन्य जिल्हा परिषदांमध्ये सुद्धा सदर २०० सेवा अधिसूचित करण्याची प्रक्रिया करण्याबाबत ग्रामविकास व पंचायतराज विभागाने तपासणी करण्याची शिफारस आयोगाने केली आहे. त्यावर सदर सेवा राज्यव्यापी करण्याची बाब तपासण्यासाठी समिती नेमली असून सदर बाब शासनाच्या विचाराधीन असल्याचे ग्रामविकास व पंचायतराज विभागाने आयोगाला कळविले आहे.

२. **चंद्रपूर जिल्हा**: जिल्ह्यातील आपले सरकार सेवा केंद्रे परीचालीत करण्याचे काम महिला स्वयंसहाय्ता बचत गटांकडे सोपविल्याचे चंद्रपूर जिल्ह्याच्या दौऱ्याच्या दरम्यान आयोगाला आढळून आले. सदर केंद्रे परीचालीत करणाऱ्या महिला सभासदांना प्रशिक्षण व गणवेश देण्यात आला आहे. सदर केंद्रे अतिशय कार्यक्षम पद्धतीने परीचालीत करण्यात येत आहेत. चंद्रपूर जिल्ह्यात प्रकर्षाने जाणवलेली आणखी एक बाब म्हणजे महसूल विभागाच्या सर्व सेवा ऑनलाईन

स्वरूपातच देण्यात येतात. जिल्हाधिकारी श्री आशुतोष सलील व श्री कुणाल खेमनर हे दोघेही कौतुकास पात्र आहेत.

३. **वर्धा जिल्हा**: वर्धा जिल्ह्यामध्ये लोक जिथे मोठ्या प्रमाणावर जातात अशा ठिकाणी उदाहरणार्थ जिल्हा रुग्णालय, पंचायत समिती, नगर परिषद अशा स्थानी सेवा देण्यासाठी आपले सरकार सेवा केंद्रे सुरु करण्यात आली आहेत. जिल्हाधिकारी श्री शैलेश नवल यांनी आपले सरकार सेवा केंद्रे परीचालीत करण्याची जबाबदारी जिल्ह्यातील महिला स्वयंसाहाय्य बचत गटांना सोपविली. महिला सबलीकरणासाठी हे एक महत्वाचे पाऊल आहे. सेवा पुरविण्याशिवाय जिल्हा रुग्णालयातील सेवा केंद्रात आधार कार्ड देण्याची तसेच नाव किंवा पत्ता इत्यादी तपशिलात बदल करण्याची सुविधा पुरविण्यात येते. तसेच आधार कार्डाशी जोडलेल्या बँक खात्यातून रु १०,००० पर्यंत रक्कम काढण्याची सुविधा तिथे उपलब्ध आहे.सदर सर्व केंद्रे आर्थिकदृष्ट्या सक्षम होण्यासाठी स्वयंसहाय्य बचत गटांची उत्पादने सुद्धा इथे विक्रीसाठी ठेवण्यात आली. तसेच सूक्ष्म ए टी एम सेवा सुद्धा सदर केंद्रांशी जोडून ती आर्थिक दृष्ट्या सक्षम करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे .

४. **अहमदनगर व वाशीम जिल्हा** : अहमदनगर व वाशीम जिल्ह्यांमध्ये जिल्हाधिकारी कार्यालयांमध्ये लोकसेवा देण्याचा नाविन्यपूर्ण व लोकाभिमुख प्रयोग करण्यात आला आहे. ADTM मशीन व टच स्क्रीन तंत्रज्ञानाच्या द्वारे खालील पाच सेवा नागरिकांना उपलब्ध करून दिल्या आहेत:

अ. ७/१२ उतारा
आ. फेरफार उतारा
इ. हक्क नोंदणी रजिस्टर
ई. कोतवाल पुस्तिका नक्कल
उ. पेरे पत्रक

फक्त रु २.५० लाखाची गुंतवणूक करून ADTM केंद्राने आतापर्यंत रु ४.०३ लाख महसूल प्राप्त झाला असल्याचे जिल्हाधिकारी श्री राहुल द्विवेदी यांनी सांगितले. त्यामुळे सदर प्रयोग हा आर्थिक दृष्ट्या स्वयंपूर्ण आहे. यामध्ये सेवांचा लाभ घेण्यासाठी कुठलाही अर्ज करावा लागत नाही.

अशा नाविन्यपूर्ण उपक्रमांचा अवलंब केल्यास अधिनियमाची अंमलबजावणी अधिक प्रभावशाली करता येईल. अशा उपक्रमांची नोंद घेऊन ते राज्यव्यापी करण्याच शिफारस आयोग करीत आहे.

परिशिष्ट – अ

RNI No. MAHBIL /2009/35530

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार

वर्ष १, अंक ३२(३)] शुक्रवार, ऑगस्ट २१, २०१५/श्रावण ३०, शके १९३७ [पृष्ठे ११, किंमत : रुपये २३.००

असाधारण क्रमांक ५२

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र विधानमंडळाचे अधिनियम व राज्यपालांनी प्रख्यापित केलेले अध्यादेश व केलेले विनियम.

अनुक्रमणिका

सन २०१५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३१.—महाराष्ट्र राज्यात पात्र व्यक्तींना पारदर्शक, कार्यक्षम व समयोचित लोकसेवा देण्याकरिता आणि तत्संबंधित व तदानुषंगिक बाबींकरिता तरतूद करण्यासाठी अधिनियम. . . पृष्ठे १–११

दिनांक १९ ऑगस्ट २०१५ रोजी माननीय राज्यपालांनी संमती दिलेला महाराष्ट्र विधानमंडळाचा पुढील अधिनियम माहितीसाठी, याद्वारे, प्रसिद्ध करण्यात येत आहे.

डॉ. मंगला ठोंबरे,
प्रभारी प्रारूपकार-*नि*-सहसचिव,
महाराष्ट्र शासन,
विधि व न्याय विभाग.

सन २०१५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३१.

(माननीय राज्यपालांची संमती मिळाल्यानंतर " **महाराष्ट्र शासन राजपत्रात** " दिनांक २१ ऑगस्ट २०१५ रोजी प्रथम प्रसिद्ध केलेला अधिनियम.)

महाराष्ट्र राज्यात पात्र व्यक्तींना पारदर्शक, कार्यक्षम व समयोचित लोकसेवा देण्याकरिता आणि तत्संबंधित व तदानुषंगिक बाबींकरिता तरतूद करण्यासाठी अधिनियम.

ज्याअर्थी, राज्य विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांचे अधिवेशन चालू नव्हते ;

आणि ज्याअर्थी, यात यापुढे दिलेल्या प्रयोजनांसाठी, महाराष्ट्र राज्यात पात्र व्यक्तींना पारदर्शक, कार्यक्षम व समयोचित लोकसेवा देण्याकरिता आणि पात्र व्यक्तींना लोकसेवा देणाऱ्या शासकीय विभागांमध्ये व अभिकरणांमध्ये आणि इतर सार्वजनिक प्राधिकरणांमध्ये पारदर्शकता व उत्तरदायित्व आणण्यासाठी आणि तत्संबंधित व तदानुषंगिक बाबींकरिता तरतूद करण्यासाठी एक सर्वसमावेशक कायदा करण्यासाठी महाराष्ट्राच्या राज्यपालांनी तात्काळ कार्यवाही करणे जीमुळे आवश्यक व्हावे अशी परिस्थिती अस्तित्वात असल्याबद्दल त्यांची खात्री पटली होती ; आणि, म्हणून, त्यांनी दिनांक २८ एप्रिल २०१५ रोजी महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अध्यादेश, २०१५ प्रख्यापित केला होता ;

२०१५ चा महा. अध्या. ५.

आणि, ज्याअर्थी, उक्त अध्यादेशाचे राज्य विधानमंडळाच्या अधिनियमात रुपांतर करणे इष्ट आहे ; **त्याअर्थी,** भारतीय गणराज्याच्या सहासष्टाव्या वर्षी, याद्वारे, पुढील अधिनियम करण्यात येत आहे :—

संक्षिप्त नाव, व्याप्ती, प्रारंभ व प्रयुक्ती.

१. (१) या अधिनियमास, महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५, असे म्हणावे.

(२) तो, संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यास लागू असेल.

(३) तो, दिनांक २८ एप्रिल २०१५ रोजी अंमलात आला असल्याचे मानण्यात येईल.

(४) तो, कोणतेही कायदे, नियम, अधिसूचना, आदेश, शासन निर्णय अथवा अन्य कोणतेही संलेख यांच्या तरतुदींनुसार पात्र व्यक्तींना लोकसेवा देणाऱ्या सार्वजनिक प्राधिकरणांना लागू असेल.

व्याख्या.

२. या अधिनियमात, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ अपेक्षित नसेल तर,–

(क) " मुख्य आयुक्त " किंवा " आयुक्त " याचा अर्थ, कलम १३ च्या पोट-कलम (२) अन्वये नियुक्त केलेला राज्य मुख्य सेवा हक्क आयुक्त किंवा, यथास्थिति, राज्य सेवा हक्क आयुक्त, असा आहे;

(ख) " आयोग " याचा अर्थ, कलम १३ च्या पोट-कलम (१) अन्वये घटित करण्यात आलेला महाराष्ट्र राज्य सेवा हक्क आयोग, असा आहे;

(ग) " सक्षम प्राधिकारी " याचा अर्थ, शिस्तभंगविषयक प्राधिकारी किंवा, यथास्थिति, नियंत्रक अधिकारी, असा आहे;

(घ) " विभाग " याचा अर्थ, राज्य शासनाचा किंवा, यथास्थिति, एखाद्या सार्वजनिक प्राधिकरणाचा विभाग, असा आहे;

(ङ) " पदनिर्देशित अधिकारी " याचा अर्थ, ज्याने पात्र व्यक्तीला लोकसेवा देणे आवश्यक आहे असा अधिकारी, असा आहे;

(च) " विभागीय आयुक्त " याचा अर्थ, महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ याच्या कलम ६ अन्वये राज्य शासनाकडून नियुक्त करण्यात आलेला आयुक्त, असा आहे ; १९६६ चा महा. ४१.

(छ) " पात्र व्यक्ती " याचा अर्थ, लोकसेवा प्राप्त करण्यासाठी पात्र असलेली व्यक्ती, असा आहे आणि त्यामध्ये कोणत्याही कायदेशीर व्यक्तीचाही समावेश होतो ;

(ज) " प्रथम अपील प्राधिकारी " याचा अर्थ, कलम ८ च्या पोट-कलम (१) अन्वये संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाने नियुक्त केलेला अधिकारी, असा आहे ;

(झ) " शासन " किंवा " राज्य शासन " याचा अर्थ, महाराष्ट्र शासन, असा आहे ;

(ञ) " स्थानिक प्राधिकरण " याचा अर्थ, कायद्याद्वारे घटित केलेले कोणतेही प्राधिकरण, महानगरपालिका, नगरपरिषद, नगरपंचायत, औद्योगिक वसाहत, नियोजन प्राधिकरण, जिल्हा परिषद, पंचायत समिती व ग्रामपंचायत आणि इतर स्थानिक स्वराज्य संस्था, असा आहे ; आणि त्यामध्ये, विकास प्राधिकरणे किंवा इतर सांविधिक किंवा असांविधिक संस्था यांचा समावेश होतो;

(ट) " विहित " याचा अर्थ, या अधिनियमाखाली केलेल्या नियमांद्वारे विहित केलेले, असा आहे;

(ठ) "सार्वजनिक प्राधिकरण " याचा अर्थ,—

(क) शासनाचा कोणताही विभाग किंवा प्राधिकरणे;

(ख) (एक) राज्यामध्ये, भारताच्या संविधानाद्वारे किंवा त्याअन्वये ;

(दोन) राज्य विधानमंडळाने केलेल्या इतर कोणत्याही कायद्याद्वारे ;

(तीन) शासनाने काढलेल्या अधिसूचनेद्वारे,

स्थापन किंवा घटित केलेली कोणतीही संघटना किंवा प्राधिकरण किंवा निकाय किंवा महामंडळ किंवा संस्था किंवा एखादे स्थानिक प्राधिकरण, असा आहे ;

(ग) आणि त्यामध्ये,–

(एक) राज्य शासनाची मालकी, नियंत्रण असलेली किंवा त्याने वित्त पुरवठा केलेली संस्था, सहकारी संस्था, शासकीय कंपनी किंवा प्राधिकरण; किंवा

(दोन) राज्य शासनाकडून वित्तीय सहाय्य मिळणारी कोणतीही अशासकीय संघटना, यांचा समावेश होतो;

(ड) " लोकसेवा " याचा अर्थ, कलम ३ अन्वये सार्वजनिक प्राधिकरणाकडून अधिसूचित करण्यात येतील अशा सेवा, असा आहे;

(ढ) " सेवा हक्क " याचा अर्थ, सार्वजनिक प्राधिकरणाकडून वेळोवेळी अधिसूचित करण्यात येईल अशा नियत कालमर्यादेत लोकसेवा प्राप्त करण्याचा पात्र व्यक्तीचा हक्क, असा आहे ;

(ण) " द्वितीय अपील प्राधिकारी " याचा अर्थ, संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाने कलम ८ च्या पोट-कलम (२) अन्वये नियुक्त केलेला अधिकारी, असा आहे ;

(प) " नियत कालमर्यादा " याचा अर्थ, ज्या कालमर्यादेच्या आत पदनिर्देशित अधिकाऱ्याने एखाद्या पात्र व्यक्तीला लोकसेवा द्यावयाची आहे अशी कलम ३ अन्वये अधिसूचित केलेली कालमर्यादा, असा आहे.

लोकसेवा, पदनिर्देशित अधिकारी, अपील प्राधिकारी आणि नियत कालमर्यादा अधिसूचित करणे.

३. (१) प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरण, या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकापासून तीन महिन्यांच्या कालावधीच्या आत, आणि त्यानंतर वेळोवेळी, ते पुरवीत असलेल्या लोकसेवा, पदनिर्देशित अधिकारी, प्रथम व द्वितीय अपील प्राधिकारी आणि नियत कालमर्यादा या अधिनियमाखाली अधिसूचित करील.

(२) सार्वजनिक प्राधिकरण, त्याने पुरवावयाच्या लोकसेवांची सूची, तसेच नियत कालमर्यादा, विहित नमुना किंवा शुल्क, कोणतेही असल्यास, पदनिर्देशित अधिकारी, प्रथम अपील प्राधिकारी आणि द्वितीय अपील प्राधिकारी यांचा तपशील कार्यालयाच्या सूचना फलकावर आणि तसेच त्याच्या संकेतस्थळावर किंवा पोर्टलवर, कोणतेही असल्यास, प्रदर्शित करील किंवा प्रदर्शित करण्याची व्यवस्था करील.

नियत कालमर्यादेत लोकसेवा प्राप्त करण्याचा हक्क.

४. (१) प्रत्येक पात्र व्यक्तीस, कायदेशीर, तांत्रिक व आर्थिक व्यवहार्यतेच्या अधीन राहून, या अधिनियमानुसार राज्यातील लोकसेवा नियत कालमर्यादेच्या आत प्राप्त करण्याचा हक्क असेल.

(२) सार्वजनिक प्राधिकरणाचा प्रत्येक पदनिर्देशित अधिकारी, कायदेशीर, तांत्रिक व आर्थिक व्यवहार्यतेच्या अधीन राहून, नियत कालमर्यादेच्या आत पात्र व्यक्तीला लोकसेवा देईल :

परंतु, निवडणुकीच्या कालावधीत त्याचप्रमाणे नैसर्गिक आपत्तीच्या वेळी, विहित केल्याप्रमाणे नियत कालमर्यादा राज्य शासनास वाढवता येईल.

नियत कालमर्यादेत लोकसेवा पुरविणे.

५. (१) लोकसेवा प्राप्त करण्यासाठी कोणत्याही पात्र व्यक्तीस पदनिर्देशित अधिकाऱ्याकडे अर्ज करता येईल. अर्ज मिळाल्याची रीतसर पोच देण्यात येईल आणि अर्जदारास, असा अर्ज निकाली काढण्यासाठी नियत केलेल्या कालमर्यादेसह, असा अर्ज मिळाल्याचा दिनांक आणि ठिकाण, विशिष्ट अर्ज क्रमांक, लेखी किंवा इलेक्ट्रॉनिक साधनांमार्फत, कळविण्यात येईल. लोकसेवा प्राप्त करण्यासाठी सर्व बाबतीत परिपूर्ण असलेला आवश्यक तो अर्ज, पदनिर्देशित अधिकाऱ्याला किंवा अर्ज स्वीकारण्यास जिला यथोचितरीत्या प्राधिकृत केले असेल अशा एखाद्या व्यक्तीला ज्या दिनांकास मिळाला असेल त्या दिनांकापासून नियत कालमर्यादा मोजली जाईल.

(२) पदनिर्देशित अधिकारी, पोट-कलम (१) अन्वये अर्ज मिळाल्यावर नियतकालमर्यादेत एकतर थेट लोकसेवा देईल किंवा ती सेवा मंजूर करील किंवा फेटाळण्याची कारणे लेखी नमूद करून अर्ज फेटाळील. पदनिर्देशित अधिकारी, अर्जदाराला, त्याच्या आदेशाविरुद्ध अपील करण्याचा कालावधी आणि ज्याच्याकडे पहिले अपील दाखल करता येईल त्या प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याचे नाव व पदनाम, त्याच्या कार्यालयीन पत्त्यासह, लेखी कळवील.

अर्जाच्या स्थितीची पाहणी.

६. (१) कोणत्याही लोकसेवांसाठी अर्ज केलेल्या प्रत्येक पात्र व्यक्तीला, संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाकडून एक विशिष्ट अर्ज क्रमांक देण्यात येईल, जेणेकरून जेथे ऑनलाईन प्रणाली कार्यान्वित असेल तेथे, तो आपल्या अर्जाच्या स्थितीची, ऑनलाईन पाहणी करू शकेल.

(२) प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरण, जेथे अशी ऑनलाईन प्रणाली कार्यान्वित असेल तेथे, लोकसेवांच्या सर्व अर्जांची स्थिती ऑनलाईन अद्ययावत ठेवण्यास कर्तव्यबद्ध असेल.

लोकसेवा देण्यासाठी माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करणे.

७. शासन, नियत कालमर्यादेत संबंधित लोकसेवा पुरविण्यासाठी माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करण्याकरिता सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणांना प्रोत्साहन व प्रेरणा देईल.

अपील प्राधिकाऱ्यांची नियुक्ती.

८. (१) सार्वजनिक प्राधिकरण, विहित करण्यात येईल अशी यथोचित कार्यपद्धती अनुसरुन, लोकसेवांसाठीचा पात्र व्यक्तींचा अर्ज फेटाळल्याच्या किंवा त्या लोकसेवा देण्यास विलंब केल्याच्या विरूद्ध तिने दाखल केलेल्या अपिलाची सुनावणी करण्यासाठी आणि निर्णय देण्यासाठी प्रथम अपील प्राधिकारी म्हणून कार्य करण्याकरिता पदनिर्देशित अधिकाऱ्याच्या दर्जापेक्षा वरिष्ठ दर्जा असलेल्या, गट "ब" दर्जाच्या किंवा त्याच्या समकक्ष दर्जाच्या अधिकाऱ्याची नियुक्ती करील.

(२) सार्वजनिक प्राधिकरण, प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याच्या आदेशाविरुद्ध एखाद्या पात्र व्यक्तीने तसेच पदनिर्देशित अधिकाऱ्याने दाखल केलेल्या अपिलाची सुनावणी करण्यासाठी आणि निर्णय देण्यासाठी द्वितीय अपील प्राधिकारी म्हणून कार्य करण्याकरिता प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याच्या दर्जापेक्षा वरिष्ठ दर्जा असलेल्या अधिकाऱ्याची नियुक्ती करील.

अपील.

९. (१) कलम ५ च्या पोट-कलम (२) अन्वये जिचा अर्ज फेटाळण्यात आला असेल किंवा जिला नियत कालमर्यादेच्या आत लोकसेवा दिली नसेल अशा कोणत्याही पात्र व्यक्तीस, अर्ज फेटाळल्याचा आदेश मिळाल्याच्या किंवा नियत कालमर्यादा समाप्त झाल्याच्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या कालावधीच्या आत प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याकडे अपील दाखल करता येईल :

परंतु, जर अपीलकर्त्याला त्या मुदतीत अपील दाखल न करण्यास पुरेसे कारण होते याबाबत प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याची खात्री पटली तर, त्यास, अपवादात्मक प्रकरणी, जास्तीत जास्त नव्वद दिवसांच्या कालावधीस अधीन राहून, तीस दिवसांचा कालावधी समाप्त झाल्यानंतरदेखील, अपील दाखल करून घेता येईल.

(२) प्रथम अपील प्राधिकाऱ्यास, तो आपल्या आदेशात विनिर्दिष्ट करील अशा नियत कालमर्यादेपेक्षा अधिक नसलेल्या कालावधीच्या आत पात्र व्यक्तीला सेवा देण्यासाठी पदनिर्देशित अधिकाऱ्याला निदेश देता येईल किंवा त्यास अपील दाखल केल्याच्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या कालावधीच्या आत फेटाळण्याची कारणे लेखी नमूद करून अपील फेटाळता येईल :

परंतु, अपिलावर निर्णय देण्यापूर्वी, प्रथम अपील प्राधिकारी,अपीलकर्त्याला तसेच पदनिर्देशित अधिकाऱ्याला किंवा या प्रयोजनासाठी यथोचितरीत्या प्राधिकृत केलेल्या त्याच्या कोणत्याही दुय्यम अधिकाऱ्याला, आपले म्हणणे मांडण्याची संधी देईल.

(३) अपीलकर्त्यास, ज्या दिनांकास प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याचा आदेश मिळाला असेल त्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या कालावधीच्या आत किंवा प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याचा कोणताही आदेश मिळाला नसेल त्याबाबतीत, पहिले अपील दाखल केल्याच्या दिनांकापासून पंचेचाळीस दिवसांनंतर द्वितीय अपील प्राधिकाऱ्याकडे, प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याच्या आदेशाविरुद्ध दुसरे अपील दाखल करता येईल :

परंतु, अपीलकर्त्याला त्या मुदतीत अपील दाखल न करण्यास पुरेसे कारण होते याबाबत द्वितीय अपील प्राधिकाऱ्याची खात्री पटली तर, त्यास, अपवादात्मक प्रकरणी, जास्तीत जास्त नव्वद दिवसांच्या कालावधीस अधीन राहून, तीस दिवसांचा किंवा, यथास्थिति, पंचेचाळीस दिवसांचा कालावधी समाप्त झाल्यानंतरदेखील, अपील दाखल करून घेता येईल.

(४) द्वितीय अपील प्राधिकाऱ्यास, तो आपल्या आदेशात विनिर्दिष्ट करील अशा कालावधीच्या आत अपीलकर्त्याला सेवा देण्यासाठी पदनिर्देशित अधिकाऱ्याला निदेश देता येईल किंवा त्यास ते अपील दाखल केल्याच्या दिनांकापासून पंचेचाळीस दिवसांच्या कालावधीच्या आत अशा फेटाळण्याची कारणे लेखी नमूद करून अपील फेटाळता येईल :

परंतु, कोणताही आदेश काढण्यापूर्वी, द्वितीय अपील प्राधिकारी, अपीलकर्त्याला तसेच पदनिर्देशित अधिकाऱ्याला किंवा या प्रयोजनासाठी यथोचितरीत्या प्राधिकृत केलेल्या त्याच्या कोणत्याही दुय्यम अधिकाऱ्याला, आपले म्हणणे मांडण्याची संधी देईल.

(५) या कलमाअन्वये अपिलावर निर्णय करताना, प्रथम अपील प्राधिकारी आणि द्वितीय अपील प्राधिकारी

१९०८ चा ५. यांना पुढील बाबींच्या संबंधात, दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ अन्वये एखाद्या दाव्याची न्यायचौकशी करताना दिवाणी न्यायालयाकडे जे अधिकार निहित असतात तेच अधिकार असतील :—

(क) दस्तऐवज किंवा अभिलेख सादर करण्यास फर्मावणे व त्याची तपासणी करणे ;

(ख) सुनावणीसाठी समन्स पाठविणे ; आणि

(ग) विहित करण्यात येईल अशी इतर कोणतीही बाब.

शास्ती.

१०. (१)(क) जर पदनिर्देशित अधिकाऱ्याने, पुरेशा व वाजवी कारणाशिवाय लोकसेवा देण्यात कसूर केली आहे, असे प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याचे मत झाले असेल तर, तो त्या पदनिर्देशित अधिकाऱ्यावर, पाचशे रुपयांपेक्षा कमी नसेल परंतु पाच हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल एवढी, किंवा राज्य शासन **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे वेळोवेळी सुधारणा करील अशा रकमेएवढी, शास्ती लादील.

(ख) पदनिर्देशित अधिकाऱ्याने, पुरेशा व वाजवी कारणाशिवाय नियत कालमर्यादेच्या आत लोकसेवा देण्यात कसूर केली आहे, असे द्वितीय अपील प्राधिकाऱ्याचेदेखील मत झाले असेल तर, त्यास, कारणे लेखी नमूद करून, प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याने लादलेली शास्ती कायम ठेवता येईल किंवा त्यात बदल करता येईल :

परंतु, प्रथम अपील प्राधिकारी किंवा द्वितीय अपील प्राधिकारी, पदनिर्देशित अधिकाऱ्यावर कोणतीही शास्ती लादण्यापूर्वी, त्याला आपले म्हणणे मांडण्याची वाजवी संधी देईल.

(२) प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याने, कोणत्याही पुरेशा व वाजवी कारणाशिवाय विनिर्दिष्ट कालावधीत अपिलावर निर्णय देण्यात वारंवार कसूर केली होती किंवा चूक करणाऱ्या पदनिर्देशित अधिकाऱ्याला वाचविण्याचा गैरवाजवी प्रयत्न केला होता असे मुख्य आयुक्ताचे किंवा आयुक्ताचे मत झाले असेल तेव्हा, तो, प्रथम अपील प्राधिकाऱ्यावर, पाचशे रुपयांपेक्षा कमी नसेल परंतु पाच हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल एवढी, किंवा राज्य शासन **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे वेळोवेळी सुधारणा करील अशा रकमेएवढी, शास्ती लादील :

परंतु, प्रथम अपील प्राधिकाऱ्यावर कोणतीही शास्ती लादण्यापूर्वी, त्याला आपले म्हणणे मांडण्याची वाजवी संधी देण्यात येईल.

शास्ती वसुलीची कार्यपद्धती.

११. संबंधित अपील प्राधिकारी किंवा आयोग, लादण्यात आलेल्या शास्तीच्या रकमेबद्दल पदनिर्देशित अधिकाऱ्यास किंवा प्रथम अपील प्राधिकाऱ्यास तसेच सार्वजनिक प्राधिकरणास लेखी कळवील. पदनिर्देशित अधिकारी किंवा, यथास्थिति, प्रथम अपील प्राधिकारी, असे कळविण्यात आल्याच्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या कालावधीच्या आत, शास्तीच्या रकमेचा भरणा करील व असे करण्यात कसूर केल्यास, सक्षम प्राधिकारी, संबंधित पदनिर्देशित अधिकाऱ्याच्या किंवा, यथास्थिति, प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याच्या वेतनातून शास्तीची रक्कम वसूल करील.

वारंवार केल्या जाणाऱ्या कसुरीबद्दल पदनिर्देशित अधिकाऱ्यावर जबाबदारी निश्चित करण्याची कार्यपद्धती.

१२. (१) सक्षम प्राधिकारी, संबंधित पदनिर्देशित अधिकाऱ्याने लोकसेवा देण्यामध्ये वारंवार केलेल्या कसुरीबद्दल अथवा लोकसेवा देण्यामध्ये वारंवार केलेल्या विलंबाबद्दल तसेच, अपील प्राधिकाऱ्यांच्या निदेशांचे अनुपालन करण्यात वारंवार केलेल्या कसुरीबद्दल, द्वितीय अपील प्राधिकाऱ्याकडून माहिती मिळाल्यानंतर, पंधरा दिवसांच्या कालावधीच्या आत अशा पदनिर्देशित अधिकाऱ्यावर त्याच्या विरुद्ध शिस्तभंगाची कारवाई का सुरू करण्यात येऊ नये, याबाबत कारणे दाखवा नोटीस बजावील. सक्षम प्राधिकारी, त्या पदनिर्देशित अधिकाऱ्याविरुद्ध लागू असलेल्या वर्तणूक व शिस्तभंगविषयक नियमांनुसार समुचित अशी शिस्तभंगाची कारवाई सुरू करील.

(२) ज्याच्याविरुद्ध अशी नोटीस काढण्यात आली असेल त्या पदनिर्देशित अधिकाऱ्यास, अशी नोटीस मिळाल्याच्या दिनांकापासून पंधरा दिवसांच्या कालावधीच्या आत संबंधित सक्षम प्राधिकाऱ्याकडे अभिवेदन सादर

करता येईल. विनिर्दिष्ट कालावधीच्या आत सक्षम प्राधिकाऱ्याला असे कोणतेही अभिवेदन न मिळाल्यास किंवा प्राप्त झालेला खुलासा समाधानकारक न वाटल्यास, सक्षम प्राधिकारी, सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या वर्तणूक व शिस्तभंगविषयक नियमांमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे विभागीय चौकशी सुरू करील :

परंतु, सक्षम प्राधिकाऱ्यास त्या पदनिर्देशित अधिकाऱ्याच्या पुष्ट्यर्थ वाजवी आणि समर्थनीय कारणे असल्याचे दिसून आले, आणि पात्र व्यक्तीला सेवा देण्यात झालेला विलंब हा त्याच्यामुळे नव्हे तर, अन्य पदनिर्देशित अधिकाऱ्यामुळे झाला होता अशा निष्कर्षाप्रत तो आला असेल तर, सक्षम प्राधिकाऱ्याने त्या पदनिर्देशित अधिकाऱ्याविरुद्धची नोटीस मागे घेणे विधिसंमत असेल.

(३) या अधिनियमाअन्वये अशा पदनिर्देशित अधिकाऱ्यावर जबाबदारी निश्चित करताना, सक्षम प्राधिकारी, त्या बाबतीत आदेश देण्यापूर्वी नैसर्गिक न्याय तत्त्वांचे पालन करील आणि तो, पदनिर्देशित अधिकाऱ्याला, आपले म्हणणे मांडण्याची वाजवी संधी देईल.

महाराष्ट्र राज्य सेवाहक्क आयोग घटित करणे.

१३. (१) राज्य शासन, या अधिनियमाच्या प्रयोजनांकरिता "महाराष्ट्र राज्य सेवा हक्क आयोग" या नावाने संबोधला जाणारा एक आयोग, **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे घटित करील :

परंतु, राज्य शासनाकडून आयोग घटित करण्यात येईपर्यंत, शासनास, **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे, आयोगाचे अधिकार व कार्ये, प्रत्येक महसुली विभागातील विभागीय आयुक्ताकडे किंवा इतर कोणत्याही शासकीय अधिकाऱ्याकडे सोपविता येतील.

(२) महाराष्ट्र राज्य सेवा हक्क आयोग पुढील व्यक्तींचा मिळून बनलेला असेल :—

(क) राज्य मुख्य सेवा हक्क आयुक्त, ज्याची अधिकारिता मुंबई शहर जिल्हा आणि मुंबई उपनगर जिल्हा यांपुरती असेल; आणि

(ख) मुंबई शहर जिल्हा आणि मुंबई उपनगर जिल्हा यांचे क्षेत्र वगळून प्रत्येक महसुली विभागासाठी एक राज्य सेवा हक्क आयुक्त, ज्याची अधिकारिता संबंधित महसुली विभागापुरती असेल.

(३) राज्यपाल, पुढील व्यक्तींनी मिळून बनलेल्या समितीच्या शिफारशीनुसार मुख्य आयुक्ताची आणि आयुक्तांची नियुक्ती करतील :—

(एक) मुख्यमंत्री, जे या समितीचे अध्यक्ष असतील;

(दोन) विधानसभेतील विरोधी पक्षनेता; आणि

(तीन) मुख्यमंत्र्यांनी नामनिर्देशित करावयाचे एक कॅबिनेट मंत्री.

स्पष्टीकरण.—शंकानिरसनार्थ, याद्वारे, असे घोषित करण्यात येते की, विधानसभेतील विरोधी पक्षनेता म्हणून एखाद्या व्यक्तीला मान्यता देण्यात आली नसेल त्याबाबतीत, विधानसभेतील, विरोधी गटांपैकी सर्वात मोठ्या गटाच्या नेत्यास विरोधी पक्षनेता म्हणून मानण्यात येईल.

(४) आयोगाच्या कामकाजाचे सर्वसाधारण अधीक्षण, निदेशन व व्यवस्थापन मुख्य आयुक्ताकडे निहित असेल ज्यास आयुक्त सहाय्य करतील आणि त्यास, आयोगास वापरता येत असतील असे सर्व अधिकार वापरता येतील आणि करता येत असतील अशा सर्व कृती करता येतील.

(५) मुख्य आयुक्त आणि आयुक्त हे, शासन किंवा सार्वजनिक प्राधिकरण यातील प्रशासनाचे व्यापक ज्ञान व अनुभव असलेल्या, सार्वजनिक जीवनातील प्रख्यात व्यक्ती असतील.

(६) मुख्य आयुक्त किंवा आयुक्त हे, संसदेचे सदस्य किंवा कोणत्याही राज्याच्या विधानमंडळाचे सदस्य असणार नाहीत, किंवा इतर कोणतेही लाभपद धारण करणार नाहीत, किंवा कोणत्याही राजकीय पक्षाशी सबंधित असणार नाहीत किंवा कोणताही उद्योगधंदा अथवा व्यवसाय करणार नाहीत.

(७) आयोगाचे मुख्यालय हे, मुंबई येथे असेल आणि आयुक्तांची कार्यालये प्रत्येक महसुली विभागांमध्ये असतील.

१४. (१) मुख्य आयुक्त आणि आयुक्त ज्या दिनांकास आपआपली पदे धारण करतील त्या दिनांकापासून पाच वर्षांच्या कालावधीपर्यंत अथवा त्यांच्या वयाची पासष्ट वर्षे पूर्ण होईपर्यंत, यांपैकी जे अगोदर घडेल तोपर्यंत, ते पद धारण करतील, आणि ते पुनर्नियुक्तीस पात्र असणार नाहीत. पदावधी व सेवेच्या शर्ती.

(२) मुख्य आयुक्त किंवा आयुक्त, आपले पद ग्रहण करण्यापूर्वी, राज्यपालाच्या समक्ष किंवा त्यासंदर्भात त्यांनी नियुक्त केलेल्या इतर कोणत्याही व्यक्तीच्या समक्ष, विहित नमुन्यानुसार, शपथ किंवा प्रतिज्ञा घेतील व स्वाक्षरी करतील.

(३) मुख्य आयुक्तास किंवा एखाद्या आयुक्तास, कोणत्याही वेळी, राज्यपालास उद्देशून आपल्या सहीनिशी आपल्या पदाचा लेखी राजीनामा देता येईल.

(४) मुख्य आयुक्ताला आणि आयुक्तांना देय असलेले वेतन व भत्ते आणि त्यांच्या सेवेच्या इतर अटी व शर्ती ह्या, राज्य मुख्य माहिती आयुक्ताला आणि राज्य शासनाच्या मुख्य सचिवाला अनुक्रमे असलेले वेतन व भत्ते आणि सेवेच्या अटी व शर्ती या सारख्याच असतील. कोणतेही निवृत्तिवेतनविषयक लाभ किंवा सेवानिवृत्तिनंतरचे इतर लाभ मुख्य आयुक्त किंवा, यथास्थिति, आयुक्त या पदांमधून उपार्जित होणार नाहीत :

परंतु, मुख्य आयुक्त किंवा एखादा आयुक्त हा, त्याच्या नियुक्तीच्या वेळी, भारत सरकारच्या किंवा राज्य शासनाच्या अधीन असलेल्या कोणत्याही पूर्वीच्या सेवेच्या संबंधात, विकलांगता किंवा जखम निवृत्तिवेतनाव्यतिरिक्त अन्य निवृत्तिवेतन घेत असेल तर, मुख्य आयुक्त किंवा आयुक्त म्हणून त्याच्या सेवेच्या संबंधातील वेतनातून, सेवानिवृत्ति-उपदानाच्या रकमेएवढे निवृत्तिवेतन वगळून अंशराशीकृत निवृत्तिवेतनाचा कोणताही भाग व इतर स्वरूपातील सेवानिवृत्ति-लाभ यांची मिळून होणारी निवृत्तिवेतनाएवढी रक्कम कमी करण्यात येईल :

परंतु आणखी असे की, मुख्य आयुक्तास किंवा एखाद्या आयुक्तास, त्याच्या नियुक्तीच्या वेळी, शासनामध्ये किंवा कोणत्याही केंद्रीय अधिनियमाद्वारे किंवा राज्य अधिनियमाद्वारे किंवा तद्न्वये स्थापन केलेल्या महामंडळात किंवा केंद्र सरकारच्या किंवा राज्य शासनाच्या मालकीच्या किंवा त्याच्या नियंत्रणाखालील शासकीय कंपनीत केलेल्या आधीच्या कोणत्याही सेवेच्या संबंधातील सेवानिवृत्तिलाभ मिळत असतील तर, मुख्य आयुक्त किंवा आयुक्त म्हणून त्याच्या सेवेच्या संबंधातील वेतनातून, सेवानिवृत्ति-लाभाइतकी निवृत्तिवेतनाची रक्कम कमी करण्यात येईलः

परंतु तसेच, मुख्य आयुक्ताचे व आयुक्तांचे वेतन, भत्ते व सेवेच्या इतर शर्ती यांमध्ये, त्यांच्या नियुक्तीनंतर, त्यांना अहितकारक ठरतील असे बदल करण्यात येणार नाहीत.

(५) शासन, मुख्य आयुक्तास व आयुक्तांना, या अधिनियमाअन्वये त्यांची कार्ये प्रभावीपणे पार पाडण्यासाठी आवश्यक असतील इतके अधिकारी व कर्मचारी पुरवील आणि या अधिनियमाच्या प्रयोजनांसाठी नियुक्त केलेले अधिकारी व इतर कर्मचारी यांना देय असलेले वेतन व भत्ते व त्यांच्या सेवेच्या अटी व शर्ती, विहित केल्याप्रमाणे असतील.

१५. (१) या अधिनियमात काहीही अंतर्भूत असले तरी, राज्यपालांना, मुख्य आयुक्तास किंवा कोणत्याही आयुक्तास, जर मुख्य आयुक्त किंवा आयुक्त,— मुख्य आयुक्तास किंवा आयुक्तांना पदावरून दूर करणे.

(क) अमुक्त नादार असेल ; किंवा

(ख) राज्यपालांच्या मते, ज्यात नैतिक अधःपतनाचा अंतर्भाव आहे अशा एखाद्या अपराधाबद्दल तो दोषी ठरला असेल ; किंवा

(ग) तो, त्याच्या पदावधीत, त्याच्या पदाच्या कर्तव्यांव्यतिरिक्त इतर कोणतीही वेतनी सेवा करीत असेल ; किंवा

(घ) राज्यपालांच्या मते, शारीरिकदृष्ट्या किंवा मानसिक दुर्बलतेच्या कारणामुळे तो पदावर राहण्यास अयोग्य झाला असेल ; किंवा

(ङ) मुख्य आयुक्त किंवा आयुक्त म्हणून त्याच्या कार्यांमध्ये बाधा पोहोचेल असे त्याचे आर्थिक किंवा इतर हितसंबंध असतील तर,

त्यास, आदेशाद्वारे पदावरून दूर करता येईल.

(२) पोट-कलम (१) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, मुख्य आयुक्त किंवा कोणताही आयुक्त यांना पदावरून दूर करण्याची कारणे आणि अशा प्रस्तावाच्या पुष्ट्यर्थचे साहित्य यांसह, त्यांना पदावरून दूर करण्याबाबत चौकशी करण्याची आणि शिफारस करण्याची मागणी असणारा निर्देश राज्य शासनाकडून मुंबई येथील उच्च न्यायालयाच्या मुख्य न्यायमूर्तीकडे करण्यात आला असल्याखेरीज, मुख्य आयुक्त किंवा कोणताही आयुक्त यांना, त्यांच्या पदावरुन दूर करता येणार नाही.

आयोगाचे अधिकार व कार्ये.

१६. (१) या अधिनियमाच्या उचित अंमलबजावणीची सुनिश्चिती करणे व अधिक चांगल्या रीतीने लोकसेवा देण्याची सुनिश्चिती करण्याकरिता राज्य शासनाला सूचना करणे हे, आयोगाचे कर्तव्य असेल. या प्रयोजनार्थ, आयोगास, पुढील गोष्टी करता येतील :—

(क) या अधिनियमानुसार लोकसेवा देण्यात कसूर केल्याबाबतची, स्वाधिकारे दखल घेणे आणि त्यास योग्य वाटतील त्याप्रमाणे अशी प्रकरणे निकालात काढण्यासाठी निर्देशित करणे ;

(ख) लोकसेवा देणारी कार्यालये आणि प्रथम अपील प्राधिकारी व द्वितीय अपील प्राधिकारी यांच्या कार्यालयांची तपासणी पार पाडणे ;

(ग) कोणत्याही पदनिर्देशित अधिकाऱ्याने किंवा अपील प्राधिकाऱ्यांनी या अधिनियमाअन्वये त्यांच्याकडे सोपवलेली कार्ये योग्यपणे पार पाडण्यात कसूर केली असेल तर त्यांच्याविरुद्ध विभागीय चौकशीची शिफारस करणे ;

(घ) लोकसेवा देण्याच्या कार्यपद्धतीमध्ये, ज्यामुळे लोकसेवा देण्यात अधिकाधिक पारदर्शकता व सुलभता येईल, असे बदल करण्यासाठी शिफारस करणे :

परंतु, अशी एखादी शिफारस करण्यापूर्वी, आयोग लोकसेवा देणाऱ्या अशा विभागाच्या प्रभारी प्रशासकीय सचिवाबरोबर विचारविनिमय करील ;

(ङ) लोकसेवा कार्यक्षमपणे देण्यासाठी सार्वजनिक प्राधिकरणांनी करावयाच्या उपाययोजना करण्यासाठी शिफारस करणे ;

(च) सार्वजनिक प्राधिकरणांनी लोकसेवा देण्याबाबत, संनियंत्रण करणे ;

(छ) कलम १८ अन्वये त्याच्याकडे दाखल केलेल्या अपिलाची सुनावणी घेणे व त्यावर निर्णय देणे.

(२) आयोगाला, या कलमान्वये कोणत्याही बाबीची चौकशी करताना, पुढील बाबतीत, दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ अन्वये एखाद्या दाव्याची न्यायचौकशी करताना दिवाणी न्यायालयाकडे जे अधिकार निहित करण्यात आलेले आहेत, तेच अधिकार असतील :— १९०८ चा ५.

(क) व्यक्तींना समन्स पाठवणे व हजर राहण्यास भाग पाडणे आणि त्यांना शपथेवर तोंडी किंवा लेखी साक्षीपुरावा देण्यास व दस्तऐवज किंवा वस्तू सादर करण्यास भाग पाडणे ;

(ख) दस्तऐवजांचा शोध घेण्यास आणि तपासणी करण्यास फर्मावणे ;

(ग) शपथपत्रावर साक्षीपुरावा घेणे ;

(घ) कोणत्याही न्यायालयाकडून किंवा कार्यालयाकडून कोणतेही शासकीय अभिलेख किंवा त्याच्या प्रती यांची मागणी करणे ;

(ङ) साक्षीदारांची किंवा दस्तऐवजांची तपासणी करण्याकरिता समन्स काढणे ; आणि

(च) विहित करण्यात येईल अशी अन्य कोणतीही बाब.

आयोगाच्या शिफारशींवर शासनाने केलेली कार्यवाही.

१७. राज्य शासन, कलम १६ मधील पोट-कलम (१) च्या खंड (ग), (घ) आणि (ङ) अन्वये, आयोगाने केलेल्या शिफारशींवर विचार करील आणि केलेल्या कार्यवाहीची माहिती, तीस दिवसांच्या आत किंवा आयोगाशी विचारविनिमय करून ठरविण्यात येईल अशा त्यानंतरच्या कालावधीत, आयोगाकडे पाठवील.

आयोगाकडे अपील करणे.

१८. (१) द्वितीय अपील प्राधिकाऱ्याच्या आदेशामुळे व्यथित झालेल्या पात्र व्यक्तीस किंवा पदनिर्देशित अधिकाऱ्यास, असा आदेश प्राप्त झाल्याच्या दिनांकापासून साठ दिवसांच्या कालावधीच्या आत आयोगाकडे अपील करता येईल.

(२) मुख्य आयुक्त किंवा, यथास्थिति, आयुक्त, सर्व पक्षकारांना आपले म्हणणे मांडण्याची संधी दिल्यानंतर, अपील प्राप्त झाल्याच्या दिनांकापासून नव्वद दिवसांच्या कालावधीत, असे अपील निकालात काढील. आयोगाला, पदनिर्देशित अधिकाऱ्यावर किंवा प्रथम अपील प्राधिकाऱ्यावर शास्ती लादता येईल किंवा लादलेल्या शास्तीमध्ये बदल करता येईल किंवा ती रद्द करता येईल आणि अशी प्रदान केलेली शास्ती, कोणतीही असल्यास, परत करण्याचा आदेश देता येईल.

१९. (१) आयोग, प्रत्येक वित्तीय वर्ष संपल्यानंतर, मागील वर्षामधील आपल्या कार्याचा तसेच सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या लोकसेवा देण्याच्या कामगिरीच्या मूल्यमापनाबाबतचा अहवाल तयार करील आणि तो राज्य शासनाला सादर करील. वार्षिक अहवाल.

(२) राज्य शासन, आयोगाने सादर केलेला वार्षिक अहवाल राज्य विधानमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहासमोर ठेवील.

२०. (१) लोकसेवा मिळण्यासाठी पात्र व्यक्तींकडून विविध प्रमाणपत्रे, दस्तऐवज, शपथपत्रे, इत्यादी सादर करण्याबाबतची मागणी कमी करण्यासाठी सर्व सार्वजनिक प्राधिकरणे कालमर्यादित प्रभावी उपाययोजना करतील. सार्वजनिक प्राधिकरण, अन्य विभागाकडून किंवा सार्वजनिक प्राधिकरणांकडून थेटपणे आवश्यक माहिती प्राप्त करण्यासाठी समन्वयाने प्रयत्न करतील. नियत कालमर्यादेत लोकसेवा देण्याची संस्कृती विकसित करणे.

(२) पात्र व्यक्तींच्या अपेक्षांच्याप्रती पदनिर्देशित अधिकाऱ्यांना संवेदनशील करणे आणि नियत कालमर्यादेत पात्र व्यक्तींना लोकसेवा देण्यासाठी माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करणे व ई-प्रशासन संस्कृतीचा अवलंब करणे हे यामागील प्रयोजन व उद्दिष्ट असल्याकारणाने, लोकसेवा नियत कालमर्यादेत देण्यात पदनिर्देशित अधिकाऱ्याकडून होणारी कसूर ही, गैरवर्तणूक मानली जाणार नाही.

(३) द्वितीय अपील प्राधिकाऱ्याकडून किंवा मुख्य आयुक्ताकडून, किंवा यथास्थिति, आयुक्ताकडून, पदनिर्देशित अधिकाऱ्याकडून होणाऱ्या वारंवार कसुरीबद्दल लेखी माहिती प्राप्त झाल्यावर, संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणाचा प्रमुख, कसूरदार अधिकाऱ्यावर कारणे दाखवा नोटीस बजावून व त्याला आपले म्हणणे मांडण्याची संधी देऊन, तशा आशयाच्या निष्कर्षाची नोंद केल्यानंतर, योग्य ती प्रशासकीय कारवाई करण्यास सक्षम असेल.

स्पष्टीकरण.— या पोट-कलमाच्या प्रयोजनासाठी, जर एखादा पदनिर्देशित अधिकारी एका वर्षात त्याच्याकडे प्राप्त झालेल्या एकूण पात्र प्रकरणांपैकी दहा टक्के इतक्या प्रकरणांमध्ये कसूर करील तर, त्यास वारंवारचा कसूरदार मानण्यात येईल.

(४) लोकसेवा ठराविक कालावधीत देण्यामध्ये वाढ करण्यासाठी आणि त्याची सुनिश्चिती करण्यासाठी सर्व पदनिर्देशित अधिकारी आणि अपील प्राधिकारी नियतकालिक प्रशिक्षण घेतील. राज्य शासन, सर्व संबंधित अधिकाऱ्यांना प्रशिक्षण देण्याची सोय करील आणि ते प्रशिक्षण, अधिकारी किंवा कर्मचारी यांच्या मूलभूत पाठ्यक्रमातील अभ्यासक्रमाचाच एक भाग असू शकेल.

(५) (क) पदनिर्देशित अधिकाऱ्याला प्रोत्साहन देण्यासाठी व त्याची कार्यक्षमता वाढविण्यासाठी, सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या प्रमुखास, ज्याच्या विरुद्ध एका वर्षात कसुरीची कोणतीही नोंद करण्यात आलेली नसेल व जो नियत कालमर्यादेच्या आत लोकसेवा देत असेल अशा पदनिर्देशित अधिकाऱ्याला शासनाकडून अधिसूचित करण्यात येईल इतकी रोख रक्कम प्रोत्साहन म्हणून, प्रशस्ती प्रमाणपत्रासह, देता येईल, आणि तसेच, संबंधित अधिकाऱ्याच्या सेवा अभिलेखात त्याबाबतची नोंद देखील घेण्यात येईल.

(ख) राज्य शासनास, या अधिनियमाची प्रयोजने साध्य करताना जी सार्वजनिक प्राधिकरणे उत्कृष्ट कामगिरी पार पाडतील अशा प्राधिकरणांचा गौरव करण्यासाठी योग्य पारितोषिके देता येतील.

२१. शासन, या अधिनियमाच्या तरतुदींची अंमलबजावणी करण्यासाठी आणि पदनिर्देशित अधिकारी, अपील प्राधिकारी आणि त्यांचा कर्मचारी वर्ग यांच्या प्रशिक्षणासाठी पुरेशा निधीचे नियत वाटप करील. निधीचे नियत वाटप.

शिस्तविषयक नियमांना तरतुदी पूरक असणे.

२२. या अधिनियमाची कलमे ९, १२ आणि कलम २० चे पोट-कलम (३) यांच्या तरतुदी शासकीय, किंवा, यथास्थिति, संबंधित सार्वजनिक प्राधिकरणातील कर्मचाऱ्यांना लागू असलेले, शिस्तविषयक व वित्तीय नियम आणि असे इतर सेवा नियम व विनियम यांना पूरक असतील.

खोटी किंवा चुकीची माहिती, इत्यादी देणाऱ्या पात्र व्यक्ती विरुद्धची कारवाई.

२३. जर पात्र व्यक्ती, अर्जात जाणून बुजून खोटी किंवा चुकीची माहिती देत असेल किंवा अर्जासोबत खोटे दस्तऐवज सादर करीत असेल आणि अशा माहितीच्या किंवा दस्तऐवजांच्या आधारे, या अधिनियमाअन्वये लोकसेवा मिळवित असेल तर, अशा प्रकरणी, अंमलात असलेल्या दंडविधिच्या संबंधित तरतुदींअन्वये त्याच्याविरुद्ध कारवाई करण्यात येईल.

निदेश देण्याचा शासनाचा अधिकार.

२४. राज्य शासनास, या अधिनियमाची प्रभावी अंमलबजावणी करण्याच्या प्रयोजनासाठी, सर्वसाधारण किंवा विशेष असे लेखी निदेश सार्वजनिक प्राधिकरणाला देता येतील आणि सार्वजनिक प्राधिकरणावर, अशा निदेशांचे पालन करणे व त्यानुसार कार्य करणे, बंधनकारक असेल.

सद्‌भावनेने केलेल्या कृतीस संरक्षण.

२५. या अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार किंवा त्याखाली केलेल्या नियमांनुसार सद्‌भावनेने केलेल्या किंवा करण्याचे अभिप्रेत असलेल्या कोणत्याही कृतीसाठी, कोणत्याही व्यक्तीविरुद्ध कोणताही दावा, खटला अथवा अन्य कायदेशीर कारवाई दाखल करता येणार नाही.

अधिकारितेस रोध.

२६. कोणत्याही दिवाणी न्यायालयास, न्यायाधिकरणास किंवा अन्य प्राधिकरणास, ज्या बाबींवर आयोगाला आणि अपील प्राधिकाऱ्यांना या अधिनियमाद्वारे किंवा त्याअन्वये निर्णय करण्याचे अधिकार प्रदान केलेले असतील, अशा कोणत्याही बाबीच्या संबंधात निर्णय करण्याची अधिकारिता असणार नाही.

अधिनियम अन्य कायद्यांवर अधिभावी ठरणे.

२७. या अधिनियमान्वये अधिसूचित केलेल्या सेवांच्या आणि त्यांच्या अंमलबजावणीच्या संबंधात, या अधिनियमाच्या तरतुदी ह्या, त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही अन्य कायद्यात किंवा या अधिनियमाखेरीज अन्य कोणत्याही कायद्याच्या आधारे अंमलात असलेल्या कोणत्याही नियमांमध्ये, त्याच्याशी विसंगत असे काहीही अंतर्भूत असले तरी, परिणामक असतील.

नियम करण्याचा अधिकार.

२८. (१) शासनास, या अधिनियमाची प्रयोजने पार पाडण्यासाठी, पूर्वप्रसिद्धीच्या शर्तीच्या अधीन राहून, **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे, नियम करता येतील.

(२) या अधिनियमान्वये करण्यात आलेला प्रत्येक नियम, तो करण्यात आल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर, राज्य विधानमंडळाचे अधिवेशन चालू असताना, एकाच अधिवेशनात किंवा लागोपाठच्या दोन किंवा त्याहून अधिक अधिवेशनात मिळून एकूण तीस दिवसांचा होईल इतक्या कालावधीसाठी, राज्य विधानमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहापुढे ठेवण्यात येईल, आणि ज्या अधिवेशनात तो अशा रीतीने ठेवण्यात आला असेल ते अधिवेशन किंवा त्याच्या लगतनंतरचे अधिवेशन समाप्त होण्यापूर्वी कोणत्याही नियमात कोणताही फेरबदल करण्यास दोन्ही सभागृहे सहमत होतील किंवा तो नियम करण्यात येऊ नये म्हणून दोन्ही सभागृहे सहमत होतील आणि तशा आशयाचा आपला निर्णय, **राजपत्रात** अधिसूचित करतील तर, तो नियम, अशा निर्णयाची अधिसूचना **राजपत्रात** प्रसिद्ध केल्याच्या दिनांकापासून, केवळ अशा फेरबदल केलेल्या स्वरुपातच अंमलात येईल, किंवा, यथास्थिति, मुळीच अंमलात येणार नाही; तथापि, असा कोणताही फेरबदल किंवा विलोपन यामुळे त्या नियमान्वये पूर्वी केलेल्या किंवा करण्याचे वर्जिलेल्या कोणत्याही गोष्टीच्या विधिग्राह्यतेस बाध येणार नाही.

अडचणी दूर करण्याचा अधिकार.

२९. (१) या अधिनियमाच्या तरतुदींची अंमलबजावणी करताना कोणतीही अडचण उद्‌भवल्यास, राज्य शासनास, प्रसंगानुरूप, ती अडचण दूर करण्याच्या प्रयोजनांसाठी, त्याला आवश्यक किंवा इष्ट वाटेल अशी, या अधिनियमाच्या तरतुदींशी विसंगत नसलेली कोणतीही गोष्ट **राजपत्रात** प्रसिद्ध केलेल्या आदेशाद्वारे करता येईल :

परंतु, या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकापासून दोन वर्षांचा कालावधी समाप्त झाल्यानंतर असा कोणताही आदेश काढण्यात येणार नाही.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये काढण्यात आलेला प्रत्येक आदेश, तो काढण्यात आल्यानंतर, शक्य तितक्या लवकर, राज्य विधानमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहापुढे मांडण्यात येईल.

सन २०१५ चा महाराष्ट्र अध्यादेश क्रमांक ५ याचे निरसन व व्यावृत्ती.

२०१५ चा महा. अध्या. ५.

३०. (१) महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अध्यादेश, २०१५ हा, याद्वारे निरसित करण्यात येत आहे.

(२) असे निरसन झाले असले तरी, उक्त अध्यादेशाद्वारे करण्यात आलेली कोणतीही कृती किंवा कार्यवाही (काढण्यात आलेली कोणतीही अधिसूचना किंवा आदेश यांसह) ही, या अधिनियमाच्या संबंधित तरतुदींअन्वये करण्यात आलेली कोणतीही कृती, कार्यवाही किंवा यथास्थिति, काढण्यात आलेली कोणतीही अधिसूचना किंवा दिलेला आदेश असल्याचे मानण्यात येईल.

ON BEHALF OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATION, PRINTED AND PUBLISHED BY SHRI PARSHURAM JAGANNATH GOSAVI, PRINTED AT GOVERNMENT CENTRAL PRESS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004 AND PUBLISHED AT DIRECTORATE OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATIONS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004, EDITOR : SHRI PARSHURAM JAGANNATH GOSAVI.

परिशिष्ट – ब

RNI No. MAHBIL /2009/37831

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार–ब

वर्ष २, अंक १५०] शुक्रवार, नोव्हेंबर १८, २०१६/कार्तिक २७, शके १९३८ [पृष्ठे १९, किंमत : रुपये ९.००

असाधारण क्रमांक २९५

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र शासनाने महाराष्ट्र अधिनियमांन्वये तयार केलेले
(भाग एक, एक-अ आणि एक-ल यांमध्ये प्रसिद्ध केलेले नियम व आदेश यांव्यतिरिक्त) नियम व आदेश.

सामान्य प्रशासन विभाग

मंत्रालय, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक १६ नोव्हेंबर २०१६.

अधिसूचना

महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५.

क्रमांक संकीर्ण २०१५ / प्र. क्र. १३५ / १८ (र. व का.).—महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ (२०१५ चा महा. ३१) याच्या कलम २८ च्या पोट-कलम (१) द्वारे प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करून महाराष्ट्र शासन, याद्वारे, पुढील नियम करीत असून उक्त अधिनियमाचे कलम २८ च्या पोट-कलम (एक) अन्वये आवश्यक असल्याप्रमाणे ते पूर्वप्रसिद्ध केले आहेत.

नियम

१. संक्षिप्त नाव.—या नियमांना, महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क नियम, २०१६, असे म्हणावे.

२. व्याख्या.—(१) या नियमांमध्ये संदर्भानुसार दुसरा अर्थ अपेक्षित नसेल तर,—

(क) " अधिनियम " याचा अर्थ, महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५, असा आहे;

(ख) " नमुना " याचा अर्थ, या नियमांना जोडलेले नमुने, असा आहे;

(ग) " कलम " याचा अर्थ, अधिनियमाचे कलम, असा आहे.

(२) या नियमांमध्ये वापरलेले परंतु व्याख्या न केलेले व अधिनियमामध्ये व्याख्या केलेले शब्द व शब्दप्रयोग यांना अधिनियमामध्ये अनुक्रमे जे अर्थ नेमून दिलेले असतील तेच अर्थ असतील.

३. सूचना फलकावर माहिती प्रदर्शित करणे.—(१) प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरण, त्याच्याकडून पुरविण्यात येणाऱ्या लोकसेवांची सूची, नियत कालमर्यादा, पदनिर्देशित अधिकारी, प्रथम अपिलीय प्राधिकारी व द्वितीय अपिलीय प्राधिकारी यांची नावे, नमुना किंवा कोणतेही शुल्क असल्यास ते शुल्क, यांबाबतची माहिती त्यांच्या कार्यालयाच्या सूचना फलकावर, किंवा शासनाचे किंवा विभागाचे अथवा कार्यालयाचे पोर्टल असल्यास त्यावर प्रदर्शित करील किंवा प्रदर्शित करण्याची व्यवस्था करील.

(२) सेवा प्राप्त करण्यासाठी अर्जासोबत किंवा अर्जासोबत जोडावयाच्या सर्व आवश्यक कागदपत्रांची यादी आणि या नियमांना जोडलेले नमुनेदेखील त्यांच्या कार्यालयाच्या सूचना फलकावर, तसेच शासनाच्या किंवा विभागाच्या किंवा कार्यालयाच्या संकेतस्थळावर अथवा पोर्टलवर देखील प्रदर्शित करण्यात येतील.

(३) अशी माहिती मराठी भाषेत तसेच जेथे आवश्यक असेल तेथे इंग्रजी भाषेमध्ये प्रदर्शित करण्यात येईल. तसेच पदनिर्देशित अधिकाऱ्याच्या कार्यालयात येणाऱ्या अभ्यागताला ती सहजपणे पाहता येईल अशा ठळक ठिकाणी लावण्यात येईल.

(४) सार्वजनिक ठिकाणी किंवा कार्यालयात किंवा संकेत स्थळावर किंवा पोर्टलवर अशी माहिती प्रदर्शित केली नसेल तर मुख्य आयुक्त किंवा संबंधित आयुक्त स्वतः त्याची दखल घेईल आणि संबंधित कार्यालय किंवा विभाग किंवा पदनिर्देशित अधिकाऱ्याच्या विरोधात यथोचित ती कारवाई करील.

४. निवडणुकीच्या कालावधीदरम्यान तसेच नैसर्गिक आपत्तींच्या वेळी नियत कालमर्यादा वाढविणे.—स्थानिक प्राधिकरणे, राज्य विधानमंडळ, संसद यांच्या निवडणुकांच्या वेळी किंवा भूकंप, पूर, आग किंवा यांसारख्या इतर कोणत्याही नैसर्गिक आपत्तींच्या वेळी, आवश्यक असेल तर, अधिनियमाच्या कलम ३ अन्वये संबंधित प्रशासकीय विभागास, सामान्य प्रशासन विभागाच्या मान्यतेने, आदेश निर्गमित करून अधिसूचित लोकसेवेसाठी नियत कालमर्यादा वाढवून घेता येईल.

५. अर्ज स्वीकारण्याकरिता पदनिर्देशित अधिकाऱ्याने अन्य अधिकाऱ्यास प्राधिकृत करणे.—पदनिर्देशित अधिकाऱ्यास, पात्र व्यक्तिंनी, या अधिनियमांतर्गत अधिसूचित केलेली कोणतीही सेवा प्राप्त करण्यासाठी केलेले अर्ज स्वीकारण्याकरिता आणि त्या अर्जांची रीतसर पोच अर्जदारास देण्याकरिता, त्यास दुय्यम असलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास किंवा कर्मचाऱ्यास, आदेशाद्वारे, प्राधिकृत करता येईल. अशा रीतीने अर्ज स्वीकारण्यासाठी यथोचितरीत्या प्राधिकृत करण्यात आलेल्या दुय्यम अधिकाऱ्याचे किंवा कर्मचाऱ्याचे नाव विभागाच्या किंवा कार्यालयाच्या सूचनाफलकावर किंवा संकेतस्थळावर किंवा पोर्टलवरदेखील प्रदर्शित केले जाईल.

६. अर्जदारास पोच देणे.—पात्र व्यक्तिकडून लोकसेवेसाठीचा अर्ज प्राप्त झाल्यानंतर, यथास्थिति, पदनिर्देशित अधिकारी किंवा प्राधिकृत दुय्यम अधिकारी किंवा कर्मचारी अर्जदारास **नमुना एक** मध्ये पोच देईल. जर सेवा पुरविण्यासाठी आवश्यक असलेले एखादे कागदपत्र अर्जासोबत जोडलेले नसेल तर, पोच पावती देताना त्यात तसे स्पष्ट नमूद करण्यात येईल आणि ती सेवा पुरविण्यासाठीची नियत कालमर्यादा ही आवश्यक कागदपत्र सादर केल्याच्या दिनांकापासून गणणे सुरू होईल.

७. अर्जाचा नमुना, त्या सोबत जोडावयाची आवश्यक कागदपत्रे.—

(१) लोकसेवा देण्यासाठी आवश्यक असलेल्या अर्जाचा विहित नमुना जर संबंधित अधिनियम, नियम, अधिसूचना, आदेश, शासन निर्णय किंवा अन्य कोणताही संलेख यांमध्ये देण्यात आलेला नसेल, तर प्रत्येक सार्वजनिक प्राधिकरण तो नमुना तयार करील.

(२) अर्जाचा नमुना मराठी व इंग्रजी भाषेमध्ये असेल. अर्जाच्या नमुन्यासोबत सादर करावयाच्या कागदपत्रांची यादी, अर्जाच्या नमुन्यामध्येच नमूद करण्यात येईल.

(३) अर्जाचा नमुना पदनिर्देशित अधिकाऱ्याच्या कार्यालयात आणि सेतू सुविधा केंद्र, महा-इ सेवा केंद्र, संग्राम केंद्र यांच्या अधिपत्याखालील कार्यालयात आणि अन्य कोणत्याही संबंधित नागरिक सेवा केंद्रात सहजपणे उपलब्ध होईल. सदर अर्जाच्या नमुन्याची प्रत कार्यालयाचे किंवा विभागाचे संकेतस्थळ किंवा आपले सरकार पोर्टलवर देखील उपलब्ध होईल व ती मोबाईल ॲप वरून अथवा ऑनलाइन उपलब्ध (डाऊनलोड) होऊ शकेल.

(४) केवळ लोकसेवा मिळविण्यासाठीची आवश्यक माहितीच अर्जदाराकडून मागविण्यात येत असल्याबाबत पदनिर्देशित अधिकारी खातरजमा करील.

(५) अर्ज सादर करतेवेळी, शक्य असेल तेथवर आवश्यक कागदपत्रे जोडलेले व पूर्ण भरलेले अर्जच केवळ स्वीकारण्यात येत असल्याबाबत पदनिर्देशित अधिकारी खातरजमा करील. ऑनलाईन सादर केलेले अर्जसुद्धा पदनिर्देशित अधिकाऱ्याकडून स्वीकारण्यात येतील.

(६) अर्जावर, पदनिर्देशित अधिकारी किंवा त्याने प्राधिकृत केलेला दुय्यम अधिकारी किंवा कर्मचारी रीतसर पोच देईल आणि त्यावर अर्ज प्राप्तीचा दिनांक, वेळ आणि ठिकाण, अनन्य ओळख क्रमांक (युनिक आयडेन्टिफिकेशन नंबर), अर्ज स्वीकारणाऱ्या कर्मचाऱ्याचे नाव, ज्या कालमर्यादेच्या आत लोकसेवा पुरविण्यात येईल ती नियत कालमर्यादा या बाबी नमूद करण्यात येतील.

(७) अर्ज जर व्यक्तिशः स्वरूपात मिळाला असेल तर, त्याची पोच व्यक्तिशः देण्यात येईल. अर्ज ऑनलाईन पोर्टल सुविधेमार्फत मिळाला असेल तर, त्याची पोच इ-मेल किंवा एसएमएस किंवा अन्य कोणत्याही इलेक्ट्रॉनिक साधनांमार्फत देण्यात येईल. ऑनलाईन देण्यात आलेली पोच ही अर्जदारास देण्यात आलेली पोचपावती समजली जाईल.

८. शुल्काचे (फी) प्रदान.—अर्जदारास सेवा प्राप्त करण्यासाठी संबंधित प्राधिकरणाने प्रत्येक सेवेसाठी वेळोवेळी अधिसूचित केलेल्या शुल्काचे प्रदान, कोणतेही असल्यास, एकतर थेट प्राधिकरणाकडे किंवा इलेक्ट्रॉनिक सुविधेमार्फत ऑनलाईन करावे लागेल.

९. अर्ज फेटाळण्याची सूचना.—जेथे संबंधित पदनिर्देशित अधिकारी हा, वैध कारणांमुळे, अर्जदाराला अधिसूचित लोकसेवा पुरविता येऊ शकत नाहीत या निष्कर्षाप्रत आला असेल त्याबाबतीत, ज्या विशिष्ट सेवांसाठी अर्ज करण्यात आला असेल त्या विशिष्ट सेवा पुरविण्याकरिता दिलेल्या नियत कालमर्यादेच्या कालावधीत ती बाब अर्जदाराला कारणांसह लेखी कळवील. अर्ज फेटाळण्याच्या सूचनेसोबत, अपिलीय प्राधिकाऱ्याचे नाव व पदनाम, अपील प्राधिकाऱ्याशी संपर्क साधण्यासाठी उपलब्ध सर्व माहितीसह त्याचा पत्ता, ज्या कालमर्यादेत अपील सादर करण्याची गरज आहे ती कालमर्यादा नमूद करण्यात येईल. जर अर्ज ऑनलाईन करण्यात आला असेल तर अर्जदाराचा अर्ज फेटाळण्याबाबतचे आदेश ऑनलाईन अथवा मोबाईल ॲप वर पाठविण्यात येतील.

१०. अर्जाची स्थिती पाहण्यासाठी यंत्रणा.—

(१) सार्वजनिक प्राधिकरण, शक्य असेल तेथवर, अर्जदाराला दिलेल्या अनन्य ओळख क्रमांकाचा (युनिक आयडेन्टिफिकेशन नंबर) वापर करून अर्जाची स्थिती पाहण्यासाठी एक यंत्रणा निर्माण करील.

(२) सार्वजनिक प्राधिकरण, शक्य असेल तेथवर, ज्यामार्फत पात्र व्यक्तिला एसएमएस किंवा इ-मेल याद्वारे किंवा इतर कोणत्याही साधनांमार्फत अर्जाच्या सद्यस्थितीबाबतची अद्ययावत माहिती वेळेवर पाठविली जाऊ शकेल, अशी यंत्रणा निर्माण करील, जेणेकरून ज्या पात्र व्यक्तिने सेवांकरिता अर्ज केला असेल अशी पात्र व्यक्ती, तिच्या सेवांबाबतच्या अर्जाच्या स्थितीची ऑनलाईन पाहणी करू शकेल.

११. अपिलाची कार्यपद्धती.—

(१) कलम ९ च्या पोट-कलम (१) अन्वये, प्रथम अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे नमुना दोन मध्ये व्यक्तिशः किंवा ऑनलाईन अपील दाखल करता येईल.

(२) कलम ९ च्या पोट-कलम (३) अन्वये, द्वितीय अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे नमुना तीन मध्ये व्यक्तिशः किंवा ऑनलाईन अपील दाखल करता येईल.

१२. अपिलासोबत जोडावयाची कागदपत्रे.—

(१) पहिल्या किंवा दुसऱ्या अपिलासोबत, अपीलकर्ता पुढील कागदपत्रे जोडील:—

(क) अपिलासोबत जोडलेल्या कागदपत्रांची यादी.

(ख) ज्या आदेशाविरुद्ध प्रथम किंवा द्वितीय अपील करण्यात येत असेल त्या आदेशांची स्व-साक्षांकित प्रत.

(ग) अपीलकर्त्याने प्रथम किंवा द्वितीय अपिलामध्ये ज्याचा आधार घेतला असेल अशा आणि त्या संदर्भित करण्यात आलेल्या कागदपत्रांच्या प्रती.

१३. सुनावणीची नोटीस बजावणे.—पहिल्या किंवा यथास्थिती दुसऱ्या अपिलाची नोटीस खाली नमूद करण्यात आलेल्या पद्धतींपैकी कोणत्याही रीतीने बजावण्यात येईल :

(१) विशेष संदेशवाहकामार्फत अथवा आदेशिका बजावणाऱ्यामार्फत (प्रोसेस सर्व्हर) हातबटवड्याने ;

(२) पोचपावतीसह नोंदणीकृत डाकेने ;

(३) इ-मेल किंवा एसएमएस किंवा मोबाईल ॲप्स व्दारे ऑनलाईन ;

(४) शासकीय कर्मचाऱ्याच्या बाबतीत, त्याच्या नियंत्रक अधिकाऱ्यामार्फत किंवा इ-मेल किंवा एसएमएस किंवा मोबाईल ॲप्स व्दारे.

१४. अर्जदार किंवा पदनिर्देशित अधिकारी यांची व्यक्तिशः उपस्थिती.—

(१) प्रथम व द्वितीय अपिलाच्या सर्व प्रकरणी अपीलकर्ते आणि पदनिर्देशित अधिकारी त्याचप्रमाणे द्वितीय अपिलाचे प्रकरण असल्यास प्रथम अपिलीय प्राधिकारी यांना सुनावणीचा दिनांक किमान सात पूर्ण दिवस अगोदर कळविण्यात येईल.

(२) सुनावणीची रीतसर नोटीस बजावल्यानंतरही जर एखादा पक्षकार सुनावणीच्या वेळी अनुपस्थित राहिला तर अपील त्याच्या अनुपस्थितीत निकाली काढले जाईल.

१५. अपिलावर निर्णय घेण्याची कार्यपद्धती.—अपील अर्जाबाबत निर्णय घेताना अपिलीय प्राधिकारी-

(एक) पदनिर्देशित अधिकारी आणि अपीलकर्ता यांना अपिलाच्या सुनावणीच्या वेळी बोलवील.

(दोन) अपिलाशी संबंधित कागदपत्रे व त्यांच्या प्रतींची छाननी करील.

(तीन) अपिलाच्या सुनावणीच्या वेळी पदनिर्देशित अधिकारी व अपीलकर्त्याची बाजू ऐकून घेईल.

१६. प्रथम किंवा द्वितीय अपिलावरील आदेश.—

(१) प्रथम किंवा द्वितीय अपिलावरील आदेश लिखित स्वरूपात असेल.

(२) अपिलामध्ये देण्यात आलेल्या आदेशाची प्रत, ज्याने अपील दाखल केले असेल तो अपीलकर्ता, पदनिर्देशित अधिकारी किंवा यथा:स्थिति प्रथम अपील प्राधिकारी यांना देण्यात येईल.

१७. अधिनियमांतर्गत प्रकरणांची नोंदवही ठेवणे.—पदनिर्देशित अधिकारी, प्रथम अपिलीय प्राधिकारी आणि द्वितीय अपिलीय प्राधिकारी नमुना चार मध्ये प्रकरणांची नोंदवही एकतर व्यक्तिशः किंवा ईलेक्ट्रॉनिक नमुन्यात ठेवील.

१८. आयोगाकडे दाखल करण्यात येणारे अपील.—

द्वितीय अपील प्राधिकाऱ्याच्या आदेशाविरुद्ध आयोगाकडे नमुना-पाच मध्ये अपील दाखल करण्यात येईल.

१९. मुख्य आयुक्त किंवा आयुक्त यांच्या कार्यालयात प्रतिनियुक्तीवर नेमलेले अधिकारी व अन्य कर्मचारी यांचे वेतन व भत्ते, सेवेच्या अटी व शर्ती.—

(१) राज्य शासनाचा कोणताही विभाग, राज्य शासनाचे मंडळ, महामंडळ अथवा अन्य सांविधिक संस्था यांमधून मुख्य आयुक्त किंवा आयुक्त यांच्या कार्यालयात प्रतिनियुक्तीवर नेमणूक करण्यात आलेले अधिकारी व कर्मचारी यांना, त्यांच्या सेवेबाबत लागू असतील अशा नियमांनुसार त्यांना अनुज्ञेय असतील असे वेतन व भत्ते देण्यात येतील आणि उक्त नियम व राज्य शासनाने वेळोवेळी दिलेल्या संबंधित सूचना यांनुसार त्यांचे नियमन करण्यात येईल.

(२) राज्य शासनाच्या कर्मचाऱ्यांच्या सेवाशर्ती आणि शिस्तविषयक बाबी यांबाबत नियमन करणारे नियम हे, योग्य त्या फेरफारांसह, आयोगाच्या अधिकाऱ्यांना व इतर कर्मचाऱ्यांना लागू असतील.

(३) अधिकारी व अन्य कर्मचारी यांचा पदावधी, राज्य शासनाकडून आदेशाद्वारे विनिर्दिष्ट करण्यात येईल त्याप्रमाणे असेल.

नमुना-एक

(नियम ६ पहा)

पोच

प्रेषक

____

____

(पदनिर्देशित अधिकारी / प्राधिकृत अधिकारी)

प्रति,

____

____

(पात्र व्यक्तिचे नाव आणि पत्ता)

संदर्भः--दिनांक .... रोजीचा आपला अर्ज.

मी, याद्वारे, आपल्या संदर्भित अर्जाची पोच देत आहे.

अर्जातील पुढील त्रुटी तात्काळ दुरुस्त करण्यात याव्यात :

(त्रुटींचा उल्लेख, कोणत्याही असल्यास)

१. ....

२. ....

३. ....

पुढील आवश्यक कागदपत्रे किंवा ना हरकत प्रमाणपत्रे कृपया तात्काळ सादर करावीत.

१. ....

२. ....

३. ....

आपला/आपली विश्वासू,

(पदनिर्देशित अधिकारी/प्राधिकृत अधिकारी)

(कार्यालयाची मोहोर).

ठिकाण :

दिनांक :

नमुना दोन

[नियम ११ (१) पहा]

प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याकडे करावयाच्या पहिल्या अपिलाचा नमुना

.... (प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याचे पदनाम व कार्यालयाचा पत्ता) यांच्या समक्ष

....

....

.... (पात्र व्यक्तीचे नाव व पत्ता) :

.... (पदनिर्देशित अधिकाऱ्याचे नाव व पत्ता) :

(१) सेवा उपलब्ध करून देण्यासाठी पदनिर्देशित अधिकाऱ्याकडे अर्ज सादर केल्याचा दिनांक :

(२) पोच मिळाल्याचा दिनांक :

(३) कागदपत्रे, कोणतीही असल्यास, सादर केल्याचा दिनांक :

(४) मागणी केलेल्या लोकसेवेचा तपशील :

(५) पदनिर्देशित अधिकाऱ्याचा निर्णय :

(६) नियत कालमर्यादा :

(७) पात्र व्यक्तीकडून मिळालेला अर्ज फेटाळण्यात आला असल्याचे ज्या पत्रान्वये कळविण्यात आले असेल त्याचा दिनांक :

(८) अपिलाची कारणे :

(एक) नियत कालमर्यादेत लोकसेवा देण्यात आली नाही,

किंवा

(दोन) अर्ज फेटाळण्यात आला :

(९) मागितलेले सहाय्य :

(१०) अपील दाखल करण्यासाठीची इतर कोणतीही आवश्यक माहिती. :

सोबत जोडलेल्या कागदपत्रांची यादी

(१) ....

(२) ....

प्रतिज्ञापत्र

वर दिलेला तपशील माझ्या संपूर्ण ज्ञानाप्रमाणे, माहितीप्रमाणे व विश्वासाप्रमाणे खरा व बिनचूक आहे.

दिनांक .... माहे ....२०.... (वर्ष) रोजी

पात्र व्यक्तीची स्वाक्षरी.

नमुना तीन

[नियम ११ (२) पहा]

द्वितीय अपील प्राधिकाऱ्याकडे करावयाच्या दुसऱ्या अपिलाचा नमुना

.... समक्ष (प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याचे नाव व कार्यालयाचा पत्ता)

.... (पात्र व्यक्तीचे नाव व पत्ता)

.... (पदनिर्देशित अधिकाऱ्याचे नाव व पत्ता)

.... (प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याचे नाव व पत्ता)

(१) पदनिर्देशित अधिकाऱ्याकडे सादर केलेल्या अर्जाचा दिनांक :

(२) पोच मिळाल्याचा दिनांक :

(३) मागणी केलेल्या लोकसेवेचा तपशील :

(४) पदनिर्देशित अधिकाऱ्याचा निर्णय :

(५) प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याचा निर्णय :

(६) नियत कालमर्यादा :

(७) प्रथम अपिलाचा दिनांक :

(८) प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याकडून कोणताही आदेश मिळाल्याचा दिनांक किंवा अपेक्षित दिनांक :

(९) अपिलाची कारणे

(एक) प्रथम अपिलावर कोणताही निर्णय घेण्यात आला नाही ; किंवा

(दोन) अपील फेटाळण्याची कारणे; किंवा

(तीन) पहिल्या अपिलावरील आदेश समाधानकारक नसणे (कारणे) :

सोबत जोडलेल्या कागदपत्रांची यादी :-

(१) ....

(२) ....

प्रतिज्ञापत्र

वर दिलेला तपशील, माझ्या संपूर्ण ज्ञानाप्रमाणे, माहितीप्रमाणे व विश्वासाप्रमाणे खरा व बिनचूक आहे.

दिनांक ....माहे..............२०...........(वर्ष) रोजी

पात्र व्यक्तीची / पदनिर्देशित अधिकाऱ्याची स्वाक्षरी.

नमुना चार

(नियम १७ पहा)

प्रकरणांची नोंदवही

(अ) पदनिर्देशित अधिकाऱ्याने ठेवावयाची नोंदवही

अ.क्र.	अर्ज प्राप्त झाल्याचा दिनांक	अर्जाची पोच दिल्याचा दिनांक	पात्र व्यक्तीचे नाव व पत्ता	मागणी केलेली लोकसेवा	अर्ज /अपील निकाली काढण्याचा दिनांक, अर्ज /अपील फेटाळण्यात आले असेल तर त्याची कारणे
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)

(ब) प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याने ठेवावयाची नोंदवही

अ. क्र.	प्रथम अपील प्राप्त झाल्याचा दिनांक	प्रथम अपिलाची पोच दिल्याचा दिनांक	पात्र व्यक्तीचे नाव व पत्ता	मागणी केलेली लोकसेवा	अर्ज निकाली काढल्याचा दिनांक /अर्ज फेटाळण्यात आला असेल तर त्याची कारणे	जर कोणताही दंड बसवला असेल किंवा वसूल केला असेल तर त्याचा तपशील.
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)

(क) द्वितीय अपील प्राधिकाऱ्याने ठेवावयाची नोंदवही

अ.क्र.	द्वितीय अपील प्राप्त झाल्याचा दिनांक	द्वितीय अपिलाची पोच दिल्याचा दिनांक	पात्र व्यक्तीचे/ पदनिर्देशित अधिकाऱ्याचे/ प्रथम अपील प्राधिकाऱ्याचे नाव व पत्ता	मागणी केलेली लोकसेवा	द्वितीय अपील अर्ज निकाली काढल्याचा दिनांक/ अर्ज फेटाळण्यात आला असेल तर त्याची कारणे	जर कोणताही दंड बसवला असेल किंवा वसूल केला असेल तर त्याचा तपशील
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)

नमुना पाच

(नियम १८ पहा)

महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा हक्क आयोगाकडे अपील करण्याचा नमुना

प्रति,

(महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा हक्क आयोग/विभागीय आयुक्त/आयोगाचे अधिकार सोपविलेला शासकीय अधिकारी याचे पदनाम) .... (कार्यालयीन पत्ता) यांच्या समक्ष

पत्ता :—

....
.... (पात्र व्यक्तीचे नाव, पत्ता, दूरध्वनी/मोबाईल क्रमांक, इ-मेल आयडी (असल्यास)
....
.... (पदनिर्देशित अधिकाऱ्याचे नाव व पत्ता)
....
.... (प्रथम अपिलीय अधिकाऱ्याचे नाव व पत्ता)
....
.... (द्वितीय अपिलीय अधिकाऱ्याचे नाव व पत्ता)

(१) पदनिर्देशित अधिकाऱ्याकडे अर्ज केल्याचा दिनांक :

(२) अर्जाची पोच मिळाल्याचा दिनांक :

(३) मागणी केलेल्या लोकसेवेचा तपशील :

(४) ज्या विभाग/कार्यालयातून सेवेची मागणी केली आहे त्या विभागाचे नाव :

(५) पदनिर्देशित अधिकाऱ्याने अर्ज निकाली काढण्याचा दिनांक :

(६) प्रथम अपील दाखल केल्याचा दिनांक :

(७) पहिल्या अपिलाची पोच दिल्याचा दिनांक :

(८) पहिल्या अपिलाच्या निर्णयाचा व पोच दिल्याचा दिनांक :

(९) द्वितीय अपील दाखल केल्याचा दिनांक :

(१०) द्वितीय अपील निकाली काढल्याचा दिनांक :

आयोगासमोर अपील दाखल करण्याबाबतची कारणे (थोडक्यात) :—

....

....

करण्यात आलेल्या मागण्या :—

....

....

(पात्र व्यक्तीची/पदनिर्देशित अधिकाऱ्याची स्वाक्षरी).

दिनांक :

ठिकाण :

टीप :- पात्र व्यक्तीने ज्या आदेशाविरोधात अपील दाखल केलेले आहे त्या आदेशाची प्रमाणित प्रत यासोबत जोडावी.

प्रतिज्ञापत्र

वर दिलेला तपशील माझ्या संपूर्ण ज्ञानाप्रमाणे, माहितीप्रमाणे व विश्वासाप्रमाणे खरा व बिनचूक आहे.

दिनांक .... दिवस............. महिना २०.......... (वर्ष)

(पात्र व्यक्तीची /पदनिर्देशित
अधिकाऱ्याची स्वाक्षरी.)

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशानुसार व नावाने,

डॉ. भगवान सहाय,
अपर मुख्य सचिव (प्र. सु. आणि र. व का.), महाराष्ट्र शासन.

परिशिष्ट – क

महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ अनुसार दिनांक ३१ मार्च, २०१९ पर्यंत अधिसूचित केलेल्या लोकसेवांची यादी.

अनुक्रमणिका

अ क्र	विभाग		एकूण लोकसेवा
१	गृह विभाग (गृह)	१७	५२
	गृह (बंदरे)	०७	
	गृह (राज्य उत्पादन शुल्क)	१४	
	परिवहन	१४	
२	महसूल व वन (महसूल)		६३
	महसूल -	२०	
	भूमि अभिलेख -	१८	
	नोंदणी व मुद्रांक शुल्क-	१४	
	वने -	११	
३	कृषि व पदुम (कृषि)	२४	४०
	पदुम	१६	
४	नगर विकास		५७
५	विधी व न्याय		४
६	ग्रामविकास		१३
७	मृद व जलसंधारण		०८
८	अन्न, नागरी पुरवठा		१८
९	गृहनिर्माण		२०
१०	महिला व बालविकास		१३
११	कौशल्य विकास व उद्योजकता		२
१२	अल्पसंख्यांक विकास		१
१३	उद्योग		१९
	कामगार		४१
	उर्जा		१३
१४	वित्त		४
१५	जलसंपदा		१०
१६	सहकार		५
१७	पाणी पुरवठा व स्वच्छता		४
१८	सार्वजनिक आरोग्य विभाग		४
१९	सामाजिक न्याय		१२
२०	आदिवासी विकास		०२
२१	शालेय शिक्षण व क्रीडा		१२
२२	वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये		२५
२३	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य		२०
२४	उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग		१०
२५	पर्यावरण		४
२६	सार्वजनिक बांधकाम		१०
		एकूण	**४८६**

सा. प्र. वि. / का. १८

महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, २०१५ अनुसार अधिसूचित केलेल्या लोकसेवांची यादी.

अ .क्र.	विभाग व सेवांची नांवे
	गृह विभाग)१७ सेवा (-एचडीओ.अधिसूचना क्र)०२१५ / प्र .क्र.३७ /आस्था-१, १० जुलै, २०१५)
१	विदेशी कलाकारांच्या सहभागास परवानगी
२	कागदपत्रांचे साक्षांकन
३	भारतीय नागरिंकासाठी “नोरी” प्रमाणपत्र
४	पोलिस क्लिअरन्स प्रमाणपत्र
५	विदेशी नागरिकांचे नागरिकत्वाचे प्रस्ताव केंद्र शासनास पाठविणे
६	तक्रारदारास प्रथम खबरी अहवालाची (FIR) प्रत पुरविणे
७	ध्वनीक्षेपकाचा परवाना देणे
८	मनोरंजनाचे कार्यक्रमांना ना-हरकत परवाना देणे
९	सभा,संमेलन, मिरवणूक, शोभा यात्रा इ. करिता परवानगी देणे
१०	विदेशी नागरिकांना निवासासाठी मुदत वाढ देणे / ना हरकत प्रमाणपत्र देणे
११	भारत देशात परत येणासाठी ना -हरकत प्रमाणपत्र देणे
१२	पारपत्र पडताळणीसाठी ना- हरकत प्रमाणपत्र देणे
१३	निमशासकीय, खाजगी संस्था इ.मध्ये नोकरीकरिता वर्तणूक व चारित्र्य पडताळणी प्रमाणपत्र देणे
१४	पेट्रोल पंप, गॅस एजन्सी, हॉटेल, बार इ.करिता ना-हरकत प्रमाणपत्र देणे
१५	शस्त्र परवान्यासाठी ना-हरकत प्रमाणपत्र देणे
१६	भारतीय नागरिकांना परदेशात जाण्यासाठी पोलीस अनुमती प्रमाणपत्र देणे. (शिक्षणासाठी / नोकरीसाठी प्रवेशपत्र (व्हीसा)
१७	तिबेटीयन नागरिकांना भारत देशात परत येण्यासाठी ना-हरकत प्रमाणपत्र देणे
	गृह (बंदरे)- मेरिटाईम बोर्ड (७ सेवा) (अधिसूचना क्र संकीर्ण-०८१६ / प्र.क्र. १७० /बंदरे-१, ७ नोव्हेंबर, २०१६.)
१.	जलयान सर्व्हेक्षण
२.	जलयान नोंदणी
३.	नवीन प्रवासी वाहतूक अनुज्ञप्ती वा नूतनीकरण
४.	बंदर हद्दीतील छायाचित्रण करण्यासाठी परवाना
५.	लांब अंतराच्या खाडी समुद्रात पोहण्याची परवानगी
६.	जल आलेखन सर्व्हेक्षण नकाशा विक्री
७.	भरती ओहोटी पुस्तिका विक्री -
	गृह विभाग (राज्य उत्पादन शुल्क) (१४ सेवा) ***(अधिसूचना क्र.एमआयएस-१०१७ / प्र.क्र. २२९ /राउशु-२, २४ नोव्हेंबर, २०१७.)***
१.	तात्पुरती एक दिवसाची क्लब अनुज्ञप्ती जागेची नोंदणी
२.	तात्पुरती एक दिवसीय क्लब अनुज्ञप्ती (आयात केलेले पेय, विदेश मद्य आणि भारतीय बनावटीचे पेय, ...फॉर्म एफएल-४ अनुज्ञप्ती मंजूर करणे.)
३.	तात्पुरती एक दिवसीय क्लब अनुज्ञप्ती (मुंबई विदेशी मद्य नियम १९५३ अंतर्गत क्लबमध्ये नमुना

	फॉर्म एफएल-४ वाईन विक्रीसाठी अनुज्ञप्ती मंजूर करणे.)
४.	मुंबई विदेशी मद्य नियम १९५३ अंतर्गत भारतीय सीमा शुल्क हद्दीतून पेय विदेशी मद्य बाहेर काढणे व भारतीय बनावटीचे पेय मद्य विक्री करण्यासाठी व्यापार आणि आयातीसाठी नमुना फॉर्म एफएल-१ अनुज्ञप्ती मंजूर करणे.
५.	मुंबई विदेशी मद्य नियम १९५३ अंतर्गत वाईन, सीमा शुल्क हद्दीतून बाहेर काढून विक्री करण्यासाठी नमुना फॉर्म एफएलडब्ल्यु-१ अनुज्ञप्ती मंजूर करणे.
६.	मुंबई विदेशी मद्य नियम १९५३ अंतर्गत भारतीय बनावटीचे पेय, विदेशी मद्याची व परदेशातून आयात केलेल्या पेय मद्याची हॉटेल आस्थापनेवर विक्री करण्यासाठी नमुना फॉर्म एफएल-३ अनुज्ञप्ती मंजूर करणे.
७.	मुंबई विदेशी मद्य नियम १९५३ अंतर्गत भारतीय बनावटीचे पेय, विदेशी मद्याची हॉटेल आस्थापनेवर विक्री करण्यासाठी नमुना फॉर्म एफएल-४ अनुज्ञप्ती मंजूर करणे.
८.	मुंबई विदेशी मद्य नियम १९५३ अंतर्गत बीअर किंवा वाईन अथवा दोन्हींची सीलबंद स्वरुपातील विक्री करण्यासाठी नमुना फॉर्म एफएल/बीआर-२ अनुज्ञप्ती मंजूर करणे.
९.	विशेष परवाना आणि अनुज्ञप्ती नियम, १९५२ अंतर्गत सौम्य मद्य किंवा वाईन अथवा दोन्हीही यांची खुली आणि सीलबंद स्वरुपात हॉटेल / कॅन्टीन / क्लब च्या आस्थापनेवर विक्री करण्यासाठी नमुना फॉर्म-ई अनुज्ञप्ती मंजूर करणे.
१०.	विशेष परवाना आणि अनुज्ञप्ती नियम, १९५२ अंतर्गत वाईन विक्री करण्यासाठी नमुना फॉर्म-ई २ अनुज्ञप्ती मंजूर करणे.
११.	मुंबई विदेशी मद्य नियम १९५३ अंतर्गत वाईनची सीलबंद विक्री करण्यासाठी नमुना फॉर्म एफएलडब्ल्यु-२ अनुज्ञप्ती मंजूर करणे.
१२.	मुंबई विदेशी मद्य नियम १९५३ अंतर्गत महाराष्ट्र राज्यात देशी मद्याची खरेदी, बाळगणे, वाहतुक आणि पिण्याकरीता एक दिवसीय नमुना फॉर्म सीएलसी परवाना मंजूर करणे.
१३.	मुंबई विदेशी मद्य नियम १९५३ अंतर्गत महाराष्ट्र राज्यात विदेशी मद्य खरेदी, बाळगणे, वाहतुक आणि पिण्याकरीता एक दिवसीय नमुना फॉर्म एफएलएफ परवाना मंजूर करणे.
१४.	मुंबई विदेशी मद्य नियम १९५३ अंतर्गत महाराष्ट्र राज्यात विदेशी मद्य आणि देशी मद्य खरेदी, बाळगणे, वाहतुक आणि पिण्याकरीता वार्षिक अथवा आजीवन फॉर्म एफएल-एक्ससी नमुन्यातील परवाना मंजूर करणे.
	परिवहन (१४ सेवा) (अधिसूचना क्र. एमआयएस २०१५ / प्र. क्र. ३१ / परि. ४, दिनांक २७ जुलै, २०१५)
१	शिकाउ अनुज्ञप्ती जारी करणे
२	पक्की अनुज्ञप्ती जारी करणे
३	अनुज्ञप्ती नुतनीकरण करणे
४	दुय्यम अनुज्ञप्ती जारी करणे
५	दुय्यम वाहन नोंदणी प्रमाणपत्र जारी करणे
६	तात्पुरते नोंदणी प्रमाणपत्र जारी करणे
७	नवीन वाहन नोंदणी करणे आणि नोंदणी प्रमाणपत्र जारी करणे
८	वाहनांच्या हस्तांतरणाची नोंद करणे
९	वाहन मालकाच्या मृत्युनंतर वाहनांच्या हस्तांतरणाची नोंद करणे
१०	वाहन हस्तांतरणासाठी ना-हरकत प्रमाणपत्र जारी करणे

११	वाहन पत्ता बदलण्यासाठी ना-हरकत प्रमाणपत्र जारी करणे
१२	भाडे खरेदी/गहाण करार नोंद रद्द करणे
१३	इतर राज्यातून आलेल्या वाहनांना नोंदणी क्रमांक जारी करणे
१४	भाडे खरेदी /गहाण करार नोंद करणे
	महसूल व वन विभाग (महसूल) (२० सेवा) (पत्र क्र. संकिर्ण २०१५ / प्र. क्र. ८२ / म-८, दिनांक ७ जुलै, २०१५.)
१.	वय,राष्ट्रीयत्व आणि अधिवास प्रमाणपत्र *****
२.	जातीचे प्रमाणपत्र
३.	उत्पन्न प्रमाणपत्र *****
४.	नॉन क्रिमीलेअर प्रमाणपत्र
५.	तात्पुरता रहिवास प्रमाणपत्र ******
६.	ज्येष्ठ नागरिक प्रमाणपत्र ******
७.	ऐपतीचा दाखला *****
८.	सांस्कृतिक कार्यक्रम परवाना ******
९.	अधिकार अभिलेखाची प्रमाणित प्रत *****
१०.	अल्पभू-धारक दाखला *****
११.	भूमीहीन शेतमजूर असल्याचा दाखला ******
१२.	शेतकरी असल्याचा दाखला ******
१३.	डोंगर/दुर्गम क्षेत्रात राहत असल्याचे प्रमाणपत्र ******
१४.	प्रतिज्ञापत्र साक्षांकित करणे ******
१५.	उद्योजकांना महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता १९६६ च्या कलम ४४ (अ) च्या तरतूदीनुसार परस्पर औद्योगिक वापर सुरु करणे शक्य व्हावे, त्याकरीता आवश्यक अधिकृत माहिती तातडीने उपलब्ध करून देणे.
१६.	औद्योगिक प्रयोजनार्थ जमीन खोदण्याची परवानगी (गौण खनिक उत्खनन)
१७.	औद्योगिक प्रयोजनार्थ जमीन वापरण्याकामे बिगर अधिसूचित वृक्ष तोड परवानगी.
१८.	महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ च्या कलम ४२-अ (१) (अ) अन्वये भोगवटादार वर्ग-१ या धारणाधिकाराच्या जमिनीसंदर्भात नियोजन प्राधिकारणाकडून प्रस्ताव प्राप्त झाल्यानंतर अर्जांतर्गत जमिनीचा वर्ग, जमिनीचा भोगवटादार व त्यावरील भार इ. चे विनिश्चिती प्रमाणपत्र देणे.
१९.	महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ च्या कलम ४२-अ (१) (ब) अन्वये राज्यात अंमलात असलेले शेतजमीन व कुळवहिवाट अधिनियम, विविध वतन अधिनियम आणि महाराष्ट्र शेतजमीन (जमीन धारणेची कमाल मर्यादा) अधिनियम, १९६१ या अधिनियमानुसार वाटप केलेल्या भोगवटादार वर्ग २ या धारणाधिकाराच्या जमिनीकरीता भोगवटादाराचा परिपूर्ण अर्ज प्राप्त झाल्यापासून विकास परवानगी मिळविण्यासाठी ना हरकत प्रमाणपत्र देणे.
२०.	महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ च्या कलम ४२-अ अन्वये संबंधित व्यक्तीने प्राप्त केलेल्या विकास परवानगीच्या अनुषंगाने अशा व्यक्तीकडून प्राप्त झालेल्या लेखी माहितीच्या आधारे आणि कलम ४७ अ मध्ये नमूद केलेल्या दराने रुपांतरण कराचा आणि त्याबद्दलचा अकृषिक आकारणीचा भरणा केल्यावर संबंधित व्यक्तीला विहित नमुन्यामध्ये सनद देणे.
	भुमि अभिलेख विभागाच्या सेवा (१८ सेवा)

	पत्र दि. ४ ऑगस्ट, २०१६
१	नक्कल पुरविणे अ) मिळकत पत्रिका
२	मिळकत पत्रिका मुंबई उपनगर क्षेत्र पडताळणी करून
३	टिपण, क्षेत्रबुक, प्रतिबुक शेतपुस्तक जबाब, फाळणी, काटे फाळणी, हि. फॉ नं. ४, आकारफोड, स्कीम उतारा, आकारबंद, गट नकाशा, मोजणी नकाशा, क.जा.प., चौकशी नोंदवही इ. अभिलेख,.
४	अपील निर्णयाच्या नकला
५	मोजणी प्रकरणे. (i) अतितातडी प्रकरणे
६	(ii) तातडी प्रकरणे
७	(iii) साधी प्रकरणे
८	(a) मोजणी पूर्ण झाल्यानंतर मोजणी नकाशाची "क" प्रत देणे.
९	आकारफोड / क. जा. प. तयार करणे. पोट हिस्सा मोजणीनंतर परिपूर्ण प्रकरणांमध्ये आकारफोड मंजूर करणे.
१०	बीन शेती मोजणी प्रकरण निकाली झाल्यानंतर परिपूर्ण प्रकरणामध्ये क.जा.प तयार करुन मंजूर करणे.
११	फेरफार नोंदी विवादग्रस्त नसल्यास
१२	दुवा तुटलेली असल्यास फेरफाराबाबत निर्णय घेणे.
१३	रस्ता, रस्ता सेट बॅक, रिजर्वेशन याबाबत संबंधित प्राधिकारणाला जागा हस्तांतरित केलेल्या प्रकरणी संबंधितांच्या नावे मिळकत प्रतिकेत नोंद घेणे. (प्रकरणी महानगरपालिका / सक्षम प्राधिकारी यांनी ताबा पावती व संपूर्ण कागदपत्रांसह नामांतरासाठी प्रकरण पाठविल्यास)
१४	विवादग्रस्त असल्यास
१५	मिळकत पत्रिकेची पोटविभागणी करून मिळकत पत्रिका स्वतंत्र करणे याबाबत पोटहिस्सा मोजणी पूर्ण झालेल्या दिवसापासून (a) जिल्हाधिकारी यांनी आदेशित केलेल्या क्षेत्रात तफावत येत नसल्यास पोटहिस्सा मोजणी झाल्यापासून स्वतंत्र मिळकत पत्रिका तयार करणे.
१६	(b) जिल्हाधिकारी यांनी आदेशित केलेल्या पोटहिस्सा क्षेत्रात तफावत येत आहे, मात्र मूळ नगर भूमापनाच्या क्षेत्रात फरक नाही, अशा प्रकरणी जिल्हाधिकारी यांनी फेरमान्यता दिल्यानंतर स्वतंत्र मि. पत्रिका उघडणे.
१७	भू संपादनामध्ये रस्ता, रस्ता सेट बॅक, रिजर्वेशन याबाबत शासन / संबंधित प्राधिकारी यांचे नावे स्वतंत्र मिळकत पत्रिका तयार करणे. (a) ज्या ठिकाणी मूळ नगर भूमापनाच्या क्षेत्रात फरक पडत नाही, अशा बाबतीत सक्षम प्राधिकारांचा अंतिम आदेश झाल्यानंतर मिळकत पत्रिका स्वतंत्र तयार करणे.
१८	(b) हस्तांतरण क्षेत्रात फरक पडत असल्यास सक्षम प्राधिकाऱ्याच्या फेर अंतिम आदेशानंतर
	महसूल व वन विभाग) (नोंदणी व मुद्रांक शुल्क)१४ सेवा ((शा - मलोह .क्र.नि.२०१५ / ४४७ / प्र .क्र .१७३ / म-१, १४ जुलै, २०१५)
१	दस्त नोंदणी करणे
२	दस्ताच्या सूचीची प्रमाणित नक्कल देणे.
३	दस्ताची प्रमाणित नक्कल देणे.

४	शोध उपलब्ध करणे *****
५	नोटीस ऑफ इंटिमेशन फाईल करून देणे.
६	मुद्रांक शुल्क भरण्याचे प्रयोजनार्थ मूल्यांकन अहवाल देणे ****
७	दस्त नोंदणी संदर्भात गृहभेट देणे
८	विशेष कुलमुखत्यारपत्राचे अधिप्रमाणन करून देणे
९	सह जिल्हानिबंधक कार्यालयात नोदणी झालेल्या दस्ताची/त्या दस्ताच्या सूचीची प्रमाणित नक्कल देणे
१०	दस्त नोंदणी न केलेल्या प्रकरणांमध्ये,ई-पेमेंट पद्धतीने भरलेल्या नोंदणी फी चा परतावा ****
११	मृत्युपत्राचा सीलबंद लखोटा जमा करणे,परत घेणे व उघडणे
१२	विशेष विवाह कायदा,१९५४ अन्वये विवाह संपन्न करणे
१३	विवाह प्रमाणपत्राच्या प्रमाणित नकला देणे
१४	इतर पद्धतीने अगोदरच झालेल्या विवाहाची विशेष कायदा, १९५४ अंतर्गत नोदणी करणे
	महसूल व वन विभाग (वने) (११ सेवा) (अधिसूचना क्र. एफएसटी - ०२ / १५ / प्र. क्र. ८५ / फ-४, दिनांक २० जुलै, २०१५)
१	तेंदुपाने कंत्राटदार/उत्पादक यांची नोंदणी करणे *****
२	बांबू पूरविणेसाठी नवीन बुरड कामगारांची नोंदणी करणे ******
३	वन्यप्राण्यांच्या हल्ल्यामुळे झालेल्या पशु नुकसानीची नुकसानभरपाई मंजुर करणे *****
४	वन्यप्राण्यांच्या हल्ल्यामुळे व्यक्ती जखमी किंवा मृत झाल्यास आर्थिक सहाय्य मंजुर करणे *****
५	वन्यजीव क्षेत्रात पर्यटन हंगामात फोटाग्राफिसाठी परवानगी(वृत्त स्तर) ******
६	वन्यजीव क्षेत्रात पर्यटन हंगामात फोटाग्राफिसाठी परवानगी(एकापेक्षा अधिक वृत्तांसाठी) *****
७	वन्याप्राण्यांच्या हानीमुळे झालेल्या पीक नुकसानीकरीता नुकसानभरपाई मंजुर करणे *****
८	अनुज्ञप्ती प्राधिकारी यांनी आरागिरणी परवाना नुतनीकरणाबाबत घेतलेला निर्णय कळविणे *****
९	महाराष्ट्र वृक्षतोड (विनियमन) अधिनियम १९६४ नुसार संपूर्ण दस्तऐवजांसह अर्ज प्राप्तीनंतर वृक्ष अधिकारी यांनी अनुसूचित जमातीच्या भोगवटादारांच्या मालकीच्या वृक्षतोडीसाठी परवानगी देण्याबाबत घेतलेला निर्णय कळविणे. ******
१०	महाराष्ट्र वृक्षतोड नुसार संपूर्ण दस्तऐवजांसह अर्ज प्रा १९६४ अधिनियम (विनियमन)प्तीनंतर वृक्ष अधिकारी यांनी बिगर आदिवासी अर्जदारास वृक्षतोडीसाठी परवानगी देण्याबाबत घेतलेला निर्णय कळविणे .
११	महाराष्ट्र वन नियम २०१४मधील तरतुदीस अनुसरुन पात्र व्यक्तींना वाहतूक परवाना जारी करणे.
	कृषि व पदुम विभाग कृषि आयुक्त-कृषि विभाग/(२४ सेवा) (आयुक्त, कृषि यांची अधिसूचना क्र / कृआ .२०१५ / प्र .क्र .१४६ / लोसेहअ /१, दिनांक १० जुलै, २०१५)
१	माती व पाणी नमुना तपासणी
२	लागवड साहित्य आयात करण्याकरीता उत्पादकता प्रमाणपत्र देणे.
३	निर्यात होणाऱ्या कृषि मालास फायटोसॅनिटरी प्रमाणपत्र देणे.
४	निर्यातक्षम द्राक्ष बागांना युरोपिअन देशांना निर्यातीसाठी " अपेडा " च्या "ग्रेपनेट" प्रणाली अंतर्गत नोंदणी प्रमाणपत्र देणे / नुतनीकरण करणे.
५	निर्यातक्षम आंबा बागांना युरोपिअन देशांना निर्यातीसाठी " अपेडा " च्या "मँगोनेट" प्रणाली

	अंतर्गत नोंदणी प्रमाणपत्र देणे / नुतनीकरण करणे.
६	निर्यातक्षम डाळींब बागांना युरोपिअन देशांना निर्यातीसाठी " अपेडा " च्या "अनारनेट" प्रणाली अंतर्गत नोंदणी प्रमाणपत्र देणे / नुतनीकरण करणे.
७	विक्रीयोग्य फळांच्या कलमे / रोपे विक्रीस परवाना देणे.
८	बियाणे नमुने तपासणी
९	खत नमुने तपासणी
१०	किटकनाशक नमुने तपासणी
११	कृषि उत्पादनातील उर्वरित अंश तपासणी
१२	बियाणे विक्री परवाना (राज्यस्तर)
१३	खत निर्मिती / विक्री प्रमाणपत्र देणे (राज्यस्तर)
१४	किटकनाशके उत्पादन / विक्री परवाना देणे (राज्यस्तर)
१५	ठिबक संच उत्पादक नोंदणी
१६	दुबार पदवी / पदव्युत्तर प्रमाणपत्र
१७	दुबार पदवी / पदव्युत्तर गुणपत्रक
१८	दुबार तात्पुरते उत्तीण प्रमाणपत्र
१९	दुबार कृषि तंत्र पदविका (दोन वर्षे मराठी माध्यम अभ्यासक्रम प्रमाणपत्र)
२०	दुबार कृषि तंत्रज्ञान पदविका (तीन वर्षे अर्ध इंग्रजी माध्यम अभ्यासक्रम) प्रमाणपत्र
२१	दुबार कृषि तंत्रज्ञान पदविका (दोन वर्षे मराठी माध्यम अभ्यासक्रम प्रमाणपत्र) गुणपत्रक
२२	दुबार कृषि तंत्रज्ञान पदविका (तीन वर्षे अर्ध इंग्रजी माध्यम अभ्यासक्रम) गुणपत्रक
२३	दुबार माळी प्रशिक्षण प्रमाणपत्र
२४	दुबार स्थलांतर प्रमाणपत्र
	कृषि,पशुसंवर्धन,दुग्धव्यवसाय व मत्स्यव्यवसाय विभाग (पदुम) (१६ सेवा) (शा.नि.क्र. संकीर्ण २६११ / प्र. क्र. १३० / २०१४ / पदुम-१७, दिनांक १३ जुलै, २०१५)
१	पशुचे खच्चिकरण
२	औषधोपचार
३	वंध्यत्व तपासणी (भा.प.वै.कायद्यानुसार)
४	शवविच्छेदन (न कुजलेले मृत प्राणी सादर केल्यास)
५	पशुंची नमुने तपासणी (आजारी पशु दवाखान्याच्या वेळेमध्ये आणल्यास)
६	आरोग्य तपासणी व दाखला देणे
७	गर्भ तपासणी(गायी व म्हशींची)
८	गायी व म्हशींना कृत्रिम रेतन करणे
९	पशुसंवर्धन विभागात कार्यरत असलेल्या अंडी उबवणी केंद्र,कुक्कट विकास गट व कुक्कटपालनाचे लाभार्थीना प्रशिक्षण देणे
१०	इच्छुक बेरोजगार तरूण/व्यक्तींना स्वयंरोजगारविषयक प्रशिक्षण देणे
११	मासेमार नौकांचे ऑनलाइन पद्धतीने नोंदणी
१२	मच्छिमार नौकांसाठी ऑनलाइन पद्धतीने मासेमारी परवाना
१३	तारोपोरवाला मत्स्यालयाचे ऑनलाइन तिकीट वितरण
१४	मच्छिमारांसाठी मासेमारी परवाना
१५	मच्छिमार संस्थांची ऑनलाइन पद्धतीने नोंदणी

१६	ऑनलाइन रजिस्ट्रेशन ऑफ अक्वाकल्चर पॉंड व फिश सीड सेंटर
	नगरविकास विभाग (५७ सेवा)
	नगरविकास - २ (सेवा - १५) *(शा.नि.क्र. एमसीओ - २०१५ / प्र.क्र. १८९ / नवि-१४, २३.०६.२०१५)*
१	जन्म प्रमाणपत्र देणे
२	मृत्यु प्रमाणपत्र देणे
३	विवाह नोंदणी प्रमाणपत्र देणे
४	मालमत्ता कर उतारा देणे
५	थकबाकी नसल्याचा दाखल देणे
६	अ) दस्तऐवजाच्या आधारे मालमत्ता हस्तांतरण नोंद प्रमाणपत्र देणे
	ब (वारसा हक्काने मालमत्ता हस्तांतरण नोंद प्रमाणपत्र देणे
७	झोन दाखला देणे
८	भाग नकाशा देणे
९	बांधकाम परवाना देणे
१०	जोते प्रमाणपत्र
११	भोगवटा प्रमाणपत्र देणे
१२	नळजोडणी देणे
१३	जलनि:सारण जोडणी देणे
१४	अग्निशमन ना-हरकत दाखला देणे
१५	अग्निशमन अंतिम ना-हरकत दाखला देणे
	नगर विकास विभाग, शासन निर्णय क्र. संकिर्ण २०१५ / प्र. क्र. ३९८ / नवि-२०, दिनांक ४.९.१७
१	नव्याने कर आकारणी
२	पुन:कर आकारणी
३	कराचे मागणी पत्र तयार करणे
४	करमाफी मिळणे
५	थकबाकी नसल्याचा दाखला देणे
६	मालमत्ता कर उतारा देणे
७	रहिवासी नसलेल्या करात सूट मिळणे
८	मालमत्ता हस्तांतरण नोंद प्रमाणपत्र देणे / इतर मार्गाने
९	स्वयंमुल्यांकन
१०	आक्षेप नोंदविणे
११	उपविभागामध्ये मालमत्ता विभाजन
१२	मालमत्ता पाडणे व पुन:बांधणी कर आकारणी
१३	नविन नळजोडणी
१४	मालकी हक्कात बदल करणे.
१५	नळजोडणी आकारामध्ये बदल करणे.
१६	तात्पुरते / कायमस्वरुपी नळजोडणी खंडित करणे.
१७	पुन:जोडणी करणे.
१८	वापरामध्ये बदल करणे.

१९	पाणी देयक तयार करणे.
२०	प्लंबर परवाना
२१	प्लंबर परवाना नुतनीकरण करणे.
२२	थकबाकी नसल्याचा दाखला
२३	नादुरुस्त मीटर तक्रार करणे.
२४	अनधिकृत नळ जोडणी तक्रार करणे.
२५	पाण्याची दबाव क्षमता तक्रार
२६	पाण्याची गुणवत्ता तक्रार
२७	व्यापार / व्यवसाय / साठा करणेसाठी ना-हरकत प्रमाणपत्र
२८	मंडपासाठी ना-हरकत प्रमाणपत्र
	नगर विकास - १, (शासन परिपत्रक क्र. टिपिएस १८१५ / प्र. क्र. १८८ / १५ / नवि-१३, दिनांक १०.०७.२०१५)
१	प्रादेशिक योजनांचे, परिसर नकाशांचे झोन दाखले देणे.
२	प्रादेशिक योजनांचे, परिसर नकाशांचे भाग नकाशा देणे.
३	जमिनीच्या रेखा नकाशांना / अभिन्यास नकाशांना (Lay Out) अकृषक परवानगी देणे.
४	प्रादेशिक योजना क्षेत्रातील महाराष्ट्र प्रादेशिक नियोजन व नगर रचना अधिनियम, १९६६ मधील कलम-१८ (१) (iii) सहकलम-४४ अनुसार विविध विकास विषयक / बांधकाम परवाना देणे.
५	शासनाने दि. ०३/०१/२०१५ च्या शासन निर्णयान्वये ठरवून दिलेल्या प्रमाणे लहान आकाराच्या अधिकृत भूखडांमध्ये प्रमाणभूत बांधकाम नकाशाप्रमाणे नकाशे मंजूरीचे प्रस्ताव
६	प्रादेशिक योजना क्षेत्रातील महाराष्ट्र प्रादेशिक नियोजन व नगर रचना अधिनियम, १९६६ मधील कलम-१८ (१) (iii) सहकलम-४४ अनुसार शेती तथा ना-विकास विभाग या वापर विभागामध्ये विविध वापराच्या इमारतीसाठी अधिमुल्य आकारून वाढीव चटई क्षेत्र निर्देशांक अनुज्ञेय करणे.
७	जोते प्रमाणपत्र
८	पूर्णत्वाचे तसेच भोगवटा प्रमाणपत्र
९	प्रादेशिक योजना क्षेत्रातील महाराष्ट्र प्रादेशिक नियोजन व नगर रचना अधिनियम, १९६६ अन्वये मंजूर केलेल्या प्रादेशिक योजनेतील प्रस्तावांमध्ये वेळोवेळी कराव्या लागणाऱ्या अधिमुल्य आकारून जमीन वापराचे फेरबदल.
१०	महाराष्ट्र (नागरी क्षेत्रे) वृक्ष संरक्षण आणि संवर्धन अधिनियम, १९७५ मधील कलम ८ च्या तरतूदीनुसार परवानगी देणे.
११	विशेष नियोजन प्राधिकरणाच्या विकास आराखड्याचे भाग नकाशे / झोन दाखले देणे.
१२	विशेष नियोजन प्राधिकरणाच्या हद्दीतील विविध विकास विषयक / बांधकाम परवानगी देणे.
१३	विशेष नियोजन प्राधिकरणाच्या हद्दीतील विविध सुरु असलेल्या बांधकाम परवानगी प्रकरणात जोते प्रमाणपत्र (Plinth Certificate) देणे.
१४	विशेष नियोजन प्राधिकरणाच्या हद्दीतील विविध सुरु असलेल्या बांधकाम परवानगी प्रकरणात पूर्णत्त्वाचे तसेच भोगवटा प्रमाणपत्र देणे.
	विधी व न्याय विभाग (४ सेवा) (अधिसूचना क्र. ईएसटी २०१५ / १५६० / का. दोन, दिनांक १० जुलै, २०१५)
१	राज्य विधिसेवा प्राधिकरणाने द्यावयाचे कायदेविषयक मोफत सहाय्य
२	महाराष्ट्र सार्वजनिक विश्वस्त व्यवस्था अधिनियमाच्या तरतुदींनुसार सार्वजनिक विश्वस्त

	व्यवस्थांची नोंदणी (एक) मुंबईमध्ये (दोन) इतर जिल्ह्यांमध्ये
३	भागीदारी संस्था अधिनियम, १९५२ अन्वये भागीदारी संस्थेची नोंदणी (एक) मुंबईमध्ये (दोन) औरंगाबाद, नागपूर व पुणे येथे.
	(अधिसूचना क्र. ईएसटी २०१५ / १५६० / का. दोन, दिनांक २ ऑगस्ट, २०१७)
४	संस्था नोंदणी अधिनियम १८६० च्या कलम-३ अनुसार संस्था नोंदणी करण्याकरीता शासनास अर्ज सादर करणे.
	ग्राम विकास विभाग (१३ सेवा) (शा.नि. क्र. आरटीएस - २०१५ / प्र. क्र.३२ / पं.रा.५, दिनांक १४ जुलै, २०१५)
१	जन्म नोंद दाखला ******
२	मृत्यू नोंद दाखला ******
३	विवाह नोंद दाखला ******
४	रहिवाशी दाखला ******
५	दारिद्रय रेषेखाली असल्याचा (BPL) दाखला ******
६	हयातीचा दाखला *******
७	ग्रामपंचायत येणे बाकी दाखला *******
८	शौचालयाचा दाखला ******
९	नमुना ८ चा उतारा ******
१०	अ.निराधार असल्याचा दाखला ******
११	ब.विधवा असल्याचा दाखला
१२	क. परित्यक्ता असल्याचा दाखला
१३	विभक्त कुटूंबाचा दाखला
	मृद व जलसंधारण विभाग (८ सेवा) (शासन निर्णय क्र. संकीर्ण २०१८ / प्र. क्र. ४९ / जल-१७, दिनांक ३० ऑक्टोबर, २०१८)
१.	पाणीवापर संस्थेस देय पाणी हक्क मंजूरी देणे.
२.	पाणी वापर संस्थेस पाणीपट्टी थकबाकी दाखला देणे.
३.	बिगर सिंचन पाणी पट्टी थकबाकी दाखला देणे.
४.	पाणी पट्टी देयक तक्रार निवारण करणे.
५.	लाभक्षेत्राचा दाखला देणे.
६.	ग्रामपंचायत, जिल्हा परिषद, नगर पालिका, नगरपरिषद, कटक मंडळे यांना घरगुती पाणी वापर परवाना देणे.
७.	महानगरपालिका, खाजगी विकासक, विशेष नगर विकास प्रकल्प यांना घरगुती / औद्योगिक पाणी वापर परवाना देणे.
८	औद्योगिक प्रयोजनासाठी पाणी वापर परवाना देणे.
	अन्न नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभाग (१८ सेवा) (अधिसूचना क्र. संकीर्ण १०१४ / १३०६ / प्र. क्र. १७६ / नापु-१२, दिनांक १४ ऑक्टोबर, २०१५)
१	नवीन शिधापत्रिका मागणी
२	शिधापत्रिकेतील नावात दुरूस्ती/नावे समाविष्ट करणे/नाव कमी करणे/पत्ता बदल करणे
३	दुय्य्म शिधापत्रिका(खराब/फाटलेली), दुय्यम शिधापत्रिका (गहाळ शिधापत्रिका)
४	नवीन रास्तभाव दुकानाची मागणी
५	रास्तभाव दुकानाच्या परवान्याचे नुतनीकरण

६	किरकोळ रॉकेल विक्री परवाने
७	किरकोळ रॉकेल विक्री परवान्याचे नुतनीकरण
	(अधिसूचना क्र. संकीर्ण १०१४ / १३०६ / प्र. क्र. १७६ / नापु-१२, दिनांक ३१ ऑगस्ट, २०१६)
१	वजन मापे उत्पादकांना परवाना
२	वजन मापे उत्पादकांना परवाना नुतनीकरण
३	वजन मापे विक्रत्यांना परवाना
४	वजन मापे विक्रत्यांना परवाना नुतनीकरण
५	वजन मापे दुरुस्तकांना परवाना
६	वजन मापे दुरुस्तक परवाना नुतनीकरण
७	आवेष्टित वस्तू नियम, २०११ अंतर्गत वस्तुंचे उत्पादक / आवेष्टक यांची नोंदणी
८	नामनिर्देशन नोंदणी प्रमाणपत्र
	(अधिसूचना क्र. संकीर्ण १०१४ / १३०६ / प्र. क्र. १७६ / नापु-१२, दिनांक २५ ऑक्टोबर, २०१६)
१	आवेष्टक वस्तू नियम, २०११ अंतर्गत आवेष्टित वस्तुंचे उत्पादक / आवेष्टक यांची नोंदणी (मैत्री कक्ष)
२	वैधमापन शास्त्र अधिनियम, २००९ अंतर्गत वजन व मापे यांचे मुद्रांकन, पडताळणी व प्रमाणपत्र देणे. (मैत्री कक्ष)
	(अधिसूचना क्र. संकीर्ण १०१४ / १३०६ / प्र. क्र. १७६ / नापु-१२, दिनांक २५ ऑक्टोबर, २०१६)
३	वैधमापन शास्त्र अधिनियम, २००९ अंतर्गत वजन व मापे यांचे मुद्रांकन, पडताळणी व प्रमाणपत्र देणे.
	गृहनिर्माण विभाग (२० सेवा) (पत्र क्र. संकीर्ण २०१५ / प्र. क्र. ४१ / प्रशा-१, दिनांक २७ ऑगस्ट, २०१५)
	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण
१	वारस हस्तांतरण विषयक सेवा
२	भोगवटा प्रमाणपत्र प्राप्त झालेनंतर १० वर्षांनी सदनिका हंस्तांतरण विषयक सेवा
३	झोपडपट्टी पुनर्वसन योजनेतील सहकारी गृहनिर्माण संस्थांची नोंदणी विषयक सेवा
	महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास प्राधिकरण
४	निवासी सदनिका/भूखंड भोगवटाबद्दल (हस्तांतरण)
५	अनिवासी सदनिका/भूखंड भोगवटाबद्दल (हस्तांतरण)
६	निवासी सदनिका/भूखंड नियमितीकरण
७	अनिवासी सदनिका/भूखंड नियमितीकरण
८	थकबाकीबाबतचे ना-देय प्रमाणपत्र
९	सदनिका/भूखंड/व्यापारी गाळा वित्तीय संस्थेकडे तारण ठेवण्यास ना-हरकत प्रमाणपत्र
१०	सदनिका /व्यापारी गाळा विक्री परवानगी
११	भूखंड विक्री परवानगी
१२	भूखंडाची उर्वरित खरेदी किंमत (बी.पी.पी.) कर्जाची थकबाकी भरणा पत्र
१३	सदनिकेची उर्वरित भाडेखरेदी हप्ता (एच.पी.एस.भरणा पत्र)
१४	सदनिका/भूखंड/व्यापारी गाळयांच्या नस्तीतील कागदपत्रांच्या प्रमाणित प्रती
१५	निवासी सदनिका भाडे तत्त्वावर देण्यास ना-हरकत प्रमाणपत्र देणे
	मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्वसन मंडळ

१६	निवासी सदनिका/भूखंड भोगवटाबद्दल (हस्तांतरण)
१७	अनिवासी सदनिका/भूखंड भोगवटाबद्दल (हस्तांतरण)
१८	निवासी सदनिका/भूखंड नियमितीकरण
१९	अनिवासी सदनिका/भूखंड नियमितीकरण
	अप्पर जिल्हाधिकारी(अतिक्रमण/निष्कासन) पूर्व/पश्चिम उपनगरे
२०	महाराष्ट्र झोपडपट्टी क्षेत्र(सुधारणा निर्मुलन व पुनर्विकास) अधिनियम,१९७१ मधील तरतूदीनुसार या परिशिष्टाच्या रकाना क्र.४ मध्ये अधिसूचित केलेल्या पदनिर्देशित अधिका-यांचे कार्यक्षेत्रातील पात्र झोपडीधारकांना ओळखपत्र निर्गमित करणे.
	महिला व बाल विकास विभाग (१३ सेवा) (अधिसूचना क्र. आस्था - २०१४ / प्र. क्र. २४४ / का-१, दिनांक २५ ऑगस्ट, २०१५)
१	गरोदर स्त्रीयांची अंगणवाडीमध्ये नोंदणी
२	६ महिने ते ३ वर्षांच्या बालकांची अंगणवाडीमध्ये नोंदणी
३	३ ते ६ वर्षांच्या बालकांची अंगणवाडीमध्ये नोंदणी
४	इंदिरा गांधी मातृत्त्व योजनेंतर्गत गरोदर स्त्रीयांना आर्थिक मदत (सदर योजना सध्या अमरावती व बुलढाणा जिल्ह्यात कार्यरत आहे.)
५	सबला योजना : पौगंडावस्थेतील मुलींची नोंदणी (सध्या ११ जिल्ह्यांमध्ये योजना कार्यरत)
६	किशोरी शक्ती योजना : पौगंडावस्थेतील मुलींची नोंदणी (सध्या २३ जिल्ह्यांमध्ये योजना कार्यरत)
७	नोकरी करणाऱ्या महिलांसाठी वसतिगृह निर्माण करण्याबाबत अनिवासी भारतीयांच्या केंद्र शासनास शिफारशी
८	मनोधैर्य योजनेंतर्गत बळी पडलेल्या व्यक्तींना वित्तीय सहाय्य
९	मुलांना सीसीआयएस / ऑब्झर्वेशन होम मध्ये प्रवेश
१०	आपद्ग्रस्त महिलांना शेल्टर होममध्ये प्रवेश
११	भीक मागणाऱ्या महिला / पुरुषांना बेगर्स होम मध्ये प्रवेश
१२	आयआयटीआयएएनएस पेस योजनेंतर्गत विद्यार्थीनींना वित्तीय सहाय्य
१३	समुपदेशन केंद्र चालविण्यासाठी स्वयंसेवी संस्थांना निधी उपलब्ध करून देणेबाबत.
	कौशल्य विकास व उद्योजकता विभाग (२ सेवा) (पत्र क्र. कौविउ - २०१५ / प्र. क्र. २३८ / रोस्वरो - १, दिनांक ३ जुलै, २०१५)
१	रोजगार इच्छुकांची नोंदणी (उमेदवार) *****
२	नियोक्त्यांची नोंदणी ******
	अल्पसंख्याक विकास विभाग (१ सेवा) (अधिसूचना क्र. अशैसं २०१५ / प्र. क्र. १९९ / का-५, दिनांक २३ जुलै, २०१५)
१	राज्यातील अल्पसंख्याक संस्थांना धार्मिक / भाषिक अल्पसंख्याक दर्जा घटनेच्या कलम ३० (१) नॅशनल मायनॉरिटी एज्युकेशनल ॲक्टच्या कलम २ (जी) नुसार प्रदान करणे
	उदयोग,उर्जा व कामगार विभाग -उदयोग (१९ सेवा) (शा.नि. क्र. मलोह - २०१५ / प्र. क्र. ७७ / उद्योग-६, दिनांक २३ जुलै, २०१५)
	विकास आयुक्त उदयोग संचालनालय यांनी अधिसूचित करावयाच्या सेवा
१	सामुहीक प्रोत्साहन योजना २०१३ अंतर्गत मुद्रांक शुल्क माफिचे प्रमाणपत्र
२	सामुहीक प्रोत्साहन योजना २०१३ अंतर्गत पात्रता प्रमाणपत्र अदा करणे
३	सामुहीक प्रोत्साहन योजना २०१३ अंतर्गत औद्योगिक प्रोत्साहन अनुदानाच्या दाव्यास मंजुरी

४	मुंबई कुळ वहिवाट व शेत जमीन कायदा १९४८ सुधारणा १९९४ अंतर्गत ख-याखु-या औद्योगिक प्रयोजनासाठी १० हेक्टरपेक्षा जास्त शेतजमीन खरेदीसाठी आवश्यक असलेली पुर्व परवानगी
५	खाजगी माहिती तंत्रज्ञान उदयानांना इरादा पत्र देणे
६	खाजगी माहिती तंत्रज्ञान घटकांना नोंदणी प्रमाणपत्र देणे
७	खाजगी जैव तंत्रज्ञान उदयानांना इरादा पत्र देणे.
८	खाजगी जैव तंत्रज्ञान घटकांना नोंदणी प्रमाणपत्र देणे
९	सुक्ष्म लघु व मध्यम उपक्रम अंतर्गत उद्योजकांसाठी एंटरप्रायझेस मेमोरेंडम भाग-१
१०	सुक्ष्म लघु व मध्यम उपक्रम अंतर्गत उद्योजकांसाठी एंटरप्रायझेस मेमोरेंडम भाग-२
	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ,मुंबई यांनी अधिसूचित करावयाच्या सेवा
१	इमारत नकाशे मंजूरी, अग्निशामन ना हरकत प्रमाणपत्र,तात्पुरती नळ जोडणी,सांडपाणी नि:सारण नकाशे
२	अंतिम अग्निशामन यंत्रणा मंजूरी
३	इमारत पुर्णत्व प्रमाणपत्र/भोगवटा प्रमाणपत्र
४	कायम पाणीपुरवठा नळ जोडणी
५	मुंबई प्रदेश महानगरामधील महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाच्या कार्यक्षेत्रातील माहिती तंत्रज्ञान उदयोगांना ना हरकत प्रमाणपत्र
६	मुंबई प्रदेश महानगरामधील महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाच्या क्षेत्रातील माहिती तंत्रज्ञान कंपन्यांना माहिती तंत्रज्ञान धोरणांतर्गत इरादापत्रे
७	मुंबई प्रदेश महानगरामधील महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाच्या क्षेत्रात माहिती तंत्रज्ञान धोरणांतर्गत कंपन्यांची नोंदणी करणे
	शासकीय मुद्रण व लेखसामग्री व प्रकाशन संचालनालय
१	वाणिज्यिक संस्था व खाजगी पक्ष यांना काढलेल्या अधिसूचना,सूचना व जाहीराती स्विकारून महाराष्ट्र शासन राजपत्र भाग दोन-सकिंर्ण सूचना व जाहीराती या राजपत्राच्या भागात प्रसिद्ध करणे व ते त्यांना ऑनलाईन व ईमेलवर उपलब्ध करून देणे *******
२	महाराष्ट्र शासन राजपत्र भाग दोन-नाव,जन्मतारीख(वय) आणि धर्म बदलण्याच्या जाहिराती संचालनालयाच्या संकेतस्थळावर ऑनलाईन स्विकारून राजपत्राच्या भागात प्रसिद्ध करणे आणि ते नागरिकांना ऑनलाईन उपलब्ध करून देणे. *******
	उदयोग उर्जा व कामगार विभाग-<u>कामगार</u> (४१ सेवा) (शा.नि. क्र. संकिर्ण २०१५ / प्र. क्र. १२ / कामगार ९, दिनांक २४ जुलै, २०१५)
	कामगार
१	मुंबई दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७ अंतर्गत आस्थापनेची नोंदणी
	मुंबई दुकाने व आस्थापना अधिनियम १९४८ अंतर्गत नोंदणीचे नूतनीकरण. (शुद्धीपत्रक क्र. संकीर्ण २०१५ / प्र. क्र. १२ / कामगार-९, दिनांक ११ मार्च २०१९ अन्वये सेवा वगळण्यात आली)
२	कंत्राटी कामगार (नियमन व निर्मुलन) अधिनियम, १९७० अंतर्गत मुख्य मालक नोंदणी नोंदणी.
३	कंत्राटी कामगार (नियमन व निर्मुलन) अधिनियम १९७० अंतर्गत कंत्राटदारास अनुज्ञप्ती देणे
४	कंत्राटी कामगार (नियमन व निर्मुलन) कायदा, १९७० अंतर्गत कंत्राटदारास अनुज्ञप्तीचे नुतनीकरण

५	इमारत व इतर बांधकाम मजूर (नोकरीचे नियमन आणि शर्ती) अधिनियम, १९९६ अंतर्गत आस्थापनांची नोंदणी.
६	मोटार परिवहन कामगार अधिनियम १९६१ अंतर्गत नोंदणी
७	बिडी आणि सिगार (नोकरीच्या शर्ती) वर्कस अधिनियम १९६६ अंतर्गत औद्योगिक वस्तुंची नोंदणी.
	बाष्पके संचालनालय (कामगार)
१	मालकी हक्काचे हस्तांतरण
२	प्रमाणपत्राची नक्कल करणे
	शा. नि. क्र. संकीर्ण २०१५ / प्र. क्र. १२ / कामगार-९, दिनांक २९ जून, २०१६
१	बाष्पके व मितोपायोजाकांची नोंदणी
२	बाष्पके व मितापायोजाकांच्या प्रमाणपत्रांचे नूतनीकरण
	(शा. नि. क्र. संकिर्ण २०१५ / प्र. क्र. १२ / कामगार-९, दिनांक ११ डिसेंबर, २०१८)
	औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयामार्फत
१	कारखाने अधिनियम १९४८ व महाराष्ट्र कारखाने नियम, १९६३ अंतर्गत नोंदणी व परवाना देणे व परवाना नुतनीकरण करणे
२	कारखाने अधिनियम १९४८ व महाराष्ट्र कारखाने नियम, १९६३ अंतर्गत नोंदणी व परवाना देणे.
३	कारखाने अधिनियम १९४८ व महाराष्ट्र कारखाने नियम, १९६३ अंतर्गत परवाना नुतनीकरण करणे.
४	कारखाने अधिनियम १९४८ व महाराष्ट्र कारखाने नियम, १९६३ अंतर्गत कारखान्यांचे नकाशे मंजूर करणे.
५	कारखाने अधिनियम १९४८ व महाराष्ट्र कारखाने नियम, १९६३ अंतर्गत परवाना दुरुस्ती करणे. (अतिधोकादायक कारखाने वगळून)
६	कारखाने अधिनियम १९४८ व महाराष्ट्र कारखाने नियम, १९६३ अंतर्गत परवाना दुरुस्ती करणे. (अतिधोकादायक कारखाने)
	कामगार विभाग (६ सेवा) (शा. नि. क्र. संकिर्ण २०१५ / प्र. क्र. ३९ / कामगार-९, दिनांक २८ एप्रिल, २०१७)
१	आंतरराज्य स्थलांतरित कामगार (रोजगार व सेवाशर्तीचे नियमन) अधिनियम, १९७९ अंतर्गत आस्थापनांना नोंदणी प्रमाणपत्र.
२	आंतरराज्य स्थलांतरित कामगार (रोजगार व सेवाशर्तीचे नियमन) अधिनियम, १९७९ अंतर्गत नोंदणी प्रमाणपत्रातील सुधारणा.
३	आंतरराज्य स्थलांतरित कामगार (रोजगार व सेवाशर्तीचे नियमन) अधिनियम, १९७९ अंतर्गत स्थलांतरित कामगारांच्या भर्तीसाठी कंत्राटदारास अनुज्ञप्ती देणे.
४	आंतरराज्य स्थलांतरित कामगार (रोजगार व सेवाशर्तीचे नियमन) अधिनियम, १९७९ अंतर्गत स्थलांतरित कामगारांच्या भर्तीसाठी मध्यस्थी कंत्राटदारास अनुज्ञप्ती देणे.
५	आंतरराज्य स्थलांतरित कामगार (रोजगार व सेवाशर्तीचे नियमन) अधिनियम, १९७९ अंतर्गत स्थलांतरित कामगारांच्या रोजगारासाठी कंत्राटदारास अनुज्ञप्ती देणे.
६	आंतरराज्य स्थलांतरित कामगार (रोजगार व सेवाशर्तीचे नियमन) अधिनियम, १९७९ अंतर्गत स्थलांतरित कंत्राटदारास अनुज्ञप्तीचे नुतनीकरण करणे.
	कामगार विभाग (१८ सेवा) (शा. नि. क्र. संकिर्ण २०१७ / प्र. क्र. ६६ / कामगार-९, दिनांक २० जून, २०१७)

१	बाष्पके निर्मात्यांना मान्यता
२	बाष्पके निर्मात्यांच्या मान्यतेचे नुतनीकरण
३	बाष्पके / मितीपयोजके उभारणीची मान्यता
४	बाष्पके / मितीपयोजके उभारणीच्या मान्यतेचे नुतनीकरण
५	मितीपयोजके निर्मात्यांना मान्यता
६	मितीपयोजके निर्मात्यांच्या मान्यतेचे नुतनीकरण
७	प्रेशर व्हेसल निर्मात्यांना मान्यता
८	प्रेशर व्हेसल निर्मात्यांच्या मान्यतेचे नुतनीकरण
९	प्रेशर पार्ट्स निर्मात्यांना मान्यता
१०	प्रेशर पार्ट्स निर्मात्यांच्या मान्यतेचे नुतनीकरण
११	हिट एक्सचेंजर निर्मात्यांना मान्यता
१२	हिट एक्सचेंजर निर्मात्यांच्या मान्यतेचे नुतनीकरण
१३	स्मॉल इंडस्ट्रीअल बाष्पके निर्मात्यांना मान्यता
१४	स्मॉल इंडस्ट्रीअल बाष्पके निर्मात्यांच्या मान्यतेचे नुतनीकरण
१५	बाष्पके / मितीपयोजके दुरुस्तीकारांना मान्यता
१६	बाष्पके / मितीपयोजके दुरुस्तीकारांच्या मान्यतेचे नुतनीकरण
१७	पाईप फॅब्रिकेटर म्हणून मान्यता
१८	पाईप फॅब्रिकेटर म्हणून मान्यतेचे नुतनीकरण
	उर्जा विभाग (१३ सेवा) (अधिसूचना क्र. संकीर्ण १०१५ / प्र. क्र. ६५० / उर्जा-२, दिनांक २९ जानेवारी, २०१६)
१	वीज संच मांडणीचे निरीक्षण करणे.
२	उद्वाहन उभारणीस परवानगी देणे.
३	उद्वाहन चालविण्यासाठी अनुज्ञप्ती देणे.
	उर्जा विभाग (अधिसूचना क्र. संकीर्ण २०१६ / प्र. क्र. १४८ / उर्जा-५, दिनांक ११ जुलै, २०१६)
४	नवीन वीज पुरवठाकरीता अर्ज
५	सदोष मीटर तक्रार
६	नाव बदलणेकरीता अर्ज
	उर्जा विभाग (अधिसूचना क्र. संकीर्ण २०१६ / प्र. क्र. ७० / उर्जा-५, दिनांक ११ जुलै, २०१६)
७	बांधकामासाठी विद्युत भार मंजूरी
८	उद्योगासाठी विद्युत भार मंजूरी
९	Line Charging permission at MSETCL
१०	विद्युत शुल्क माफी प्रकरणांना मंजूरी
११	डीजी सेट आराखडा मंजूरी
१२	डीजी सेट चार्ज परवानगी विद्युत शुल्क माफी प्रकरणांना मंजूरी
१३	डीजी सेट नोंदणीकरण
	वित्त विभाग (४ सेवा) शासन निर्णय क्र. संकीर्ण १०१९ / प्र. क्र. १२३ / प्रशासन-१, दिनांक २७ फेब्रुवारी, २०१९)

१	मुल्यवर्धित कर कायदा २००२, केंद्रिय विक्रीकर कायदा, १९५६, महाराष्ट्र राज्य व्यवसाय, धंदे, आजिविका आणि नोकरीवरील कर कायदा, १९७५ अंतर्गत ई-नोंदणी
२	केंद्रिय विक्रीकर कायद्यांतर्गत ई-केंद्रिय विक्रीकर वैधानिक नमुने
३	मुल्यवर्धित कर कायदा २००२, केंद्रिय विक्रीकर कायदा, १९५६, महाराष्ट्र राज्य व्यवसाय, धंदे, आजिविका आणि नोकरीवरील कर कायदा, १९७५ अंतर्गत ई-विवरणे
४	मुल्यवर्धित कर कायदा २००२, केंद्रिय विक्रीकर कायदा, १९५६, महाराष्ट्र राज्य व्यवसाय, धंदे, आजिविका आणि नोकरीवरील कर कायदा, १९७५ अंतर्गत ई-कर भरणा
	जलसंपदा विभाग (१० सेवा) (शा. नि. क्र. संकीर्ण २०१५ / प्र. क्र. ४८० / सिं.व्य (कामे), दिनांक १५ जुलै, २०१५)
१	पाणी वापर संस्थेस देय पाणी हक्क मंजूरी देणे.
२	पाणी वापर संस्थेस पाणीपट्टी थकबाकी दाखला देणे.
३	बिगर सिंचनाची पाणीपट्टी थकबाकी दाखला देणे.
४	पाणीपट्टी देयक तक्रार निवारण करणे
५	लाभक्षेत्राचा दाखला देणे.
६	ग्रामपंचायत जिल्हा परिषद,नगर पालिका,नगर परिषद, नगर पंचायत,कटक मंडळे यांना घरगुती पाणी वापर परवाना ******
७	महानगर पालिका,खाजगी विकासक,विशेष नगर विकास प्रकल्प यांना घरगुती/ औद्योगिक पाणी वापर परवाना देणे
८	औद्योगिक प्रयोजनासाठी पाणी वापर परवाना देणे *****
९	नदी जलाशया पासून अंतराचा दाखला देणे.
१०	उपसा सिंचन परवानगी
	सहकार,पणन व वस्त्रोद्योग विभाग (५ सेवा) (शा. नि. क्र. संकीर्ण २०१४ / प्र. क्र. ११८ / ६-स, दिनांक १८ सप्टेंबर, २०१५
१	सहकारी संस्थांची नोंदणी करणे
२	सहकारी संस्थांची उपविधी दुरूस्ती करणे
३	सावकारी व्यवसायासाठी परवाना देणे
४	सावकारी व्यवसायासाठी परवाना नुतनीकरण देणे
५	सहकारी गृहनिर्माण संस्थांचे मानीव अभिहस्तांतरण
	पाणी, पुरवठा व स्वच्छता विभाग (४ सेवा) (शा. नि. क्र. आस्था २०१५ / प्र. क्र. १७९ / पापु-०१, दिनांक ३० सप्टेंबर, २०१५)
	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण
१	नळ जोडणी देणे
२	पाणी बील देयकासंबधी तक्रारीचे निवारण करणे
	भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा
३	विंधन विहिर सर्वेक्षण
	वाळू उत्खनन सर्वेक्षण (शासन निर्णय, क्र. आस्था २०१५ / प्र. क्र. १७९ /पापु ०१ , दि. २९.११.२०१७ अन्वये वगळली.)
	भूजल सर्वेक्षण प्रमाणपत्र देणे (शासन निर्णय, क्र. आस्था २०१५ / प्र. क्र. १७९ /पापु ०१ , दि. २९.११.२०१७ अन्वये वगळली.)
४	पाण्याचे रासायनिक व जैविक पृथ:करण (शासन निर्णय, क्र. आस्था २०१५ / प्र. क्र. १७९ /पापु ०१ ,

	दि. २९.११.२०१७ अन्वये अंतर्भुत)
	सार्वजनिक आरोग्य विभाग (४ सेवा) (अ. क्र. १ ते ३ येथील सेवा -- अधिसूचना. क्र. संकीर्ण २०१४ / प्र. क्र. २२७ / सम २, दिनांक ८ सप्टेंबर, २०१५)
१	ऑन लाईन सॉफ्टवेअर माध्यमातून अपंगत्व प्रमाणपत्र प्रदान करणे.
२	जननी सुरक्षा योजना
३	जननी शिशु सुरक्षा योजना
४	वैद्यकीय अधिकाऱ्यांची उपस्थिती /२०१४ अधिसूचना क्र संकिर्ण)प्र/२२७क्र.सम २, दि (२८.०३.२०१६
	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग (१२ सेवा) / २०१५ संकिर्ण.क्र.नि.शा)प्रसमन्वय /५३ .क्र., दिनांक नोव्हेंबर२४, (२०१५
१	शासकिय वसतिगृह प्रवेश
	अ) मॅट्रिक पूर्व वसतिगृह प्रवेश
	आ) उच्च माध्यमिक वसतिगृह प्रवेश
	इ) व्यवसायिक वसतिगृह प्रवेश
	ई) अव्यवसायिक वसतिगृह प्रवेश
२	निवासी शाळा प्रवेश
३	परदेशी शिष्यवृत्ती
४	देशांतर्गत शिष्यवृत्ती
	अनुसुचित जाती .नि.शा) अनुसूचित जमाती बळी पडलेल्या सदस्यांना अर्थसहाय्य / २८.११.२०१७अन्वये सेवा वगळली(
५	ज्येष्ठ नागरिकांना ओळखपत्र देणे
६	संजय गांधी निराधार योजना /श्रावणबाळ पेन्शन योजनेंतर्गत प्राप्त अर्जावर निर्णय घेणे
७	जात प्रमाणपत्र पडताळणी समिती
८	अपंगाना ओळखपत्र देणे
९	अपंग विद्यार्थ्यांना शासकीय/शासन मान्य अनुदानित अपंग शाळेत/कर्मशाळेत प्रवेश देणे.
	(शा. नि. संकीर्ण-२०१६ / प्र. क्र. ६८ / समन्वय, दिनांक २८ सप्टेंबर, २०१६)
१०	अपंगांच्या अनुदानित विशेष शाळा / कर्मशाळा / मतिमंद बालगृहे / तसेच अपंग क्षेत्रात कार्य करण्यासाठी देण्यात आलेल्या नोंदणी प्रमाणपत्राचे नुतनीकरण करणे.
	(शा. नि. संकीर्ण-२०१७ / प्र. क्र. १४४ / समन्वय, दिनांक २३ ऑगस्ट, २०१८)
११	अपंगांच्या अनुदानित शाळा / कर्मशाळेतील रिक्तपदे भरण्याकरीता स्वयंसेवी संस्थांना ना-हरकत प्रमाणपत्र देणे.
१२	अपंग व्यक्ती हक्क अधिनियम, २०१६ च्या कलम ४९ मधील तरतूदीप्रमाणे अपंग क्षेत्रात पुनर्वसन विषयक कार्य करण्यासाठी संस्थांना नोंदणी प्रमाणपत्र देणे.
	आदिवासी विकास विभाग (२ सेवा) (अधिसूचना क्र. आविवि २०१५ / प्र. क्र. ३ / का-१६, दिनांक ३१ डिसेंबर, २०१५)
	शासकीय आश्रमशाळा समुह योजनेंतर्गत मुलांना मोफत प्रवेश देणे (दिनांक २८ सप्टेंबर, २०१६ च्या अधिसूचनेन्वये सेवा वगळली.)
	अनुसूचित जमातीच्या विद्यार्थ्यांना शहरातील इंग्रजी माध्यमाच्या नामांकित निवासी शाळांमध्ये शिक्षण देणे. (दिनांक २५ ऑक्टोबर, २०१८ च्या अधिसूचनेन्वये सेवा वगळली.)

१	आदिवासी मुलांमुलींकरीता शासकीय वसतिगृहात मोफत प्रवेश देणे.
	अनुसूचित जमातीच्या विद्यार्थ्यांना शालांत परिक्षेत्तर शिष्यवृत्ती (भारत सरकार शिष्यवृत्ती) (दिनांक २५ ऑक्टोबर, २०१८ च्या अधिसूचनेन्वये सेवा वगळली.)
	सुवर्ण महोत्सवी आदिवासी पूर्व माध्यमिक शिष्यवृत्ती (दिनांक २५ ऑक्टोबर, २०१८ च्या अधिसूचनेन्वये सेवा वगळली.)
	अधिसूचना क्र. आविवि २०१६ / प्र. क्र. ७७/ का-०५, दिनांक २८ सप्टेंबर, २०१६)
२	आदिवासी व्यक्तींना अनुसूचित जमातीचे वैधता प्रमाणपत्र देणे.
	शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग (१२ सेवा) (अधिसूचना क्र. संकीर्ण २०१५ / (५५ / १५)/ समन्वय कक्ष, दिनांक ४ एप्रिल, २०१६.)
	विद्यार्थ्यांचा शाळा सोडल्याचा दाखला व द्वितीय दाखला (अधिसूचना दि.३.०२.१८ अन्वये वगळली.)
	स्थलांतर दाखला (अधिसूचना दि.३.०२.१८ अन्वये वगळली.)
	द्वितीय गुणपत्रक (प्राथमिक व उच्च प्राथमिक शाळास्तर) (अधिसूचना दि.३.०२.१८ अन्वये वगळली.)
१	माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शाळा प्रमाणपत्र परीक्षा द्वितीय गुणपत्रक व प्रमाणपत्रे
२	माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शाळा प्रमाणपत्र परिक्षा प्रोव्हिजनल प्रमाणपत्र
३	माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शाळा प्रमाणपत्र परिक्षा गुणपडताळणी
४	माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शाळा प्रमाणपत्र परिक्षा निकालानंतर उत्तरपत्रिकेची छायांकित प्रत प्राप्त करणे.
५	खाजगी उमेदवार परीक्षेसाठी प्रविष्ट होणे.
	लॅमिनेशनसह गुणपत्रक प्रमाणपत्र उपलब्ध करणे. (अधिसूचना दि.३.०२.१८ अन्वये वगळली.)
६	शासकीय वाणिज्य प्रमाणपत्र परिक्षेसाठी संस्थांना परीक्षा परिषदेशी संलग्नता देणे.
७	वाणिज्य प्रमाणपत्र परीक्षा प्रमाणपत्र दुरुस्ती
८	वाणिज्य प्रमाणपत्र परीक्षा प्रमाणपत्राची द्वितीय प्रत
९	डी.एड गुणपत्रक प्रमाणपत्राची द्वितीय प्रत
	डी.एड उत्तरपत्रिकांची पडताळणी (अधिसूचना दि.३.०२.१८ अन्वये वगळली.)
१०	इयत्ता १०वी व १२वी परीक्षेस प्रविष्ठ होणाऱ्या राज्य, राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पातळीवर सहभागी झालेल्या खेळाडूला, विद्यार्थ्यांना क्रीडा सवलतीचे गुण देण्याबाबत
११	अत्युच्च गुणवत्ताधारक खेळाडूंना शासकीय / निमशासकीय व इतर क्षेत्रात ५ टक्के आरक्षणासाठी खेळाडू प्रमाणपत्र पडताळणी.
१२	विभागाने आयोजित केलेल्या जिल्हा, भाग व राज्य क्रीडा स्पर्धेमध्ये प्राविण्य / सहभाग प्रमाणपत्र देण्याबाबत.
	वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग (२५ सेवा) (अधिसूचना क्र. संकीर्ण ०६१५ / प्र. क्र. ५९ / अधिनियम, दिनांक २७ जुलै, २०१५)
	वैद्यकीय शिक्षण व संशोधन संचालनालय व त्याखालील शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालये व रुग्णालये यांच्यामार्फत पात्र व्यक्तींना पुरविण्यात येणाऱ्या सेवा
१	विकलांगता प्रमाणपत्र देणे
२	किरकोळ जखम याचे प्रमाणपत्र देणे
३	कार्यमुक्त प्रमाणपत्र देणे
४	चारित्र्य प्रमाणपत्र देणे

५	अभ्यास प्रमाणपत्र देणे
६	ना देय प्रमाणपत्र देणे
७	ना हरकत प्रमाणपत्र देणे
८	नवप्रविष्टांना वैद्यकीय प्रमाणपत्र देणे
	आयुष संचालनालय व त्याखालील शासकीय आयुर्वेदिक महाविद्यालये व रुग्णालये यांच्यामार्फत पात्र व्यक्तींना पुरविण्यात येणाऱ्या सेवा
९	किरकोळ जखम याचे प्रमाणपत्र देणे
१०	कार्यमुक्त प्रमाणपत्र देणे
११	चारित्र्य प्रमाणपत्र देणे
१२	अभ्यास प्रमाणपत्र देणे
१३	ना देय प्रमाणपत्र देणे
१४	ना हरकत प्रमाणपत्र देणे
१५	वैद्यकीय प्रमाणपत्र देणे
	महाराष्ट्र मानिसिक आरोग्य संस्था पुणे च्या मार्फत पात्र व्यक्तींना पुरविण्यात येणाऱ्या सेवा
१६	अनुभव प्रमाणपत्र देणे
१७	ना देय प्रमाणपत्र देणे
१८	ना हरकत प्रमाणपत्र देणे
१९	उत्तीर्ण प्रमाणपत्र देणे
२०	अंतर्वासिता प्रमाणपत्र देणे
२१	वास्तविक विद्यार्थी प्रमाणपत्र
	अन्न व औषध प्रशासन आयुक्तालय, मुंबई यांच्यामार्फत पात्र व्यक्तींना पुरविण्यात येणाऱ्या सेवा
२२	अन्न व्यावसायिंची अन्न सुरक्षा व मानके अधिनियम, २००६ व त्याखालील नियम यांच्या अनुसार नोंदणी करणे.
२३	अन्न व्यावसायिंची अन्न सुरक्षा व मानके अधिनियम, २००६ व त्याखालील नियम यांच्या अनुसार वस्तुनिर्माण व विक्री यासाठी अनुज्ञप्ती देणे.
२४	औषध व सौंदर्य प्रसाधने अधिनियम, १९४० व त्याखालील नियम यांच्या अनुसार फुटकळ विक्री औषधि भांडार यासाठी अनुज्ञप्ती देणे.
२५	औषध व सौंदर्य प्रसाधने अधिनियम, १९४० व त्याखालील नियम यांच्या अनुसार घाऊक विक्री औषधि भांडार यासाठी अनुज्ञप्ती देणे.
	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग (२० सेवा) (अधिसूचना क्र. संकीर्ण २०१४ / प्र. क्र. २१६ / आस्थापना, दिनांक ४ सप्टेंबर, २०१५)
	संचालक,पुराभिलेख संचालनालय,मुंबई
१	संशोधकांना व नागरिकांना संचालनालयामध्ये जतन केलेल्या ऐतिहासिक महत्त्वाच्या अभिलेखाची माहिती देणे तसेच देशी व विदेशी संशोधकांना संशोधनासाठी परवानगी देणे
२	संशोधनासाठी जतन केलेले अभिलेख पुरविणे
३	स्कॅन केलेल्या अभिलेखाची सीडी पुरविणे
४	जतन केलेल्या अभिलेखाची झेरॉक्स प्रत पुरविणे.
५	जतन केलेल्या ऐतिहासिक महत्त्वाच्या अभिलेखाच्या प्रमाणित प्रती पुरविणे
६	संशोधकांना व नागरिकांना संचालनालयाच्या विविध कार्यक्रमांची माहिती पुरविणे
७	संशोधकांना व नागरिकांना संचालनालयाच्या कामकाज पद्धतीबद्दल माहिती देणे.

	पु.ल.देशपांडे महाराष्ट्र कला अकादमी,प्रभादेवी,मुंबई.
८	सामाजिक व सांस्कृतिक कार्यक्रम/उपक्रमांसाठी रविंद्र नाटय मंदिर ऑडिटेरियम/मिनी ऑडिटेरियम/तालीम दालन यांचे आरक्षण
९	ऑडिटेरियम/तालीम दालने यांच्या आरक्षणाकरिता घेतलेल्या अनामत रकमेचा परतावा
	रंगभूमी परिनिरीक्षण मंडळ, मुंबई
१०	ऑर्केस्ट्रा तमाशा,मेळा,नाटक आयोजित करण्यासाठी प्रमाणपत्र देणे तसेच सार्वजनिक ठिकाणी होणा-या एक दिवसाच्या कार्यक्रमांना ना-हरकत प्रमाणपत्र देणे
११	सर्व भाषेतील प्रायोगिक/व्यवसायिक नाटय संहितांना प्रमाणपत्र देणे
	सांस्कृतिक कार्य संचालनालय,मुंबई
१२	कलाकार प्रमाणपत्र:-महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्र विकास प्राधिकरण म्हाडाकडून कलाकरासाठी राखीव असलेल्या कोटयातून सदनिका मंजूर केलेल्या पात्र कलाकरांना कलाकार प्रमाणपत्र देणे.
१३	वृद्ध कलावंत मानधन:- ५० वर्षे वय असलेल्या व अटीशर्तीनुसार पात्र मान्यवर वृद्ध साहित्यिक व कलाकार यांना मानधन देणे
१४	रेल्वे सवलत:- परराज्यात कला सादर करण्यासाठी पाचारण केलेल्या व अटीशर्तीनुसार पात्र कलापथकांना रेल्वे भाडे रकमेत सवलत मिळण्यासाठी प्रमाणपत्र देणे
	दर्शनिका विभाग,फोर्ट,मुंबई
१५	गॅझेटियर विभागातर्फे प्रकाशित गॅझेटियर ग्रंथाचे ई-बुक(सीडी) उपलब्ध करणे
	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग (शा. नि. क्र. टीडीएस २०१५ / ०३ / प्र. क्र. २४२ / पर्यटन, दिनांक २१ मार्च, २०१६)
	पर्यटन विकास महामंडळ
१६	निवास व न्याहारी योजनेंतर्गत नोंदणी करणे व नुतनीकरण करणे.
१७	महाभ्रमण योजनेंतर्गत नोंदणी करणे व नुतनीकरण करणे.
१८	पर्यटक घटकांना तात्पुरते नोंदणी प्रमाणपत्र देणे.
१९	पर्यटक घटकांना अंतिम प्रमाणपत्र देणे.
२०	पर्यटक घटकांना मुद्रांक शुल्कात सवलत मिळण्याकरीता ना-हरकत प्रमाणपत्र देणे.
	उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग (१० सेवा) / २०१४ संकिर्ण.अधिसुचित क्र)प्र २-आस्था /१४-६७ .क्र.दिनांक जानेवारी १८, (२०१६
१	परीक्षेत मिळालेल्या गुणांची पुर्नमोजणी करणे.
२	दुय्यम गुणपत्रिका तात्पुरती गुणपत्रिका /
३	दुय्यम पदवी प्रमाणपत्र वाटप
४	कागदपत्रे तपासणी
५	मायग्रेशन इलिजिबिलीटी प्रमाणपत्र
६	सीईटी परीक्षेचे गुणपत्रक
७	दुय्यम गुणपत्रक
८	दुय्यम गुणपत्रिका प्रमाणपत्र /
९	ट्रान्सस्क्रीप्ट
१०	मायग्रेशन प्रमाणपत्र
	पर्यावरण विभाग (४ सेवा) /२०१५-मलोहअ .शासन निर्णय क्र)प्रआस्थापना /२४३.क्र., दिनांक जानेवारी १८, (२०१६

१	उद्योग उभारणीसाठी संमतीपत्र
२	उद्योग सुरु करण्यासाठी संमतीपत्र
३	उद्योग उभारणीसाठी संमतीपत्र (रुपये १० कोटीपर्यंत)
४	उद्योग सुरु करण्यासाठी संमतीपत्र (रुपये १० कोटी पर्यंत)
	सार्वजनिक बांधकाम (१० सेवा) (अधिसूचना क्र. सी.ओ.एम. २०१५ / प्र. क्र. २४ / संगणक कक्ष), दिनांक १९ ऑक्टोबर, २०१६.)
१	कंत्राटदार वर्ग १अ, १ब, २ व ३ यांचे नोंदणी व नूतनीकरण
२	कंत्राटदार वर्ग ४, व ४अ यांचे नोंदणी व नूतनीकरण
३	कंत्राटदार वर्ग ५, ५अ, व ६ यांचे नोंदणी व नूतनीकरण आणि बेरोजगार अभियंत्यांचे नोंदणीकरण व मजूर सहकारी संस्था वर्ग-अ यांचे वर्गीकरण व नूतनीकरण
४	कंत्राटदार वर्ग ७, ८, ९ आणि कामगार सहकारी संस्था, वर्ग-ब यांचे वर्गीकरण, इमारत देखभाल व स्थापत्य अभियांत्रिकी मधील परीक्षा उत्तीर्ण झालेल्या उमेदवारांचे वर्ग-७ मध्ये नोंदणीकरण व नूतनीकरण.
५	शासकीय विश्रामगृहाचे आरक्षण
६	पेट्रोलपंपाच्या पोच मार्गाचे ना हरकत प्रमाणपत्र देणे.
७	रस्ता ओलांडून जाणाऱ्या वाहिन्यांसाठी ना हरकत प्रमाणपत्र
८	रस्त्याच्या कडेला असलेल्या इमारतीचा ना हरकत परवाना
९	चलचित्रपट गृहांचे योग्यता प्रमाणपत्र
१०	उद्योग घटकांसाठी मुलभुत सुविधा जसे वीज, पाणी जोडणी, पुरविण्यासाठी रस्ता खोदणे मुख्य रस्त्यांना जोड रस्ते इ. करिता ना हरकत प्रमाणपत्र..